

ПБ 6 430 /
205

205 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 205

ЧУДАН СВЕТ

РОМАН

НАПИСАО
ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ

0

10 = 9882119

ПБ 6 430 /
205

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И Б. 45437

КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXXI. БР. 205.

ЧУДАН СВЕТ

РОМАН

НАПИСАО

ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ

1928

ШТАМПАРИЈА „ПРИВРЕДНИК“ КНЕЗ МИХАЈЛОВА 3, ТЕЛ. 15-24
БЕОГРАД

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

PAULINE EPISTLES

ROMANS

TRANSLATED BY
JACOB M. GREEK

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА ЧУДАН СВЕТ

Јаков Игњатовић родио се 30. новембра, 1824., у Сент-Андреји, најсевернијој и једној од најважнијих српских вароши дуго после сеобе под Чарнојевићем. Ту је учио основну школу, гимназију у Вацу, Острогону и Пешти, а права у Пешти, затим у Кечкемету их довршио. 1847. постао је адвокат, и отада је врло активно учествовао у јавном животу Срба у Војводини. Цео свој живот проводио је немирно и као личност и као политички човек. 1848. учествовао је у догађајима као мађарофил, и целога живота, супротно огромној већини Срба у Војводини, остао је доследан присталица Мађара и поборник споразума Срба и Мађара, због чега је био много нападан и оптуживан као издајник.

Његов књижевни рад је веома обилан. Поред великог броја разних чланака, написао је много приповедака. Један део његовог приповедачког рада обухвата патриотско-романтичне историске романе и приповетке (*Ђурађ Бранковић, Манзор и Џемила, Крв за род, Краљевска снаха* недокончен *Дели-Бакић*), који су били по укусу ондашње читалачке публике, али који се вредношћу нису издвојили од сличних дела такве врсте у нас. Други, много замашнији и обилатији Игњатовићев приповедачки рад обухвата романе и приповетке у којима је сликао разне доживљаје и личности из савременог живота Војводине (*Љуба Чекмеџић, Милан Наранџић, Чудан Свет, Трпен спасен, Васа Решпект, Једна женидба, Увео листак, Вечити младожења, Најскупља коза, Адвокат као келнер, Фаличан Максим, Пое-та и адвокат, Стари и нови мајстори, Кнез у купатилу, Пита 1000 форината, Патница*). У тим делима веома живописно представљао је разнолике облике и доживљаје војвођанског живота. Умро је 23. јула 1889. у Н. Саду. — Опширну биографију и пуну студију целога његовог рада дао је Јован Скерлић у својој монографији *Јаков Игњатовић* (прво издање С. К. Академије, 1904. друго издање „Напре-тка“ 1922.). Сем тога Скерлић је писао посебице у издањима С. К. Задруге предговоре *Вечитом младожењи* (С. К. З. књ. 130) и *Васи Решпекту* (С. К. З. књ. 148) и ту говорио и о тим делима и о Игњатовићу уопште. Опширну биографију и разматрања о Игњатовићу има и предговор Момчила Иванића *Милану Наранџићу* (С. К. Задруга књ. 60 и 61).

Тачно пре шездесет година излазио је у Даници 1868. и 1869.) овај први наш реалистички роман из сеоског живота. Готово сва наша приповедна књижевност дотле и тада прича наивно-фантастички и реторски о прошлости и историским личностима, или распреда какав банално-сентиментални доживљај. После Стерије Игњатовић је први у нас који је умео и хтео да право и мирно гледа око себе, и да са уживањем слика живот обичног човека. И дуго после њега код нас се почешће наивно доказује: да ми немамо много романа, нити добрих, што нам живот није развијен и сложен колико у културнијим срединама. Игњатовић је осећао, и тврдио, да је свуда по животу материјал за уметника. Где год су људи укрстили своје односе, живот је компликован, на свој начин. Компликованост зависи од самог уметника, од његових моћи да се разазна у многобројности узрока, од његових способности да се уживљује у туђе животе, и да из тога створи своју визију. За романописца уметника сви су људи јунаци, из свих њих и са свима њима он може да испреда животни роман. Социјално или историски крупне личности повлаче, својим успехом или својом пропашћу, више видљивих последица. Али уметнику сви могу да служе као уметнички материјал, као што су у Толстојевом *Рату и Миру* и Наполеон и Платон Каратајев на истој висини као уметников материјал. И Јаков Игњатовић је хтео да изведе једну широку епопеју најпростијег човека. Овај свој *Чудан свет* почиње чуђењем што сви пишу о царевима и краљевима и другим величинама, а о сељаку ништа. „И сами списатељи пишу једнако о грофовима, баронима, госпођама, фрајлама, а о сељаку и за сељака ништа“. Занесен својим осећањем тог простог живота продужује: „А колики је велики жив свет у сељаку скривен! Колико туге и јада, радости и весеља у сељачком животу има!“ Замишљао је да изведе пуно таквих приповести из сељаковог живота. Доцније, у *Стражилову*, 1885.,

дао је још једну дугачку приповетку, *Кнез у купатилу*, сличну *Чудном свету*, само ведрију и у појачаном хумористичком тону. Пропратна белешка уредништва тврди да је Игњатовић намеравао да пише читав низ приповедака из народног живота; да би све то били одломци, и то сваки целина засебна. У предговору другој књизи својих скупљених списа Игњатовић сам каже да своја извесна дела хоће да продужи, између осталих *Чудан свет*. Он је волео да посматра типове из таквог света и да прати њихов начин учествовања у животу. И роман почиње једном најстварније описаном седељком неколицине сељака, чије ће затим борбе, муке и весеља, наивности и лудости да прати, и васкрсава збиља један чудан свет, који ту живи пуним животом идући за својим невољама и жељама.

Роман је започео широко и живописно: купио је тих неколико сељака, и у њиховом карактеристичном разговору на почетку романа показао главне линије њихова живота, обележио догађаје и послове у које они имају да се уплићу, и кренуо затим радњу романа. Главне су три личности: Сава Дерентовљев, Ђока Гроздић и Петар Кресовић, и око њихових судбина спроводе се заплети и радња. Сава Дерентовљев има да поново постане кнез у селу, у старости да се други пут жени и жена да га отрује; Ђока Гроздић, због глупости, лењости и пијанчења има да губи имање па да на крају полуди; Петар Кресовић, сеоски ђилкош и „хирош“ има да изведе своје разноструке подвиге. Али око њих и поред њих живот је обухватан врло широко, и у великом и брзом низању појединости. Ту су адвокати, натароши, фелчери, и разни лупежи, све паразити око богатог села. Затим биртије и пијанке парнице и егзекуције, подвале и мита сваком који држи какву власт или службу. Игњатовић није видео и правио идилу сеоског живота, као после њега читава једна плејада писаца. Он сав какав је био знао је и могао је да види сељакове наивности или његова лу-

кавства, метеж који се око тога ствара, клопке које му сви около њега намештају. У целом делу нема нигде описа радног живота сеоског, него само свуда опис многих разних авантура.

Чудновато је како је ово једно од јачих дела обилатога Игњатовића остало слабо запажено и мало познато. У њему је Игњатовић употребио своје најбоље списатељске особине, а није пустио маха оним особинама које су често квариле готово свако његово дело, и нека сасвим упропастиле. Цео *Чудан свет* изведен је бележењем и описима: договора и разговора сељака, адвокатских канцеларија, циганских черга, мобе са лудом пијанком, регрутације, егзекуције, путовања наивног Гроздића цару у Беч, и пуно сличних доживљаја. Све је у непрестаном комешању, и сва разна доживљавања ређају се брзином као да је за филм писано. Игњатовић се није упуштао да даје своја мишљења, да разлаже и да моралише: поставио је своје јунаке и пустио их да живе — да говоре и делају. Он их само прати, гледа шта почине и слуша шта говоре као да је међ њима. У таквом начину извођења он је био најбољи.

Јаков Игњатовић имао је једну од најбитнијих особина романописца: да *види* свога јунака, да иде за њим свуда, да види развој његова живота, и да чује његов говор. Стварност за њега као описивача живота је у скупу и кретању конкретних појединости, али које за њега немају значење даље и више од онога што видљиво покажу. Он има ове особине: изванредно јаку способност за визуелне слике, изразито визуелно памћење, затим још осећање кретања живота, и то и појединаца и скупина. Он нема, готово потпуно, интерес за душевни живот, нема осећање унутрашњег живота личности, па зато ни уопште жеље ни смисла за психолошко продубљивање човека. Из таквих његових позитивних и негативних списатељских особина истичу сва његова дела, и према њима може да се мери вредност тих дела. Где год је ишао за

својим позитивним особинама, дело му је — неко готово цело, неко доста, неко мање — јасна и жива слика живота. Где је, пак, хтео да прави психологију, да размишља, да се удубљује или да моралише, дело је излазило слабо и неубедљиво. Он је тако увек јак када слика спољашњи живот, кретање јунака по животу, када води неку радњу, и увек је површан или наиван када хоће да објасни анализом или размишљањем. По својим особинама он није могао да се пренесе и унесе у унутрашњи живот својих личности; а без таквог учешћа у туђем животу нема симпатије, и без ње не може да се право разуме људска душа. И када Игњатовић презима да он тумачи душу људи, тада пише неубедљиве, очито неистините стране. Иза његовог романа у сећању остају врло живи доживљаји и живописно комешање живота, али не и израђене изразите личности и дубље схваћен живот.

Пошто није имао те моћи да живи туђим животом, а имао јаке визуелне слике живота, његова стваралачка уобразиља кружила је по површини, покретала је живописне радње, а није залазила нигде дубље. С тога он није имао целокупан план романа, нити дубоку и свестрану визију живота. Њему је главно да доведе јунаке који ће да изводе његову приповест. Затим их пусти да делају, чисто визуелно пратећи њихово кретање. Куда год доведе неког од њих, он наједном једним врло обухватајним и заинтересованим погледом похвата све личности и њихове положаје, многе спољње појединости. Сви су они били из средина које је Игњатовић добро знао, и кроз које је пролазио са пуним интересом. Свуда наилази нове типове, умеће их, прати и њих ако имају чега занимљивог за њега, и тако развија и преплиће радњу одлазећи у ширину. Једном приликом, у предговору другој књизи својих *Скупљених списа*, дао је својим читаоцима ову изјаву, као извињење: „Што се прекидања неких његових дела тиче: често сам

мислио да ће приповетка много краћа испасти но што је испала напокон, јер тек у даљем развоју предмет кога предузимам доби такав вид, да се у годишњем течају периодичнога листа не би без штете за њ завршити могао". То показује како није имао скупни план, и како га је она његова способност да конкретно види и чује водила и одводила,¹ и уз то онај његов смисао за покретања и комешања. Он је волео да се уплиће у разне ситне згоде, са великом заинтересованошћу према многим историјама и заплетима које стварају људски односи. Његов став према свему томе био је само став посматрача, који је врло љубопитљив и ироничан, који веома будно прати што се збива, али који не у ме и не може да залази у унутрашњи живот јунака, па да и одатле гледа и разуме. Он са уживањем присуствује разноликим, нарочито гротескним сценама, каквом општем метежу, пијанци у којој се пада под сто, игранци у којој се направи русвај, љубавним авантурама које се смешно завршавају. И док пише, он сам врло будно учествује у свему томе таквом, не уносећи се у осећања изводиоца. Тако оштроок и љубопитљив видео је стално препуно живих слика, и како их није продубљивао а оне се ређале ванредном брзином, то их је и он бележио у томе брзome темпу.

Како је Игњатовић изражавао стварност и какву је он њу видео, најбоље се разуме по његовим описима. Романописци на разне начине њима рукују. Уметник умеће описе личности да њима

¹) То не значи да је и био на рђавом путу као романописац. Није пошао да кроји он живот, него да иде са њим. Модерни романописац Андре Жид, објашњавајући (у *Journal des Faux-monnayeurs*) свој рад на своме роману тврди: „Рђави романописац конструише своје личности; он их управља и удешава их да говоре. Прави романописац их слуша и посматра их како делају; он их чује да говоре још пре но што их је познао, и према томе шта чује да они говоре разуме помало који су они“.

употпуну слику целе личности, која се иначе у роману изражава својим деловањем и својим говором. Велики психолози уживљавањем у своје личности кроз опис показују колико дубоко знају да сиђу у свесни и подсвесни живот, тумачећи поводе и нагоне, рашчлањујући поступке и интелигенције. Јаков Игњатовић и сам, поред многобројних слика, даје описе својих јунака. Ти његови описи су врло живи и занимљиви када описују спољни живот. Но чим његов опис хоће да каже и протумачи душу, тада је блед, или површан, или неинтелигентан. Он није био за растављање и анализу сложених механизма — а свака је људска душа на свој начин сложена, — већ је био зато да људе прати по њиховом спољашњем учешћу у животу, догађаје у њиховом видљивом развоју, живот у његовим спољним облицима. Његов поглед, који он живахно упућује на разне стране не продире иза спољашне коре у унутрашњост. И зато, док је његов опис радње и развоја доживљаја јасан и занимљив, опис спољашњости јунака је неодређен и несуштаствен: јер и опис спољашњости неке личности требало би да изрази њену унутрашњост. Он ту даје некарактеристичне појединости и опште фразе. Њега не интересује човек као човек, као душевна личност, него човек као покретач и учесник у радњама. Његов спољашњи опис не открива карактеристичне гестове иза којих би се наслућивала душа личности.

За пример овом тврђењу може најлепше да служи описивање Јелке Пушибркове у овом роману. Она је добра девојка и сеоска лепотица, и њу Игњатовић у роману највише и најдуже описује. Опис њене личности налази се на три места. У првом опису: „Али и јесте била Јелка девојка. Нит малена, нит превелика, зуби бели као низ бисера, коса — две шаке црне свиле, лице зејтинасто-црнпурасто, „али није се фарбала, и Боже сачувај да је отац фарбу видео“... „Хаљине су њеној лепоти одговарале, шлингованих сукања имала је

ваздан, имала је лепих горњих хаљина, али што је најглавније било, ни у највећем послу није прљава ишла". Други опис је још карактеристичнији: „Кад унутра, а Јелка седи код авлиског прозора, горња сукња мало уздигнута, да се не крши, и то црвенкаста сукња, а види се доња, бела као снег, чудотворно шлингована"... И најзад, на њеној свадби: „Лепо је било видети младу невесту. На њој сукња црвенкаста, али свилена, напршњак од зелене свиле са сребрним пуцетима, на врату ћердан од дуката, а око врата лака свилена жута марама, која прави канда је Јелка златна лица. У ватреним Јелкиним очима канда видиш ђувегију као у огледалу." У том описивању нигде нема какве карактеристичне појединости, иза које би се наговестила њена психологија; свуда су само боје и одело. Он своју личност гледа јако осветљену, као визуелни тип обележи само површно, спреман да одмах ствара доживљаје и креће радњу, што му је главно и важно. Када у првом опису констатује да се Јелка није бојадисала, он одмах додаје једну реченицу којом показује да замишља шта би њен отац урадио са њом када би се она бојадисала, сигурно неку драстичну и комичну сцену. Када при опису казује да је Јелка знала да чита и пише, и да је сем тога отац дао да је учитељ поучава, он додаје: „за то учитељу није никад печенке фалило". — У односу Кресовића и Пеле он не види никакав душевни развој или страст, него авантуру, и то увек гротескну; причање једне садашње авантуре (Кресовића на тавану своје љубазнице) пренесе га у другу давнашњу (са Давином), опет драстичну и комичну. Све многе чињенице које види и купи, не служе му да продубљује људе и живот, него да изводи и брзо смењује авантуре.

Према томе јасно је и зашто у овом роману који се дешава у природи, нема описа природе. За опис природе, и да се животна драма доведе у везу са природом, неопходан је анализаторски дар којим би се људи протумачили и њихов живот пове-

зао са природом. И најзад зато у овом роману, као и у осталим Игњатовићевим романима нема ничега драматичног поред свих пропадања људи, уморства и одлажења на робију: јер да ситуације буду драматичне, потребно је да има унутрашњег сукоба. Пошто за Игњатовића не постоји ишта друго сем онога што је видљиво и чујно конкретно, његови сукоби могу да буду врло занимљиви и живи, али не и дубље драматични; и о личностима и сударима о којима прича ми знамо и осетимо само онолико колико је испричао.

Из таквог начина гледања у стварност, из темперамента Игњатовићевог, из његовог става према животу, произашао је и његов стил, начин на који је изразио своју стварност. И овај роман изведен је оним његовим стилем који је квалификован као рђав, а Игњатовић је избациван из реда стилиста. Међутим, када је реч о изразу треба двојити знање језика, окретно руковање њиме, и сам израз. Игњатовић није знао језик, и није имао смисао за заокругљено, глатко и течно изражавање. Није био мислилац, коме би изражај служио за развијање какве мисли, нити естет који има осећање гипкости фразе. Његова фраза је неуглађена, кратка, често телеграфско констатовање, пуна језичних грешака; скуп таквих фраза, невешто повезаних, изведе неуглађене одељке, без течности. Обично се именом стилисте бележи писац са углађеном, фином, музикалном реченицом. Али на првом месту стилист је онај који има особени начин казивања, своју индивидуалност израза, и који успева да своју визију изведе тим својим изразом. Игњатовићев стил је производ његових уметничких снага и слабости. Његова реченица казује обично једну визуелну представу, спонтано и директно. Игњатовић гледа положаје и покрете својих личности, и чује њихов говор. И пошто нема визију целог живота, него само момента, а увек види мноштво појединости и осећа брзину кретања доживљаја, слике се у његовој замисли ређају

великом брзином, он их констатује, и хита да похвата и нагомила што више појединости. Реченица му служи само томе да њом преведе своју визуелну слику, конкретно и што брже. Без финијих осећања, а са легендарном аљкавошћу, није предузимао да уређује и дотерује. Његово казивање, према томе, одговара брзини његових конкретних визуелних слика, одговара његовој јасној визији многих спољних појединости у исти мах. Зато је његов стил сликовит, изразит, индивидуалан и оригиналан. Ако је сигурно да нико у нашој књижевности није писао тако аљкаво и немарно, са толиким грешкама разне врсте, сигурно је и то да је ретко ко тако изразито изражавао своју слику света — нарочито када се узимају у обзир многа добра места.

У овом *Чудном свету* Игњатовић није правио никакву тезу. Понегде нека од личности прави критику друштва, највише паразита око богатих места и искористилаца сељакове наивности. Али оне то кажу природно, логично са ситуацијом, не зато да се преко тога спроведе каква нарочита пишчева теза. *Чудан свет* није ни сликање опште сељакове пропасти у Војводини, неко црно сликање. Није Игњатовић уопште био за проблеме. Овај роман је просто низање реалистичких разних слика из сеоског живота. Ту не пропада сељачки сталез, већ се комеша, бори, тетура за својим тежњама. Чак би се могло рећи да се у роману врши неко одабирање: зли и лукави Петар Кресовић одлази на робију, лењиви, пијани и глупи Ђока Гроздић проћерда све и полуди, сви лупежи и тровачи одлазе на робију; — али зато остају и дижу се солидне куће са ваљаним радним снагама: куће Стојка Пушибрка и Дерентовљевих. И земља не иде из српских руку, него само од лакомисленијих пређе у радније или вештије руке. За неку крупнију и замашнију тезу требало би имати особине друкчије но што их је имао Игњатовић: правији

поглед у људске односе, дубљу филозофију живота, виша становишта са којих би се осматрало.

Сваки романописац својим делом покаже увек и своју филозофију живота, своје становиште према њему. Ма колико и ма како да је миран и објективан стваралац, ипак јасно искаже како се односи прима животу: начином који повлачи линије живота, избором доживљаја, својим стилем. Из сложене животне стварности која је у непрестаном току и безбројним односима уметник, у роману, извуче један део, онај који он може и онако како он види и уме да сложи и изрази. Сваки материјал је оживотворен уметниковом индивидуалношћу, која мора да се покаже у делу. У њему уметник употреби своје искуство, ствара слике своје маште, покаже моћи и могућности свога интуитивног учешћа у животу, и увек покаже свој став према доживљајима и личностима. Цео дух једнога писца документује се у његовом делу. Јаков Игњатовић није био уметник који би се дубље уживљавао у људе, који би могао да се интуитивно пренесе у њихово животно осећање и да заборави себе. Он је љубопитљиви посматрач који ужива у комешању разних темперамената и у живописним односима који из тога произлазе. Неудубљен у душу људи, не може ни да има јаче самилости, већ свет посматра са извесном иронијом, и према томе у својим романима највише се понаша као хуморист, али као хуморист нарочите врсте. Иронија његова не изилази из једне сложеније и врло јаке интелигенције која се смеје смешном у људским конвенцијама и односима пошто их је протумачила и сазнала, нити својим хумором пропраћа смешне положаје и поступке иза којих ипак види људску душу, и сажали се на њу. Његов хумор је исмевачки и подсмевачки. Његовом оку ванредно се свиђа људски метеж, и он га задовољан прати. Несрећног Ђоку Гроздића без икакве самилости води од клопке до клопке које му спремају и у које упада, и осећамо да Игњатовић чисто ужива

да приповеда о тој наивној и глупавој људској фигури — без сажалења, уживајући у гротескним ситуацијама. Од овог романа слика писца намеће нам се оваква: као да је засео ту негде у средину својих јунака, па са иронијом посматра њихове авантуре, највише вреба њихове глупости — и као да би их подбадао и навео да почине што веће лудости, жељан смеха. Несумњиво да је то највише због оног Игњатовићевог недостатка да се уживи у друге, због чега човек није код њега један издвојени свет, него само учесник у акцијама. Због тог недостатка и на крају књиге олако и мирно све рђаве или порочне отпрати у лудницу или на робију, а добре награди имањем и добрим животом.

Композиција овога дела стално је условљавана Игњатовићевим главним особинама и његовим нарочитим списатељским навикама. Од оваквих писаца не треба потраживати особито срећени, удешавани састав; јер је Игњатовић ишао за својим јунацима, није имао готов план рада, и није имао срећености. Као што је сам признавао, писао је за поједине бројеве, и одуговлачио или убрзавао према излажењу листа у којем би му дело излазило. И тако је на крају овог шире почетог дела убрзао темпо; осећа се напор да дојури до краја. Тако није довољно искористио Гроздићеве авантуре на путу и по Бечу, у којима би се Игњатовић сигурно лепо сналазио, и није уопште искористио свађе и борбе око имања Саве Дерентовљевог. На завршетку је, највећом брзином, без мотивација, поделио награде и казне, за задовољство себи и читаоцима. Он је знао и осећао да је могао још добро да искоришћује тај материјал, и обећао је да продужи доживљаје *Чуднога света*. По целом делу је материјал неједнако искоришћаван и темпо је негде мирнији, негде пребрз. Сем тога — и то се види и кад се не би знало за муке уредника листова са Игњатовићем — Игњатовић није имао уметничке самодисциплине да ради своје дело, да се бори са материјалом, и да цело дело доврши.

Ти технички недостатци због једног недисциплинованог талента сметају да ово дело нарочите врсте буде и боље него што је. Но главно је ипак, да га је у главном радио оним својим добрим способностима: да прати и изведе спољњу акцију јунака, и да живописно и брзо приповеда уморасали живот. Помоћу тога подигне се истински живот. И иза прочитаног овог романа остају утисци, и утисци појединих личности и, још више, утисци скупног живота. Њиме је кренут и оживљен живот једног од оних села поред којих прођемо мирно, и не осетимо да се и ту спроводи живот, и као и свуда да се и ту развијају животни планови, и ређају судари и љубави, зла и радости. Укратко: ово је једна живописна слика живота.

Бранислав Миљковић

О ОВОМ ИЗДАЊУ

У овом издању, као и у ранијим Игњатовићевим делима која је издала С. К. Задруга, морале су бити учињене извесне исправке. Оне су учињене зато што би иначе овај добри писац био тежак за читање због својих врло честих грубих грешака разне врсте, нарочито због граматичких грешака — а издања С. К. Задруге намењена су широкој читалачкој публици. Исправљено дело Игњатовићево добија доста. При исправљању је нарочито пажено да се ни у чем не измени сам Игњатовићев текст и да у потпуности остане његов начин изражавања. У самим говорима личности, који су многобројни у овом делу, није ништа исправљано, јер су тада јунаци дела тако и говорили.

Извршене исправке су ове:

1. Исправљене су граматичке грешке: а) у глаголским облицима: *боле* (боли), *горе* (гори), *волу* (воле), *живио* (живео), *седели* (седели), *желио* (желео), *умршу* (умрлу) и т. д.; у именским облицима: *за врати* (за вратима), *на леђи* (на леђима), *с лопови* (с лоповима), *прама спајилука* (према спахилуку) и т. д., и стављено је свуда *x* где му је место.

2. Извршено је једначење сугласника: *сбијају* (збијају), *одкуп* (откуп), *подпун* (потпун), *приметба* (примедба) и т. д..

3. Правопис је исправљен према данашњем: *од једаред* (одједаред), *за то* (зато), *у јутру* (ујутру), *фале* (хвале), *нуждни* (нужни), *хрђав* (рђав), и т. д.. Сем тога место *ништ*, *јошт*, *јербо*, *мож'*, стављено је: *ништа*, *још*, *јер*, *може*. Прилог *не* одвојен је од глагола: *незнаш* (не знаш), *ненађу* (не нађу) и т. д..

4. Тако исто измењена је и интерпункција Игњатовићева. Овде је дата логична интерпункција.

5. Свега на неколико места повезана су по два параграфа у један, јер су били и сувише кратки и нелогично мисао била растављена.

6. Говори у делу били су свуда обележени знаком навода. Овде су они издвојени и обележени цртицом испред говора, како је данас уобичајено.

„Сад ти је баш незгодно сељаком бити! Порција велика, господа са свију страна притисла; ако се где тужиш, немаш право; ако у свету, ниси никуд пристао, — свуд те за последњег држе; јошт да немаш бербе, да се напијеш и мало бригу растераш, не знаш шта би радио!”

Тако се тужио сељак Сава Дерентовљев у свом друштву после бербе, при чаши вина, баш уочи Лучин-дана.

И доиста, Сава Дерентовљев имао је у нечему право. Свет једнако пише и говори о царевима, краљевима, великашима, о господи, а о сељаку ништа. И сами списатељи пишу једнако о грофовима, баронима, госпођама, фрајлама, а о сељаку и за сељака ништа. А колики је велики жив свет у сељаку скривен! Колико туге и јада, радости и весеља у сељачком животу има!

Село Б. доста је велико, људи готово сами сељаци. Има и свештеника; неколико Грка, то јест тргујућих православних Србаља; па онда нешто занатлија; има и један фарбар, да се може сукња и кецеља у селу обојадисати; још и неколико Чивута, који увек вуну за јевтине новце купују; па онда још путујуће господе вармеђаша, погдекојих за послом тумарајућих фишкала, а натарош не сме фалити.

Кућа Саве Дерентовљева нит је велика, нити мала, но баш као што треба. Два пенцера са сокака, две собе и један вајат, и повеће гувно; подрум и штала по себи се разуме. У првој соби два кревета, сандук, дугачак сто, две клупе, за вратима о клину виси пар чизама, још доста нове, о

Петрову су купљене. По вајату млађи тумарају, ту су три четворке и две петорке чиста вина, одједаред из два бурета вуку на цев, за себе и за своје друштво. У соби, у прочељу, седи Сава Дерентовљев. Он је старешина, тако око шесет година, проседих бркова, коса полуседа, али јака, удови здрави, образ пун па црвен, — онакав човек, што но сељаци кажу, жив старац, крут старац, чврст старац. Остало друштво седело је куд које раштркано. Хвале Савино вино.

— Право кажеш, баћа-Саво, да је тешко сад сељаком бити; па јошт кад се ти тужиш, како мора другоме бити! — пун хамбар, па толико вино — ал' ти је баш вино ваљано, баћа-Саво! — рече комшија и кум Ђока Гроздић.

— Па јошт каква му је ракија шљивка, па комовица, што се сад испекла! — дода кум Петар Кресовић.

— Прошла су, мој кума-Петре, добра времена; ти добро знаш како је било пре буне. Од раним тријест - четрест комади марве, па на вашар, па новаца да их не могу да избројим, цванцики, талири и банке не могу на столу да стану; па онда, паше доста, оваца доста, вина колико је доста, а порцију нисам ни осетио! — рече Сава.

— То је све тако, ал' онда је опет био спајија све и сва, пандур спајиски био је већи господар него сада ма какав судец, на његово одајство батине немилице делише; а сад тога покора више нема — одгонетне Стојко Пушибрк.

— Да, да, то је тако било, ал' само прам оног који није чинио што је ред. Ја, фала Богу, никад нисам батине добио, јер сам све по реду чинио; ал' какова се сад чуда створише: видиш травике; имаш своју земљу, плаћаш порцију, па не смеш по својој вољи како хоћеш и шта хоћеш сејати; па онда со, пошто је сад, а пошто је пре била; па онда финајци, што свуд траже, а ништ' не нађу, па нит' цар нит' народ има отуда какове хасне. — Спаси Бог! — рече и напије Сава.

— Јес', тако је, па нашто нам ти врашки чандари, ти баш нису за ништа; дању шетају се, а ноћу по њима ко шта хоће чинити може. — Спаси Бог! — испија Кресовић чашу.

— Жив био дуго година, Саво! Ово је баш вино, што но му у планини пара нема, пену пресеца, па све варницу баца; то је оно право, што но певају, рујно винце — рече Ђока Гроздић.

— Рујно винце, рујна зора! — дода Кресовић. Браћа би била готова и што попевати, али је Сава још једнако намрштен, а добар је газда, бољи нег сви што с њим пију, па његово је слово прво, и сви пазе шта ће он на све то рећи. Друге мисли њега море. Он је имао три сина; први је у буни погинуо, другог је, истина, са доста великом муком и трошком из чељустии ада избавио и оженио. Сад је ред на трећему. После бербе су најсретније женидбе, деран је здрав од пете до главе, ту нема ни разговора да ће га визитација ослободити, а хоће и мора већ да се жени, има већ цуру, волеју, воли га она, није ником до чекања. Зато се Сава и брине.

— Лако је вама говорити, — збори Сава — ал' ето берба је прошла, а и мом Младену, мом последњем детету, настаде двајест прва година; ту је већ женидба, ал' ту је и регрутација! Колико ме кошта онај пређашњи, нећу ни да вам говорим, ал' опет би' платио и за овога толико исто, само да ми није толико трчкарања. Боже мој, колико је боље било пре буне! За сто воринти шајна могао си сина с какви момци изменити!

— Ни бриге ти није, баћа-Саво! — упадне Кресовић. — Ја, као што знаш, био сам дванајст година солдат, знам ти све од капетана до гемајнера; знаш, и онде се ради свашта којешта, па ћу ти и овде казати шта треба да радиш. Када дође до регрутације, хоћу да кажем до визитације, пре тога зови Чигру Циганина, па нек му одсече други ил' трећи прст на десној руци, па сигурно проћиће визитација, а он неће тамо остати.

— Шта, ја мог сина богаљем да правим! Петре, тако што немој ми говорити!

— Истина, онда већ не би био читав човек, но имаде осим тога јошт и другог лека; треба господу подмитити, и то највећма доктора; две три стотињарке, па је готов посао; ако хоћеш, ја ћу те сам куд треба водити.

— Мани се тога, знам ја све те путове, има јошт ту и други, којим мораш ком бравца, ком јуницу дати; а то су, знаш, они који из протикуле ваде, јер ако ти хрђав естрак изваде, не поможе ти нико. Све ја то знам, али и кошта доста, па кад и кад не помогне, јер га друге године задрже, а опет начисто искупити га, много кошта, кућу убија. Та већ шта Бог да, нек будне. Спаси Бог!

— Спаси Бог! — сви из једног гласа наздраве.

Сад се мало расћереташе, и за неко магновење нису терали своју сељачку политику, већ пијући међу собом шале збијају.

Кресовић је био одрешен човек, средњег доба, ислужен војник, прошао је много света, много је којешта научио, и сељани су га радо у нужним стварима упиткивали. Газда велики није био; он са братом имао је само кућицу и фрталъ земље, али зато је добро живео, боље него многи који два фрталја имаду. Петар знао се свуд наћи, он је био и вармеђски пандур две године, знао се око господе савијати и угађати им, па му никада није ништа фалило, живео је боље него многи кнез. И сад би још вармеђски пандур био, само да му се није догодило да му је један ариштанац утекао, који је под његовим чувањем стајао, па су његови душмани изнели да је ариштанца преко мита пропустио; али опет његови пријатељи би се сви за њега заклели да је невин. Доста то, да Петар Кресовић није више пандур, него свој газда, и, као што рекосмо, живи боље него многе веће газде. Ал' бадава, сваки човек има непријатеља, па наравно и наш Кресовић; но ма ко шта каже противу њега, ипак нико ништа противно засведочити не може.

На сваког човека може се свашта рећи, па наравно и на Кресовића. Тако су бранили Кресовића његови пријатељи. Па откуд може Кресовић тако лепо живети? Ако у кући, — ту ти он мора сваки дан кувања јести, и то без меса никад. Па нека га, научио је у солдацији! Па онда, никад без вина, и то не само до ускршњег поста, кад већ обично вина нестаје, него од бербе до бербе. Па онда, лепо се носи тежатником и свецем; ако је кожух, а оно не прост, на каишеве, но шарен; кад је момак био, са огледалцима на леђима; ако прслук, а оно са сребрним пуцетима; опанке очима да не види, но чизме лаке, мале, танко зашпицене; ако ли шешир, то не којекакав клопошки, са великим ободом, што изгледа на умрелу, но округло, мален, леп, онакав као што се само најлепши на сомборском вашару купити може. На жалост, Петар је већ удовац, али има кћер као анђео, па тако лепо нико у селу своју кћер не одева. Па опет нек ко пита: откуд тако? Кажу да зна писмо, долазе људи к њему: је л' какав марвенски пасош добар, ваља ли на њему што поправити, да на вашару коњ или марва гдегод не запне. Украду ли коме коња или вола, то само Кресовићу треба ићи, и то на фришко, па не сме ништа фалити. Он само скелецији у очи кад погледи, већ зна на коју страну света је марва пребродила. Ту онда и пада новац. Има додуше и таквих који кажу да Петар с лоповима држи, али кад је год због таквих ствари у суду био, увек се исплео, па и саме судије и фишкали кажу, да још никад нису чули да се ко тако зна одговорити, па ма сви други остали, он иде напоље. Још и то морамо споменути да је Кресовић угледан човек, мада је сад већ словом тридесет и осам година стар. Истина, код господе то доба за маторе момке још пасира, удовца чини пак још доста младим, али за сељана је доста поматор. Док је као млађи на урлауб кући долазио, како чују младе да је Кресовић туна, да се помаме, макар да је био жењен. Па и сад тако исто, па се нађе

још и девојка коју његове ђаволије очарају. Али треба видети Петра још и сад у колу: то ситњење и саплетање нога, то надражљиво подвикивање, те дивне поскочице, па извијање, савијање, па те његове свилене, мало коврџасте косе, лепо савијени бркови, лукаве, примамљиве зекасте очи, — једном речи, Петар Кресовић је и дан данашњи још прави хирош. Па још га и у друштву старијем воле, јер је весељак, прошао је света, па зна ваздан приповедати, каткад им мора по читав сат талијански говорити и певати.

Стојко Пушибрк био је много старији од Кресовића, озбиљан, разборит, само су му многи то замерали што преко јего против спајилука ропта.

Ђока Гроздић, средњег доба човек; од оца је наследио два фрталја сесијонала и фрталј крчевине, и још један виноград; али један фрталј је већ продао, па шта више и виноград, мада радо пије. Сад је већ јако задужен, па продаје крчевину. Али, додуше, Ђока кад има новаца, па да колико њих у биртији за једним столом седе, све сам ће плаћати, све их редом нуди, нагања да пију. Дође кадикад и жена му у биртију, па га увреба, баш кад бирташици петицу пружи да плати, а братија наздрављају му, а жена удри најпре у псовање, а после у јаук и запевање; но братија дају Ђоки за право, па жена мора безуспешно кући. Иначе је Ђока Гроздић добричина, неће никог увредити. Лице му изгледа — како да га опишем — тако као кад какав весељак човек кија: обрве увек јако уздигнуте, а јабучице растегнуте. Кад није имао новаца, а он на кредит је пио, а кад није имао кредита, он увек се нађе у послу где се вино отаче и вози, а и људи су га радо имали и дозивали га, јер није био џандрљив.

Ето, такве су вам биле делије што сад с Дерентовљевим пију. На њима су биле хаљине

а они прост напршњак. Гроздић и Пушибрк пушили су на кратком камишу прави кржак, Дерентовљев на мало дужем камишу вутошки дуван, а Кресовић на лепом камишу пуши баш из праве масе луле — сигурно је од кога на поклон добио за пасош — лула поширока; па тај не пуши ни кржак, ни вутошки, него баш онај прави из прека, шверцован преко Шашинаца.

Тако донекле седели су и пушили и наздрављали и шале збијали; али бадава, газда није оаш најбоље расположен, падну му кадикад бриге на памет. Рад је бацити крмке своје на жир, у спајску шуму, али не зна како ће то испасти. Не кажем да му спајилук не би дао, и по свој прилици још јевтиније него другоме, јер је он био спајиски човек, као што му и покојни отац, који се од спајилука помогао; али скоро ће се кнез бирати, па је Сава Дерентовљев рад кнезом постати. И био је већ двапут кнезом. И сад не иде на то бог зна своје хасне ради, али ипак ко је двапут већ кнезовао, том није ласно трпети да му којемо пред носом кнезује, па и заповеда. Па још каквих има сад кнезова, а какви су били некада! Додуше и Сава сам био је и мали биров, управо кишбилов, али то је било пре буне. Па какви су онда кишбилови били, све саме млађе ал' добре газде; а какви су сад кишбилови!... Па то је још пре буне било, па је Сава био још пре буне и кмет, и једанпут кнез, а после буне и по други пут! А каквих имаде сад кнезова? Све сами груби негдашњи пастири, пандури и потричари! Па ти кад кнезују, хоће да покажу да су сада бољи од Саве Дерентовљева, шта више, да сада и пркосе! — Те мисли сада Саву море, па није рад да му којемо пркоси, и баш зато хоће да буде кнезом. Али ту је тај враг, да је промена кнеза на прагу, а овамо мора и чопор крмака у спајиски жир пустити, па ће људи казати: нећемо Саву Дерентовљевог за кнеза, шурује са спајилуком! Дакле ил' крмци, ил' кнежевина. Сави је сада

који сада с њиме седе, нису баш за његов посао последњи људи. Пушибрк Стојко није био спајиски човек, али зато поштен ипак и праведан. Сава, мада је био мало добар са спајилуком, ипак Стојко је признавао да је Сава био кнез у свом реду. Па Сава рад би за се задобити Стојка. Кресовић је добар за врбункаша, он зна како чије срце дише, па зна и заварати и премамити и задобити. Па баш и сам Ђока Гроздић има своје људе, које је частио, које части и које ће частити.

— Ма шта си се тако усићио, Саво, кад ти баш ништ' не вали; све нешто мудрујеш. Хајд' да те начинимо опет за кнеза; истина, мало си на спајиску страну, ал' опет тукао си потричаре и ниси мито примао — рече Стојко.

— Зар ти, Стојко, мислиш да се ја грабим кнежевине? Па, фала Богу, мени ништ' не фали, а имате доста млађи' људи.

— Није баш ни тако, баћа-Саво! Који се једаред научио заповедати, том није ласно слушати лошија од себе; који окуша једаред сеоске куће, остаје му слатка навек; зато прими се ти тога, па да пијемо са касиром! — рече Гроздић сасвим невино, па прстом своју лулицу чарака, па гледи на Саву, шта ће он рећи, и не мислећи да ће се баћа-Сава на то ражљутити.

— Тако ми овога светога Ђурђа овде, кога славим, тако ми никад не помогао, ако ја крајцару мита дам за кнежевину! Ти си хуља, Ђоко, ако то смеш казати! — рече ражљућен Сава, погледа на икону светог Ђурђа, па песницом о астал удари.

Баш над главом висило кандило, а пред иконом светога Ђурђа како је копљем аждају пробо.

Нико не сме љутитом баћа-Сави одмах да одгонетне, нег у магновењу, можда вента ради, сви на икону гледају. И доиста, имали су и шта гледати, јер је ту икону Сава купио кад је сина Милоша сретно од регрутације ослободио, у Новом Саду, за добре новце, за једну потпуну десетицу. Што се тиче самог св. Ђурђа, нек нам Бог опрости грехе,

част њему и вечита слава, па и нећемо ништа приметити, — али и онако нема ништа, јер плава, црвена и зелена боја чисто зеницу пробада; али да вам је видети аждају: чељуст као у штуке, врат као у змије, крила и нокти као у слепог миша, а трбух као у засићене муве — да пукне; сликар је хтео без сумње представити да је та аждаја много лепих девојака прогутала. Свима се допада, али Кресовић главом маше, нешто не допада му се, и већ му је на језику, али реч прегризе. Хтео је казати да је он у Талијанској друкчијих аждаја намаланих видео; а ни бељац није му се ни најмање допао, јер држи да је предње ноге у скоку рђаво подигао; казао би још да је и бангав, јер зна, био је катана, али не сме од баћа-Саве. И добро је чинио што је прећутао; би мутно прошао, јер баћа-Сава не би допустио никакве примедбе ни на аждају, макар да је она силна злочинства починила, и зато прободена, па ни на поткову белчеву, камо ли на самог бељца! Но баћа-Сава баш зато, што су се икони дивили, мало одмекне, па Ђоки прослови:

— Знаш, Ђоко, шта мислиш; ти мислиш: кнезовати то је тек лакрдија, да буднемо весели, ал' није баш ни шала кнезовати, па и теретно је. Прво, добар кнез треба да се брине више за село нег за своју кућу; да ником неправо не учини, од никог мита не прими.

— Е, па добро, баћа-Сава, немој се зато на мене срдити, та то је само шала, а друго — свуд се пије! Ја сам слушао, да у Маџарској има села где у сеоској кући до суднице собе има јошт једна соба, па онде је један комад летвама ограђен, па унутри има увек буре вина и буре пива, па кад се кнез и општинари у диванисању уморе и ожедне, а оно један по један за летве, па онда од две славине бира, коју хоће. Кључ је увек код прецептора, а тај је исто што код нас касир, и све то иде о сеоском трошку; па што не би могло бити то и код нас? Ето колики се новци приме од потричара, и онако се сеоска каса слабо тим помаже, па нек бу-

де и код нас тако, као тамо у Маџарској. Уф! ала би добро пало у запари лети чаша ладног вришког пива!

— Та мани се, Ђоко, да и ја коју рекнем! — упадне Кресовић. — Ја знам ко ће бити кнез. Нико други, него баћа-Сава, то се већ по селу свуд говори. Па ако баш хоћемо, ко је бољи од баћа-Саве? Таквог кнеза нит је било, нити ће више бити. И ја ћу свуд по селу за њега викати.

Кресовић је паметан човек, зна шта ради. Он добро зна да је већина у селу за Саву Дерентовљевог, па, мисли се, боље и он да је за баћа-Саву, да му овај буде пријатељ, јер је Сава врло оштар човек и потричаре не трпи, а кажу да баш ни Кресовић није чист од потрица и од којекаквих ситнарија, због којих би беде допасти могао.

Баћа-Сава макар да се и отима, опет ње да се познати да понуду кнежевине тако јако не одбија, но рад би само да му се кнежевина мало као силом наметне. Баћа-Сава је ту тако исто као млада лепа удовица, која гори за удадбом, а онај једнако отима се од ђувегије, па и да га најволи, но чека да буде какогод присиљена на удадбу.

— Тражите бољег, млађег кнеза, ја сам већ, фала Богу, кнезовао, нек покуша и други ко. Не кажем кад у селу не би било бољи' ил' такови' као ја, да се не би' примио, ал' село је велико, има бољи' од бољи'; па ето шта фали Стојку? Ја би' први за Стојка био!

И ту је баћа-Сава мудро поступао, јер и Стојко Пушибрк добар је газда, а и поштен човек, а, шта више, село га држи за свог највећег бранитеља прама спајилуку, па би Стојко могао бити баћа-Сави највећи супарник, а ако се Стојко не противи, лак му је посао са осталим супарницима; Стојко пак тако исто је судио о себи, као и баћа-Сава, није се рад наметати, али да му на силу наметну кнежевину, примио би се. Но томе се засад још не нала, јер у својој сопственој странки има

— Знаш шта, баћа-Саво, буди ти кнез, није то за мене; спајски људи би се увек са мном гложили, а ти већ знаш те послове, па шат нам нећеш о глави радити. Кад не може бити онако, како би многи од нас желели, оно пре ти нег ико; да знаш, баћа-Саво, да ћу за тебе бити.

Кад је баћа-Сава из уста Пушибрка то чуо, засветле му се очи од радости, сва противност против кнежевине престаде, и већ се као новорођен осећао.

— Кад тако што из твоји' усти чујем, Стојко, а оно нека буде, баш не браним. Знаш, Стојко, мој покојни отац са твојим покојним оцем како су добро заједно живили; фала Богу, и ми се добро живимо, ал' отсада можемо јошт и бољма; ми смо нешто из далека и пријатељи, ал' зато ништа, може мој Младен јошт твој зет бити, само да прође та проклета регрутација. Здраво, Стојко, здраво сви! — Саро! донеси фришког вина, знаш, из оног бурета у левом ћошку, да пробамо сад баш, како је то: фала Богу, вина има за две кнежевине! Има у вајату три четворке и две петорке, а у винограду јошт три десетка; ал' само, браћо, то вам искрено кажем, нећу се наметати, него ако ме сложено изберу.

— Није ти бриге, баћа-Саво! — повикне Кресовић.

Пушибрку већ је од неколико времена у глави баћа-Савин син Младен, који би добар био за његову кћер Јелку, ал' мрзило га је спомињати, јер није знао није ли се већ у мисли за сина на другу какову намерио. Али сад му је то баш добро дошло.

— Е, баћа-Саво, па да Бог да да се јошт већма опријатељимо! Нека буде воља божја — воља божја, воља твоја — воља твоја, воља моја! а шат и деца неће се потужити! — рече задовољно Стојко.

Ето и Саро: то је сна Савина, па носи вино.

— Браћо драга! Пре нег што ћемо пити од овог вина, и пре нег што ћу вам налити, да знате какво вино пред вама стоји. Доста је, кад вам кажем, да је са Чворкова брда; Чивут ми је нудио одма' осам форинти за аков. Може га цар пити — спаси Бог!

Сава испија.

— Бог те живио, баћа-Саво! Ово је баш вино, да му пара нема! И оно прво добро је, ал' бадава! Овоме није ни слуга! Та не треба више — само кад је са Чворкова брда! Уф! Ала ћемо се веселити, кад постанеш кнез! — рече радостан Гроздић.

— Но, ово је баш вино! — упадне Кресовић.

— Томе нема замерке! — дода Пушибрк.

— Па да знате, баш петорка од овог вина потрошиће се, ако ред са собом донесе, да ја поставим кнез — Сава рече, погледи покрај пенџера кроз чашу вина, попије, брка не оквасивши.

Тако исто и остали сви за њим.

Сад опет Пушибрк започиње.

— Све је добро, баћа-Саво, само једно те још молим: немој бити већи пријатељ спајилуку него селу. Како ћемо живити без пашњака, ако нам одузму? Нећемо имати ни овце ни вола; само пази да нам какова наша писма код суда или фишкала не пропадну.

— Брате слатки, суд ће то најбоље знати како ваља свршити. Та шат и нас Бог и добри људи не оставе, ал' и ми морамо што је чије признати; а писма, знам да баш неће са моје кривице нестати.

— Но јошт једно ми се по глави врзе; ти рече, да се са мношћом опријатељиш. Ма добро, ал' прости опет, што сам неку роткву чуо, и то јошт пре бербе, да твој Младен већ има девојку, и опомињем се добро да си пређе и сам казао да Младен већ има цуру; па како се онда слаже, да твој Младен узме моју Јелку — то баш не разумем.

— Баш, Стојко, чудим ти се што не разумеш. Та већ цео сокак и цела планина зна да мој Младен твоју Јелку бегенише; и ја сам нисам одма' ве-

ровао, али када сам узео сву моју чељад на мегдан, онда сам се уверио, па немој даље више да ти говорим, сви смо били млади, па већ знаш како то иде.

— Ја, баћа-Саво, опет ти кажем да те не разумем, да не верујем. Ко то може јошт доказати? Знаш ли ти, Петре, штогод о томе?

— Нек не буде замерке, баћа-Стојко, па ћу ти баш оно, што знам, казати. Младен је ваљан момак, а девојка је што може бити ваљано чељаде, ту је већ кремен и оцило, само труд, па да се запали. О Малој Госпојини играло се код велике биртије. Ту сам и ја био у колу, ту је био и Младен, ту је била и Јелка. До десног бока ми играла је Бркићева млада Пела, а с левог бока Јелка, а до ње Младен. Ту се узвикивало, ту се поскочице певале. Он на мене, ја на њега, он на Пелу, ја на Јелку. Било је ту и намигивања, сво коло је то видило и слушало, а Јелка тек окрене главу Младену, а очи у земљу упре.

— Чекај мало — то је већ много!

— Е, па после тога, кад је са Анком Перушићевом пударила, ту је већ Младен окукао. Јер са Перушићевом шалио се увек Тима Сивчанин, а цело село зна за њи' двоје, да ће се узети; то онда није друкчије, нег да Младен воли Јелку, а Јелка Младена; па већ кад има бити, нека све искажем — Младена и Јелку већ су и певали.

— Јест, тако је, ономад, када сам ноћу из великог бирцуза кући ишао, дечурлија је тамо нешто певала о Јелки и Младену — баш нећу да кажем шта, да не буде замерке — потврди Гроздић.

— Но, чекај, Јелка, томе се нисам надао! Чекај, док само кући дођем! — рече љутит Стојко.

Баћа-Сави је нешто и мило, што је Младен птицу уловио. Била је Јелка чељаде какве ни праотац Јаков боље и красније није имао; то је једно, а друго, није баш лако сада Стојку ни шеврдати. Окрене се Стојку.

— Па шта ти је, Стојко, тако неправо? Та ја мислим, ни моја кућа није од најгори'. Тако сам се ја женио, тако исто и ти.

— Све је то добро, ал' момци су врагови, па Младен може јошт какве имати, па баш нисам рад да моја кћи буде извикана.

На то ће Кресовић.

— Немојте се о томе пећи! Да је с каквом другом што у ствари, то би' ја морао знати, ал' баш ту је на гласу само твоја Јелка и Младен; но то ти морам казати, да гледаш да за времена уредиш, јер кад доба дође, Младен ће је украсти, Јелка ће ускочити.

— Е, кад је тако, макар се и опријатељили; само то једно, док ме не пита и не узмоли, не знам како ће бити.

Стојко се сад тек уверио да нешто има измеђ Јелке и Младена. Особито Кресовића речи су га поразиле. И баш није неправо мислио, јер бар у таквим стварима Кресовићу могло се веровати, јер је он знао све сеоске тајне, које се дању и ноћу збивају. Особито као хирош — пред њим није могла ниједна цура, ниједна млада, и баш нико, како јесте какове љубави, затајити. Пандури, четници, бирташи, бирташице, кметови, па и сами млади Грци — све су то његови људи, па се шта у селу десило, Кресовић одмах или сутра све дознаје.

Стојко се највећма зато забринуо, да ако је баш тако, да му кћи не остане у платки, а што се Младена и Савине куће тиче, ту му није било до замерке.

Баћа-Сава може се баш овим даном пофалити и задовољан бити, јер су му две ствари за руком испале; једно, што није морао понизити се сам на несигурно да проси, јер би било сасма несигурно, када би се у питању о кнежевини од Стојка одвојио, друго, добио је пријатеља, или бар отклонио супарника и моћног противника у кнежевини. Па сад једнако нуди друштво да пије, јер што је желео, у свему је данас победио.

И пустише се у певање; најпре јуначке песме, а после љубавне. Док се јуначке песме певале, донде је и Стојко помагао, ал' кад почеше љубавне песме певати, особито кад Кресовић запева својим лепим гласом сватовца, па оно тужно: „Одби се грана од јоргована”, па кад спомену и лепу Јелку — онда се да на жао Стојку, не зато што му је жао Јелке удати, нег што му се пева пре нег што је Јелка испрошена, а камо ли још одведена, па одједаред дигне се да иде кући.

— 'Ајдмо, већ је време!

— Та јошт мало! — рече Гроздић.

— Ја мора да ићи; хајд', Петре, са мнош, а ваљда ни ти, Ђоко, нећеш ту спавати!

Е сад мора се и Гроздић дићи, премда мало потеже, јер је вино јако, а и доста га бијаше. Петар је већ пре устао. А и време је већ ту, засели су после подне у четири, а сад је већ десет сати. Сви се гаштају. Најтеже било је са Гроздићем, једва се могао откинути, па тек напослетку и он опрости се.

— Је л', баћа-Саво — сад ти опет могу рећи куме — или куме кнеже — ил' господару кнеже — како хоћеш!

— Како ти је воља!

Сви гости иду.

— Е баш ти фала — збогом — лаку ноћ — лаке благе!

— Збогом, браћо! само, Ђоко, лагано, па равно кући!

Сви одоше; Ђока у велику биртију, а Петар и Стојко до куће; само што је Стојко путем још много којешта Петра запиткивао о Младену и Јелки, и кад се о свему још већма уверио, растадоше се баш код врата.

II

Сава Дерентовљев давно није тако слатко спавао, давно није тако красан сан снιο, као ону ноћ, после договора са Пушибрком. У сну му се

појавише лепа дани његовог негдашњег кнезовања. Господа му у кућу долазе, част му са свију страна, у селу је највећи ред, потричари се строго каштигују. Баш је сневао како је дао једном потричару по вишој дозволи дванаест ударити, и овај се тако дерао, да се Дерентовљево на то пробудио. Сад тек Сави жао бејаше што се то тек у сну, а не на јави стало, јер је исти потричар са овцама већ силне штете био починио.

Сава устане, обуче се и да си добар ручак приправити. Док се ручак зготовио, донде Сава тумара по авлији тамо амо, све углове разглеђује, и примети да ће му још једна соба бити од потребе, па и намисли и смисли да ће од вајата још једну собу начинити, а вајат ће до гумна тамо даље начинити, и то већи, јер мора Младена женити, а и подрум мора мало продужити. Тако све се мисли како ће кућу у већи ред довести, док једаред већ и Сара јави му да је ручак готов. Сава уђе и седне за трпезу, па и чељад једно за другим улази и седа. Сава руча и мисли се, па ниједну да прослови, а млађи по лицу му познају да имаде неке мисли, па га оставе на миру, нит се упиткивају.

И доиста, Сава и мисли се тако, да га ко пита шта једе, не би одмах погодио. Није ни шала, негда је славно кнезовао, па онда испаде, а на његово место дођу људи који нису кадри Сави у стопе стати, а особито садашњи кнез, Глиша Чепркало; па сад опет Сава да дође снова на крмило! Све су то тако противне мисли, да могу и тако паметног човека као Саву на магновење збунити; па све на страну, али само да није Чепркало кнез. Чепркало је у детињству, па после и као човек, дуго пастир био; није знао ни читати ни писати, а и онако није имао главе за науку, но од детињства сирома научио се бољем свету служити и умиљавати се, и то му је било све. У селу је било доста ваљаних и имућних људи, па у последње доба опет нису могли противу Чепркала са кнежевином да продру, премда је Чепркало био баш од малих

газда. Но баш зато, што су бољи један другом за-видели, постаде Чепркало кнез као у неки пркос. Има у селу газда, и то јаких, но који су сами од детињства потричари, па то им је већ у крви оста-ло, па и сада своје млађе на потрице навађају. Ови би ради сами кнезом постати, али народ их позна-је, па их неће; па кад их народ неће, а они опет пут препречавају бољима од себе, и лошије про-тив бољих потпомажу, само да могу снажни за ле-ђима лошијег господарити.

Тако су ти стари и имућни потричари про-извели били за кнеза Чепркала, чему се и сам Че-пркало чудио, јер није никад ни уврх памети др-жао да ће кадгод кнезом постати. Но кад је једаред већ кнезом постао, да видиш чуда од Чепр-кала! Да си одмах донети штап лесковац, дугачак, каквог досад још ниједан кнез носио није, гу-њац нов, па дај нове чизме, а опанке за пећку; па да видиш како се укочио, па кад што налаже киш-бирову, а он врхом штапа све по земљи пише, сам кишбиров чуди се, напоследку не верује да Чепркало не зна писати. Па да видиш Чепркала у биртији, како га пријатељи окруже, све сами по-тричари, па га једнако нуде пићем, а он као бајаги најпре неће, а после као на силу мора пити. Ако на суду, а оно сиромака узапћено говече мора се скупо искупљивати, а могућнијег газде овце и говеда пустоше усеве сиромашних, па се опет на лако прође. Свег тога није било за Савиног кне-зовања. Па онда, Чепркало тако је нос подигао, да је увек чекао да њему Сава први „помозбог” на-зове, па може се помислити, како је то Сави те-шко пало, још кад додамо да је Чепркало за вре-ме последњег кнезовања Савиног текар кишбиров био! Дакле, кнез први да поздравља кишбирова!

Тако су Савом Дерентовљевим одједаред разна чувства обладала, сад радосна, па жалосна, па опет радосна.

Но кад је већ Сава кроз све то прошао, и све добро промислио и проучио, и опет закључи сам

у себи да се највећма Пушибрка треба држати, буди рад кнежевине, буди рад Младенове женидбе.

Сад устаде, ником ништа не говори, но иде управо Стојку Пушибрку. Ту ће сад бити договарања, тајних разговора.

Оставимо их, да видимо шта други раде.

Ђока Гроздић много је већ од свог имања прохарчио, па га жена због тога напаствује. Падне му једаред на памет та мисао, да се и он мало опорави, и то са каквим наследством. Шта је лакше, него тражити и наћи какву титулу на наследња! Има ли селјака који држи да нема право на какво такво наследњаје? Само кад почне ређати своју родбину по оцу и матери, одмах ће наћи какво отето добро, па процес не фали. Тако Гроздић стаде ређати пред женом умрлу своју родбину, и наишао је на једно наследњаје, где му је и сама жена сасвим уверена да се мора добити, зато се са Ђоком у том потраживању сугласи — ретка ствар код његове жене Руже. Сад Гроздић закључи да се са паметним људима о том поразговори, па онда у име божије да тражи. Кома ће ићи првом на световање, него Петру Кресовићу, који свашта зна; но не сме га к себи дозивати, јер га Ружа не трпи, нити може Ђока у својој кући са Кресовићем пити, а богме у тако важној ствари дивана без пића нема.

Оде Кресовићу. Тек што до Петрових врата, а ето Петра из врата.

— Баш добро, Петре, што сам те нашао. Хајд' са мном сад у велики бирцуз, имам нешто велико с тобом да говорим.

— Шта ће то бити? — запита Кресовић.

— Сад ти нећу ништ' о томе говорити, чекај док тамо дођемо, па ћу ти све уцело приповедити.

Дођу у велики бирцуз. Баш канда су у боб врачали, нема ту никог осим бирташице, која у кујни пере.

— Баш добро, сами смо. Дед, Драга, дај две холбе пива.

— Чујете, баћа-Ђоко, платите најпре оне четири, што сте дужни.

— Па не четири, него шест, онда четири и сад две, фала Богу, још нисам заборавио, а фала Богу, имам откуд и платити, ево ти воринтаче, па одби, па онда иди опет гледај твој посао, хоћу са Петром нешто да се разговарам.

— Браним ја, разговарајте се, шта год хоћете!

Оде Драга, донесе им пива, изиђе напоље, а врата за собом затвори. Драга је још млада, окретна жена, удовицом узео је садашњи муж, Јова Свирчевић; првог мужа лопови су убили. О њој се свашта којешта говори, јер најрадије к њој у бирцуз људи долазе; али на коју бирташицу не вичу! И то ко виче, само оне жене којих мужеви у бирцуз долазе, а по томе може она бити сасвим невина женска, што и сам Ђока Гроздић држи.

Гроздић је зато дао пива донети, а не вина, јер, прво, сад скоро свака кућа вина има, а друго, када се о важној ствари дивани, свечаније је пиво пити.

Гроздић седне у чело, јер он плаћа, кратка лулица у зубима, па пуши, главу је наслонио на левицу а десном држи холбу, Петар пену с чаше раздувљује.

— Е да смо здрави, Петре!

Куцну се и попију.

— Е сад ћу ти, Петре, нешто казати, да видим шта ћеш ти на то рећи. Ти знаш, да сам имао једну тетку, та се удала, и нешто је из куће изнела; умре јој први муж, Јова Рашић, а она пође опет за Гавру Волара, па није ни од једног деце имала, а остало јој од другог два вртаља земље и сва кућа са марвом, јер је и други пре две године умро, а она лане, па је сад у кући Стева Пецкошић, — та ти све знаш, па је л' сад право да то туђ човек ужива?

— Та све ја то знам, мада нисам много година код куће био; то сам ти давно хтео напоменути, и чудим се, како већ одавна ниси почео.

— Е сад кажи ми, ко има право?

— Ко би могао казати да ти немаш право! Та Пецкошић је онде туђ човек, и сам ми је приповедао једаред, да се боји да ти што не започнеш, па каже да би ти здраге воље дао двеста воринти, само да му даш писмено да си се мануо.

— Дакле то каже, аха! добро је, то ћу онда добити. Кажи ми де, како сад да започнем?

— Мораш се на вишкала дати. Еј, да си солдат био; па да ти одитор потражи, да ви'ш, како би брзо ишло!

— Знам, онде човек брзо добије и педесет и друго све, што тражи, ал' ког вишкала да тражим?

— Мораш ићи у варош.

— Шта, у варош?

— А да.

— Та имамо и овде и два вишкала.

— Ти, Ђоко, јошт ништ' не знаш; ми, истина, имамо двојицу, ал' бадава, боље је у вароши тражити. Ови наши, истина, јевтиније раде него варошки, ал' шта је вајде, кад варошки пре процес добију. Ал' није ни чудо; варошки вишкали имају све са господом посла, па и боље знаду кола намазати, па и сам знаш да у селу чизмар ти никад неће таке лепе чизме сашити као у вароши, и то је тако исто.

— То је истина, да у вароши све боље правити умеду нег у селу; па шта мислиш, кога да узмем?

— Узми господина Берберића.

— Шта Берберића, већ му је и име страшно, тај брије, тај је већ и мене једаред обријао, донео ми ешкуцију и није прошло шест недеља, па ми продао пар волова.

— Тај ваља, тако ће исто и Пецкошићу ешкуцију донети.

— Ал' и јесте немилостив; ал' таковима такав треба. Е добро, дакле, ја ћу тога узети, а треба ли ту много новаца напред дати?

— Тако једно сто воринти шајна.

— То је много, немам новаца; не знаш где би могао узајмити?

— У зајам тешко ћеш добити, но подај вртаљ земље под кирију, па онда јошт на то узми нешто од Јакова Чивутина, он ће ти дати, па на годину дана, а донде ће и процесу крај бити.

— Право кажеш, а може бити да ће ми и у зајам дати на чивутски интерес. Давао је он мени више пута, и увек је своје извукао.

— Добро, ја ћу се с Јаковом већ о томе разговарати, па онда ако добијеш новаца, мислиш ли сам ићи у варош?

— Без тебе нећу ићи, ти мораш са мном.

— Па то се може одма, од недеље.

— Немојмо, сад ми пало нешто на памет, хоћу најпре да пробам у сеоској кући, може ли онде што бити; та Чепркало је био пастир код мог оца, па не верујем да ми неће на руку ићи, а има јошт и одборника на мојој страни, који ће бити; само не знам на коју ће страну натарош, јер истина да је јошт с мојим оцем добро живио, а и од мене није му никад било криво, ал' бадава је, сад је Пецкошића кућа јака, па ће ту бити повуци потегни; но ипак хоћу да пробам, па ако не изиђе за руком, а ми ћемо одма' у варош.

— Можеш пробати, ал' знам да неће од тога ништа бити, јер то мора ићи на велики суд.

— Хајд', да видимо, а сад пимо!

Тако сад пију, и све једно те једно расправљају. Ђока је имао два форинта, и то је добио за једну празну тројку, која му већ не треба. Све су до крајцаре утукли.

Када је већ до последње холбе дошло, сам Петар је већ напоменуо да је време кући ићи.

— Хајд', брате, можемо већ кући, доста смо се већ наразговарали, а и онако имам јошт и мало посла — рече Петар као некако сам себе на ред опомињући.

— Е сад можемо, све си ми добро казао, и баш ми је мило, што смо се овде о томе надива-

нили, нит бисмо се код мене, нит код тебе могли тако лепо о томе разговарати; мени је овде увек све мирније нег код куће. Е сад хајдмо!

Чашу искапе до дна и оду.

Нису дуго заједно ишли. Кресовић откине се од Гроздића, иде, а још сам не зна куда, јер њега увек прилике којекуд хватају. Гроздић пун мисли, али задовољан, иде управо кнезу, да се и с њиме о свом наследију поразговори.

Таман нашао је кнеза код куће. Заведе се одмах разговор о наследију, и Гроздић је био тако срећан, да му је кнез потпуно за право дао. И доиста кнез Чепркало био је уверен да Гроздић право има, и у том уверењу још већма укрепио се, кад је из сопствених уста Гроздића чуо, овај како наследије добије да ће му дати четири јутра на три године бадава. Прво рочиште, што буде у сеоској кући, то ће бити за Ђоку Гроздића.

Ђока Гроздић пун задовољства врати се кући. Приповедао је жени, како је код кнеза био, шта му је рекао, и да ће у среду бити расправа за наследије; није ни спомињао да је најпре са Кресовићем у великом бирцузу био, и добро је чинио то не спомињати, јер би му цео план пропао. Жена се зарадова, када чу да ће због наследија у среду рочиште бити, па није му ни замерила што од два форинта ни крајцару кући није донео; та доћиће ту још кућа и два фртаља!

Дође и среда, дан рочишта. Ту је већ био позват и Гроздић и Стева Пецкошић. Кнез целу ствар није натарошу саопштио, шта више, када је странке на рочиште позвао, ни то није натарошу на знање дао, тако да натарош о томе баш ништа није знао, а то баш није био обичај у Чепркала, јер је иначе у важнијој ствари увек натароша за савет питао, па ако је овај одобрио, онда се тек што радило, а сада договорио се са неколико одборника, па хоће с њима све да извојује. То је Гроздићу шкодило, као што ћемо одмах видети.

Дакле среда је, ујутру у осам сати. Гроздић обукао се свечано. Честит гуњац, добар шешир, а

баш ни чизме нису рђаве. Гроздића рђави језици за пијанца су изнели, и канда увек пијан изгледа, али сад тако се знао држати, да се сваки сам питао, је ли то Гроздић или други ко. Лаганим кораком иде сеоској кући, пун достојанства; онако као што се приличи једном који има доћи до нове куће и нова два фртаља земље. Истина, муке га је коштало, али хоће да покаже, једно, да га рђава коб у наследству на пиће привлачила, друго, да са газдовским понашањем, на пример у ходу и изгледу, одборнике за себе задобије. Већ је у сеоској кући, у великој соби пред вратима суднице. Ту многе партије чекају, ту је и Сава Пецкошић, па и Петар Кресовић. У судници већ су се сви поређали. Кнез у зачељу, ниже на десно натарош, па онда одборници. Пред натарошем дивит и хартија за протокол, и једне велике маказе, и два три зарезана пера. До суднице једна отворена собица, ту висе три старе велике пушке, праве шоце од времена Марије Терезије, две старе пандурске сабље, па онда разних фела буца, све сами корпус деликти од разних лопова и потричара; ту је и један кревет од дасака, и цела соба служи за апсану, што они кажу „решт”. У великој соби, где се партије скупљају, ту су два пандура, један је ординац, а други на свашта готов и способан, ако треба кога истерати, за јаку увући, и тако даље.

Већ се увелико суди. С неколико партаја је већ и свршено, и то све најпре ситне ствари. Једна слушкиња украла од госпође фишкалице једне чарапе; — биће у решту 24 сата, па ће се онда из села протерати. Једна је убила у својој башти комшиску кокошку, па се због тога потукле, и шта више, и сад пред судом грде се, хоће једна другој у косе; кнез не може да их утиша, не зна која има право, и да не би дошло до каквог већег зла, испује их обе и кући отера. Кад су изишле напоље, обе су кнеза грдиле, и са псовком сретно кући се вратиле. Кнез од једа иште чашу воде, пандур већ носи, а одборници такођер један за другим ишту чашу

воде, не толико од жеђи, колико да покажу да и они заповедају; има међу њима који код куће никад воду не пију, само овде.

Сад долазе потричари. Сад се мало и кнез одморио. Потричари се свакојако правдали, да нису марву у штету пустили, да ни сами не знаду како је марва у туђ виноград ушла. Кнез мирно слуша, па их опет запиткује, они опет говоре, а он једнако слуша, и само се забавља са једним старим пером, врхом си брк уређује, мало час њим зубе чачка; један одборник угледа се у кнеза, те узме испред натароша маказе, па и он са врхом зубе чачка; није ни чудо, и кнез и одборници већ су пре седнице ручали.

Сад зову Петра Кресовића. Узаптели су му коње, нашли су их у штети. Бадава сведоче пандури и други људи, Кресовић неће да призна. Кнез већ почиње љутити се.

— Јесу ли то твоји коњи, Петре?

— Јесу.

— А у чијем винограду су их нашли?

— У Јове Косића.

— Како си их пустио онамо?

— Коњи су сами ушли, ја сам био у бирцузу, а они су били испрегнути, па док сам се унутри бавио, а мени коње одведоше, па су тамо штете могли починити, виново лишће већ опада, а ја, фала Богу, имам сена.

— Лажеш, лишће јошт не опада, па какву штету? Тамо су све младе положнице потрли, цене штету на петнајст воринти — то ћеш морати платити.

— Богме ја нећу платити, само да сам видио како моје коње воде, не би они овде били.

— А знаш да си и летос због потрица морао каштигу плаћати?

— Луд сам био и онда, што сам платио, ал' сад нећу — ваљда за оно мало лишћа!

— Мораш платити!

— Нећу — идем даље тужити се.

— Ти си, море, непокоран.

— Ја сам био онде, 'де треба, дванајст година покоран.

— Ти мислиш, што си солдат био?

— А да.

— Знаш ли да те могу сапети?

— Не знам.

— Знаш ли, да ти могу дванајст оцепити?

— Не верујем.

— Опет што си солдат?

— А да — ја сам царев слуга.

— Ако си ти царев слуга, а ми смо опет царски синови, јер сви порцију плаћамо, па он нас као отац покровитељствује, дакле је л' више слуга од сина?

Та мудра реч кнежева гдекојим одборницима се допала, и повичу: „Тако је, право каже“! То су били који нису Кресовића трпели, али има који опет страну Кресовићу држе. Кресовић не да се збунити, него на сваку реч кнежеву олако одговара.

— Ти си непокоран, сад ћеш бити двадесет и четири сата затворен, па ћемо већ после друго наредити!

Виче на пандуре да Кресовића притворе. Пандури воде Кресовића, он иде, па се смеши.

— Хајд' нек будем затворен, да видим шта ће бити даље?

Кад су Кресовића притворили, онда се тек партије међу одборницима изродише, једни држе кнезу, други Кресовићу страну. Једни кажу да се солдат у сеоској кући не сме тући, други кажу да се може. Особито је кнезу противусловио одборник што је до њега седео.

— Солдат се не сме тући, нит затварати!

— Ал' ја баш тако хоћу! — рече љутито кнез, а уједно пуцка прстима под нос комшији одборнику.

Ту сад читава граја настаде, натарош је већ мало пре седнице напоље изашао, као да се луф-

тира, а овамо да се не заплете у инат због такве ситне ствари, но кад се опет врати, почне их утишавати, и ствар до тога доведе, да и сам кнез још онога сата Кресовића из решта пусти.

Да је био кнез за овај пар Дерентовљев, па да се пред њим тако опором држао као Кресовић, од дванаест не би ни опшит спасао, мада је кум.

Напоследку долази најважнија ствар, наслеђије Ђоке Гроздића.

Кнез да дозвати Гроздића и Пецкошића.

Ту су већ. Кнез је паметно сабрао чело, па испитује.

— Дакле ти, Ђоко, искажи, шта тражиш?

— Дакле све ћу по реду казати. Као што сви знате, мој отац имао је једну сестру Мару, а та је мени тетка падала, удала се први пут за Јову Рашића, по други пут за Гавру Волара, није ни од једног деце имала, а умрла је лане баш о Петрову, а оставила је два вртаља, кућу и све што је сад у кући, а сад газдује Стева Пецкошић. Сад видите, је л' то право, да нит род нит помоз-бог онде влада!

Кнез поглади брк, па на Пецкошића.

— Дед, шта ти велиш на то?

— Ја велим да је моје право, јер ја сам био код Гавре Волара у детињству под своје узет, после ме као и посинио, нити се кадгод он, нити мајка Мара на мене потужила.

— Знам, али си ти онде туђ човек.

— Јест, али је он мени све оставио — рече, и маши се за џеп и извади грунтовно писмено, и пружи натарошу.

Натарош узме писмо и прочита, па љутито одговара:

— Та, људи божији, шта мислите овде! Та не знате ли да је Гавра Волар тестамент писао, да после његове и жене му смрти Пецкошић има све наследити, а имање је било његово, па је могао коме је хтео оставити; тако је све и преписано на име Пецкошића. Ево грунтовног извода. Ту нема

Гроздић ништ' тражити; па и кад би баш имао, и онда ми не можемо о томе овде судити, него све то иде на велики суд, зато манимо се тог посла!

— А како можемо овде деобе правити?

— И то не вреди ништ'.

— Како не вреди, кад сам ја за моје кнежевине већ више њи' поделио, па су сад на миру, а овако нису морали ићи у варош на велики суд, па не мораду плаћати ни штемпла ни царске порције за превод у плундрук.

— Зато те деобе опет ништ' не вреде, јер опет ће их горе поделити, а и та, што но кажеш, порција мора се платити. Ја реко' — идем одавде, а ви радите, кад хоћете, ал' ће бити узалуд.

То рече, па се дигне, онда нема ни кнез ни одборници куда, већ покуње се, па се и они дижу и иду кући. Још само у поласку кнез рече Гроздићу да се иде тужити на велики суд.

— Ја ћу апелирати на велики суд и на све вишкале, ма ме шта коштало! — повиче незадовољан Гроздић, и оде кући.

Кад је кући дошао, почне се жени тужити да је натарош све покварио. Жена му на то примети да је морао Пецкошић натароша подмитити, и Гроздића је сасвим о томе уверила; но зато обоје неће од процеса да одустану, но закључе ствар даље терати. Ђока је још у седници огладнео, а Ружа већ јело доноси. Ђока неће ни да се свлачи, већ тако свечано обучен једе, јер ће одмах ићи Јакову Чивутину, да узајми новаца. Због зајма се ту мало инат изродио између њега и Руже, али кад јој Ђока доказа да се неће ниједан фишкар без новаца процеса примити, онда је попустила, али само да узме педесет форинти у зајам, а не стотину, као што је Ђока наумио. Ђока је задовољан био пред женом и са педесет, само кад је начело зајма спасао; сад му је лако, узеће опет сто, па ако жена то и чује, казаће да Чивутин није хтео мање од сто дати. Већ је Ђока приправан да се креће к Чивутину, али ево дође неки пријатељ

Пецкошићев, па нуди пет стотина шајна, само да се Ђока процеса мане. Сирома Пецкошић, мада има право, опет боји се процеса; и право има, јер ни најбољи процес није добар; колико све то кошта новаца, па колико немирних ноћи поред тога! Но Ђока се сад тек понео, па неће за ништа да зна, већ диже се, па иде Чивутину.

Ево га код Јакова Чивутина, изређа му све, што је наумио. Чивутин се спочетка мало затеже, али напослетку опет попусти, јер је Гроздић у таквим стварима увек добра муштерија био, и по годи се овако. Он ће дати Ђоки сто форинти поред обвезнице на годину дана, интерес шест процента, али ће Ђока морати дати Чивутину и још једно јутро посејаног жита.

Начине писмено, како Чивутин само уме и хоће, а две муштерије, које су од Чивута на вересију узимале, два млада мајсторчића, потписали су се као сведоци, а Ђока Гроздић начинио је крст, и то на форму св. Андрије крста; рука му није ништа дрхтала, јер је он већ навикнут такве крстове правити. Још иште Ђока од Чивута један стари шлајбук; Чивутин му одмах један извади, а Ђока са особитом грацијом слаже банке у шлајбук, затвори га, опрости се и оде.

Сад му је прва брига била да Кресовића нађе. Нашао га је и зове га у велики бирцуз на договор. Кресовић га пита да ли у Пецкошића послу? Он каже јесте, и дода да су већ у цепу новци за процес, и рад је сутра заједно да иду фишкалу у варош. Кресовићу је то доста било, пита Гроздића колико новаца? Сто форинти, или двеста педесет у шајну. Доста! Кресовић сад не да да иду у велики бирцуз, мудар је као змија; зна да ће се Гроздић пре времена од радости надерати, наћиће их онда Ружа, па цео план може се покварити. Одговори Ђоку, и приволи га да иде кући, а сутра рано к њему, па ће заједно на колима у варош. Ђока је и сам то за добро увидео, па иде кући.

Код куће каже жени да је све у реду и да ће сутра у варош, и то са Кресовићем. Ту се опет

почну инатити, али кад јој Ђока докаже да је Петар најмудрији човек у селу, и без њега у таковој ствари ништа не може бити, склони се, али само за овај пар, да Ђока с Кресовићем иде.

Ђока вечера, и рано легне. Лако је спавао, у сну је већ процес добио, већ се сели у нову кућу, не зна, хоће ли сам радити, ил' на поле дати. Пробуди се, и обуче свечано, па тек што зора заруди, а он већ код Кресовића, а овај је џамбас, има увек виловите коње, па ће севати у варош.

Већ су на колима, запале луле, па се разговарају.

— Бога ти, Петре, хоћемо л' баш вишкалу Берберићу ићи?

— Баш Берберићу и ником другом; тај је што меће на вешала и скида са вешала; и мене је тај увек бранио и одбранио.

— Па како ћемо одма' почети, ако узиште новаца? Колико ћемо му дати на штемли?

— То ће он сам казати, кад те већ једаред испита.

— А како би било да му обречем пет стотина, кад добије процес, па онда да одбије?

— На то неће пристати, мораш му дати на штемпли.

— Даћу му — ал' сто воринти! Јер, знаш, и нама треба да остане што на трошак.

— Е па да, и нама треба што да остане; не бој се, задовољан ће он бити и са педесет.

— Знаш шта, Петре. Кад онамо пред њега дођемо, а ти пусти мене, да ја говорим, а ти само потпомози; знаш, и ја нешто знам, само да сам у школу ишао, не би' се никог бојао. Ја ћу Берберићу најпре понудити пет стотина, па ако не усхте, ја ћу му дати трећину од оног што добијемо; ако и то не усхте, обећаћу му половину, па кад добијемо, да ја од њега то опет откупим, и ако напослетку ни на то не пристане, па узиште сто воринти, ја ћу му понудити најпре десет, па онда двајест, па тријест, па ћу казати да баш сад немам више

код себе, да ћу други пут донети; ако и онда не усхте, онда нек буде у име божје педесет!

— Ти ћеш њему педесет дати, па те ни бриге није! Но јошт нешто да не заборавимо: пре нег што ћемо онамо ићи, купићеш пар лепи' пурана, те ћеш и то однети, знаш, по обичају, јер ми сељаци, ако дођемо господи без дара, онда у ништо не гледају.

Гроздић и на то пристане. Тако у разговору одједаред стигну у варош.

— У који бирцуз ћемо с коли, Петре?

— Знаш тамо код „Вранца“, код бирташице дебеле Насте.

— Е, добро, ту је добар шиљер!

Утерају код „Вранца“. Красовић испрегне, да коњима сена, па у бирцуз, ишту вруштук, јер и онако је још рано к вишкалу. Наста већ паприкаш носи, па умиљато на Кресовића поглед баца, јер је он хирош, па троши, па добре муштерије довађа; Кресовић њеном погледу хирошким намигивањем одговара.

Нису дуго поред вруштука оклевали, но дигну се, па најпре на пијацу, где купи пар пурана, па оданде управо греду фишкалу.

Господин Бранислав Берберић био је обојих права адвокат, баш прави фишкал. Човек около педесет година, мало сувоњав, шпицасте браде и носа. Удовац је, има двоје деце, једно мушко иде у школу, а кћи му у неком заводу. Има кућу, ал' детиње материнство; рукопомоћ му је његова газдарица, или као што по варошки кажу, виршофтерка, госпођа Лујза. Она је била несрећно удата, или је она мужа или је муж њу оставио, па била је неколико година газдарица код једног свештеника, а већ је три године код Берберића. Кућа се врло уредно водила, а и била је пуна, живине сваке врсте, јер сваки, који је послом важнијим дошао, донео је што, да би се и код госпође Лујзе умилио, јер она кад хоће много код господина може.

Г. Берберић најволео је кад му ко каже: „господин фишкал“; за име „адвокат“ није баш

марио; али кад му то каже „прокатор“, то је већ за увреду узео.

Собе су му лепо уређене, до њих канцеларија, ту му један писар пише. У соби до канцеларије Берберић чита неки процес. Писар му пријави неке партаје.

— Изволите, ту су неки клијенти.

— Јесу л' господари ил' сељаци?

— Сељаци.

— Сад ћу одма'.

Сељаци су већ у канцеларији, кад ступи унутра Берберић. То су Гроздић и Кресовић.

— Откуд ти, Петре, овде?

— Ето, благородни господине, довео сам овог човека, има процес, ако ћете милостив бити да га се примите, ствар је сигурна.

Берберић мери Гроздића.

— Откуда је?

— Откуда и ја, а мене већ познајете; он је газда, има своју кућу и земљу, а сад тражи јошт два вртаља и кућу; тетка му је лане умрла, па туђ човек у добро се увукао.

Гроздић баш отвори уста да прослови, али фишкал ухитри, па их зовну у другу собу. Фишкал седне на диван, а сељаци стоје.

— Канда ми је познат? Није ли то Гроздић?

— Јест, благородни господине, ја сам Ђока Гроздић, ком сте једаред ешкуцију на врат донели, па сад молим вас, тако исто и њему, Стеви Пецкошићу, ешкуцију да донесете, па не браним, ма му очи извадили, кад неће лепо.

— А ти се говори, шта ћеш, и то језгровито, ал' накратко, јер је време скупо, време је мени новац.

— Сад ћу вам одма' све казати, само сад, Петре, ти ћути, да ја најпре говорим. Дакле, то је овако било. Мој покојни дед Миша Гроздић имао је двоје деце, то јест мог оца и тетка Мару, која је мог оца рођена сестра била. Мој дед био је човек ваљан, био је и кнезом, да му Бог да лаку

земљицу! То зна сво село. Умро је у колери, и дан данашњи свет још приповеда да такве даће није било. После тога моја тетка удала се и пошла је за Јову Рашића, но тај се у каци удавио, а био је добар човек, па по други пут се уда за Гавру Волара. Е сад ћу вам преповедати за Гавру Волара, како је узео моју тетку. Било је баш једне године после Божића...

— Да ти право кажем, брајко, дуго ми говориш; само што краће, и одговарај ми што те питам. Дакле, твоја тетка удала се по други пут за Гавру Волара, па је ли имала с њим деце?

— Није.

— А је л' имала с првим?

— Није.

— Па у чијим је то сад рукама?

— У Стеве Пецкошића, био је слуга код њега.

— А је л' то добро било Воларово?

— Јесте, ал' је он најпре тетке Мари све оставио.

— А коме је тетка Мара оставила? Има ли какав тестаменат?

— Кажу да има, ал' то је све сама варанција, јер је она потписала крст, а и не зна на што, и то је све натарошево масло, и сад му Пецкошић послао једног јунца.

— Има ли тај Пецкошић то добро у грундебуху на своје име преписано?

— Пецкошић каже да је то већ у плундрук уписано, и показује неко писмо, ал' то је све фалишно.

— Сад већ знам на чему је ствар, и само те питам: јеси л' вољан баш процес да водиш?

— Хоћу, ма ме шта коштало! Напоследку волем и то, да пре фишкали поједу, него Стева Пецкошић.

— Е добро, сад већ све знам, и није нужно да ми даље говориш.

— Ал' молим вас, господине, нисам се ни вртаљ изговорио.

— Е, мој драги, ја сам ти већ једаред рекао да је мени време новац; време кад губим, губим новац; но баш ако ти је воља, можеш и даље говорити, а ја ћу те, докле хоћеш, преслушати, само за први сат мораш платити два форинта, а после за сваки идући само по једну форинту. Сад говори даље, јошт није потпун сат откад сте овде.

Сад Берберић извуче из џепа сат, отвори га и метне на сто.

— Сад је три фртаља на девет.

Гроздић мало закашља се, па почне даље.

— Моја покојна тетка Мара није знала писати, па није ни знала на шта се потписала; цело село зна да је увек казала: Ђока је моја крв, нећу на њега заборавити.

— Па како је тај Пецкошић до тога дошао?

— Он је био код мог тетка пастирче, па га после оженио, и то се већ као знало да ће му нешто оставити, ал' не целу сермију; он сам види да нема право, па ми је нудио две стотине форинти, само да се манем, а да има право, он ме не би нудио; па ма кога у селу запитали, сваки ће вам рећи да он нема право. Да видите само какву лепу марву има, а то је све сад од оне две јунице што је тетка Мара из наше куће изнела, па се досад наплодили. Само вас то молим, ако се примите, немојте се никад са нашим натарошем о томе разговарати, јербо како се с њим разговарате, тај ће вас одма' обрлатити, а то знам да неће бити, јер ви сте оштар господин, па се никог не бојите, па зато и јесу вас мени препоручили, а зато вама од мене и неће бити криво, а и мени нек не буде постидно.

Фишкал гледа на сат.

— Сад је баш девет ударило. Доста, више не дам говорити; плати најпре два форинта сребра.

— Ал' само јошт две речи.

— Ниједну, док не платиш!

Сад Гроздићу није на ино, но маша се за

шлајбук, па окрене се к вратима, да фишкал не види колико има новаца; извади петицу.

— Ево, господине, немам ситни', него одбите.

Фишкал извади из џепа три форинте, и пружи му.

— Е, могу ли сад даље говорити?

— Положи једну форинту за други сат, па онда говори.

— Ал' само две речи.

— Ни једну.

Сад Гроздић метне још једну форинту.

— Кад је баш тако, ето јошт једне, ал' сад ћу да говорим.

— Дед да чујем.

Фишкал сад није бранио, ма цео дан говорио.

— Ако добијемо процес, ви ћете од мене јабуку добити, у свако доба прво јагње ваше; има у Пецкошића чопор оваца, то све треба да добијемо.

— Ал' тај Пецкошић није никакав род био са Гавром Воларом?

— Готово никакав; свет каже да је онде сасвим туђ, ал' он се фали да јесте, и како ћу вам казати, на ову ворму: нашег покојног баћа-Гавре секе њијове тете ручног девера брат, па његов пасторак се оженио, па родила му жена Пецкошића, — ето то је све!

Фишкал насмеши се.

— Па како ћемо тај процес сад терати?

— Ја мислим да ви све то на себе узмете, па кад добијемо, даћу вам пет стотина форинти.

— На то не могу пристати, јер по закону свака партаја дужна је о свом трошку тражити, и кад би фишкал свију своји' партаја трошкове унапред на себе узео, то би требало да има ковницу, или бар фабрику за штемпли.

— Па заш' ви, господине, не израдите си једну вабрику или травику за штемпли? Та колико има којекакви' Чивута, па добију травику, а ви да не можете! Но знате шта, кад израдите даћу вам трећину.

— Без новаца нећу ни перо умочити.

— Па шта иштете?

— Засад шест форинти, а после прве сен-тенције видећемо како ће испасти.

— Господине, да вам дам десет сада, а после по године опет десет?

— Не може бити.

— Ево двадесет — ево тридесет, да вам одма' дам.

— Не може бити.

— Господине, хајд' четрјест!

— Не може бити.

— Ху! господине, немам више код себе.

— Шта ја могу зато!

— Чекајте, да се мало са Петром напољу разговорим. Хајд', Петре!

Изиђу напоље. Петар није се досад мешао у разговор, јер и кад је хтео, или му Гроздић није дао, или му је Берберић руком мануо да не говори. Кад су изишли напоље, пита Ђока Кресовића:

— Петре, шта ћемо сад радити? Иште шесет; ал' оно бар нек буде педесет; шта мислиш?

— Остани само напољу, ја идем унутра, па ћу те после узвати, и одма' плати.

Кресовић уђе.

— Благородни господине, примите сад од њега педесет, биће ту и друге хасне од њега.

— Ал' хоће ли он баш да тера процес, било како му било?

— Ако се ви не примите, он ће одма' другоме ићи.

— Е, дакле, зови га, нек донесе педесет.

Кресовић дозове Гроздића.

— Хајд', дакле, нек буде педесет; само почакај док ја све то у протокол забележим.

Сви ћуте, фишкал бележи, а Гроздић опет окрене се к вратима и вади банке.

— Е, сад смо готови, дај новце!

— Ал', господине, хоће л' доста бити четрјест и седам, јер сам три већ дао.

— Не може бити, јер та три форинта су за то што си се са мном саветовао; ја нисам дужан ни с ким ни разговарати се бадава.

— Е, кад је тако, оно нек вам је просто, само јурите што бољма, немојте ништ' жалити.

То је било сасвим излишно и спомињати, јер у фишкалском речнику те речи *милосрђе* — нема, а Берберић мрзео је кад је ко ту реч и преко језика пустио.

— Е сад, моји драги, можете ићи.

— Е сретно свршили, збогом!

Гроздић и Кресовић оду, почем су се и госпођи Лујзи у авлији поклонили, којој су већ пре при уласку пуране предали.

Берберић сам собом задовољан достојанственим лицем меће новце у своју касу. Он није ни најмање уверен да ће Гроздић процес добити, но познаје своје људе, зна да ће Гроздић другоме отићи, па свеједно, онда боље он, нег други да добије. Ако нема право, Гроздић ће и њему и његовом противнику све трошкове платити, али зато и узео је унапред новце, да сам не ризикује. Берберић прима партаје и без новаца, али такве партаје, које таково што траже где се баш мора добити, онда он наполе израђује; али где нит је сигурно, нит има унапред новаца, ту се посла латити неће, зато Берберић свуд добија.

Гроздић и Кресовић како су отишли, одмах договарају се куда ће на ручак. Није ни чудо, полдруг сата са фишкалом ценкати се, то већ Гроздићу давно није пасирало. Кресовић, истина, мало је имао сад код фишкала да говори, али већ је улога његова таква била; он је Берберићу клијенте доводио, па је знао сваки миг Берберића треба ли говорити или ћутати.

— 'Де ћемо, Петре, ручати? Ја сам, ботме, јако огладнио, уморио сам се већ са тим фишкалом. Хоћемо ли опет код дебеле Насте?

— Немојмо, најпре ћемо отићи онамо, да дам коњима зоби, после ако нас Наста запита хоћемо ли ручати, а ми ћемо казати да јошт имамо посла,

но да ћемо доцније доћи. Право да ти кажем, зашто. Код Насте само паприкаш добијеш, једно те једно, а тога и код куће имамо; но ја би' друго штогод јео, ја сам био у другим земљама, па ми срце што друго иште — ја би' јео роспрадле.

— Ха, роспајдле! Тога ћу и ја, већ давно нисам јео. Па 'де ћемо то добити?

— У бирцузу „код седам Шваба“, или „код веселог Швабе“.

— Хајдмо код „веселог Швабе“, већ му је име весело, тамо мора бити роспајдле, па и доброг пива.

— Од пене не видиш пиво.

Дакле, закључено да иду код „веселог Швабе“.

Немојмо се ни најмање чудити сељацима што једнако у бирцуз теже. Једно зато воле ићи у бирцуз, што најважнији договори увек се у бирцузу збивају; друго, што сељацима не умеју жене ваљано јело начинити, тако као у бирцузу, па се радо у бирцуз завлаче да се што добро наједу. Зато добро би чиниле сељачке жене да гледе, по могућству, да им мужеви код куће боље јело добију, па би мање ишли у бирцуз, и мање би трошили. Но бирцуз такође има своје романтике; кад немачки списатељи приписују свакој ствари своју поезију, као камењу, дрвету, шта више кељу и спанаћу, онда и бирцуз има своје поезије — те какве поезије! И ту је школа, где се и добро и зло научити може; па онда, каква разбигра је бирцуз!

И Гроздићу је бирцуз разбигра, радост и весеље, па и Кресовић ужива кад је у бирцузу.

Сад су већ код „веселог Швабе“. Тај бирцуз зато се зове тако, јер има на вратима цимер једну таблу на којој је намалан један Шваба како седи у бирцузу за једним столом, нагнуо главу на леви лакат; а чашу једну пуну горе подигао; зове се да је весео, али више изгледа да је забринут; али ништа зато, можда је који га је малао био забринут, а зато гости могу бити весели

Даду си две холбе пива донети; доиста не види се од пене; Гроздић каже да још није никад таквог пива пио. Бели лук већ ударио Гроздићу у нос.

— Ха, ту су већ роспајдле! Вичи, Петре, да донесу, ти знаш немачки.

— Ханзли, бифил роспрадли хост, олес принг, аук фири!¹⁾

Бирташ Ханзл већ иде да донесе.

— Ал' знаш Петре, немечки! Сад ми је баш жао што нисам био солдат; да сам знао не би' се дао искупити.

— Е, мој брајко, знам ти ја седам језика, ако хоћеш и цигански.

— Чуо сам те са Цигани, кад си даш свирати.

Ту су већ и роспадле и вришко пиво. Сад су окренули други разговор, једнако хвале пиво и роспрадли. Каткад и ћуте, па једу. Смирише четири роспрадли, јер толико је Ханзл одједаред донео, па сад још две даду си донети. Наскоро и то смирише.

Сад почеше нов разговор.

— Баш фала ти, Петре, што си ме вишкалу Берберићу одвео! Ал' је оштар човек! Тај ће у тикву утерати Пецкошића!

— Немај бриге!

— Ал' и ја сам му откресао, да сам се сам себи чуддио; па што ми је најчудније било, разговара се на сат!

— А, да, прави фишкали на сат се плаћају.

— Ала је то живот, па мада ћути, опет му плата иде, нит сеје, нит оре, а свашта има. Ја ћу мог сина, кад дорасте, дати на вишкалство, то је најбољи живот, никога се не боји.

— Право кажеш, само што то много кошта.

— Кад добијем процес, лако ћу га изучити.

— Имаш право; но шта мислиш, Ђоко, да јошт овде останемо, ил' даље да идемо.

¹⁾ „Hansli, wie viel Rostbraten hast, alles bring', auch Bier“ — „Ханзле, колико год имаш печења на роштиљу, све донеси, и пива!“

— Како ти мислиш да је боље; ал' ја би јошт пива пио!

— Е, добро, можемо јошт мало пити, па онда ћемо код дебеле Насте; знаш, овде је боље пиво и има роспрадле, ал' код Насте је шиљер бољи; па онде има наши' људи, који су којешта попродавали, па сад се веселе, па можемо и ми мало међ њи'.

— Право кажеш, Петре, најпре ћемо пити, па ћемо онда код Насте. — Дајте пива!

Донесу пива.

— Знаш шта ми је сад пало на памет? Сад ми је тек жао што се пре нисам сетио. Да сам најпре отишао поп-Ђоси; сад ће се срдити на мене, јер, знаш, и он тера процес, па нисам рад да му се замерим.

— Кад устреба, даћеш му печенку, па нема замерке.

— То ће и бити, јер и опет ти кажем, нисам рад да му се замерим, јер, знаш, без попа, бирташа и вишкала не можемо живити.

— Мани се, лако ћемо са поп-Ђосом; ако устреба ићићемо му на мобу. Нег знаш шта би јошт добро било, да нам донесу и каве! Кад сам био у Талијанској, увек сам каве пио.

— Па нек донесу сваком по двапут.

Кресовић заповеди каву, па тако разговарајући се попију и пиво и сваки по две кафе. Сад је време да се иде. Кресовић виче:

— Ханзи, кум писли хер, цолен олес!¹⁾

— Сад видим, Петре, да те баш не би продали. Хајд' нато још сваки по холбу!

— Не браним.

Још донесу две холбе. Сад дође и бирташ с рачуном: три форинта и двадесет и седам крајцара. Ђока исплати.

— Скупо, ал' добро! — рече Петар са господским тоном.

— Хајдмо сад.

¹⁾ „Hansli, komm' Bischen her, zahlen alles“ — „Ханзли, дођи мало амо, да платимо све!“

Оду. Сад иду дебелој Насти. Ту се већ много сељака скупило. Који је скупље, који је јефтиније своју робу продао, који опет нешто купио, доста то да који дебелој Насти дође, тај мора имати новаца. Има сељака који су се преварили у рачуну, могли су код куће своју робу продати, па су се преварили, продали су у вароши јефтиније, па су губили време и троше; има их који баш не бране, мада су јефтиније продали, опет би зато дошли у варош, јер овде се боље наживају.

Увелико се једе и пије; ту има и познатих и непознатих.

— Ха, ево Ђоке! Ево Кресовића! Дајте места! — повичу њихови познаници.

Сад се опет наша оба путника наместе, и ударе опет на шиљер.

— Откуд ти, Ђоко, тако свечано? Мора да тражиш твоју дедовину? — запита један сељак.

— Па тражим, и добићу.

— Није то његова дедовина, то је Воларово добро, неће ту Ђока ништ добити — додаде други сељак.

— Је л', Петре, шта ти бунцају?

— Шта ви разумете како ствар стоји; оно се мора добити, не бој се ништ' Ђоко, они само булазне. За по године канда је на длану — рече као мало срдито Петар.

— Ма ме шта коштало, морамо добити! Хајд', Петре, у здравље и у берићетну годину да пијемо.

— Живио, Ђоко!

Ту се сад куцају, сви се измешаше, па нит знаш ко пије ни ко плаћа. Гроздић и Кресовић опет једу паприкаша, па то још није ништа; сад тек долази риба; па онда опет удри на шиљер, па на кафу. По пет пута се пије кафа, па опет вино. Сад начини се прави вавилонски торањ, једни се љубе, други се инате, један превали флашу, други већ спава на земљи, неки опет неће да признаду рачун, инате се са бирташицом, док тако један по један не очисте се. Који не стоји на ногама, тога други на кола дижу.

Гроздић намири свој рачун, а Кресовић упрегне, па хајд' кући. Кресовић се још сасвим добро држао, а и Гроздић још је могао на ногама стајати, али није се могао сам на кола попети, већ су му други помогли.

На путу се ништа не разговарају, само Кресовић псује коње, а Гроздић главу отобољио, коса му пала на чело, па мумлајући нешто пева; мало час пева и Кресовић. Тако донекле путују.

Гроздић жели се доле, спазио је чарду, још хоће чашу вина. Петар зауставља коње, дода му руку, помогне му доле, па и сам би стао пред чардом. Ту има још вашарџија. Гроздић би се веселио, али Петар хита кући. Донекле чека, зове Ђоку, али овај се једнако вајка. Петар већ седа на кола, сад већ мора и Ђока, и пође колима, али на по пута ноге га издаду, па седне на земљу; опет хоће горе, мало се подигне, али даље не може, него опет натраг, па тако седећи сам око своје осовине се окреће. Сви се из чарде смеју, а и сам Петар, па, сажаливши се, сиђе доле, дигне га и помогне му на кола.

Сад Петар појури, и није дуго трајало, већ су код куће. Петар скине Ђоку, и уведе га унутра. Петар хоће да иде кући, али не да му Ђока, док га не превари да само иде да утера кола; али Петар је брзо отпирио, јер је држао да ће бити ината између Ђоке и његове жене.

Гроздића жена није се чудила што јој је муж у напиту стању кући дошао, јер то код њега није била реткост; већ бринула се да ли је све новце потрошио. Код свеће почне испитивати, по цепу пипати има ли још новаца, али он низашта неће да зна док му не донесу вина; онда ће све исповедити. Жена је морала послати у велики бирџуз, само да је на миру и да види шта је у ствари. Син његов, мали Милан, кад се пробудио и видео код свеће свог оца, поплашио се, и кад отац хоће к њему, а он у дреку, једва га мати утишала.

Малочас донесу вино. Сад жена опет пита шта је радио.

— Био сам ти код вишкала Берберића; то ти је човек! Ал' не да говори, него све лаје — тај ће га из коже истерати; све сам му предао, и сад ће јурити.

— А колико си потрошио?

— Дао сам вишкалу на штемпли што треба, и потрошио сам два три форинта од саме радости, и фала Богу, јошт има у шлајбуку, ево да видиш.

Пружи јој шлајбук.

Кад отвори, а оно унутра једна десетица и нешто ситних новаца, а понео је, по њеном рачуну, педесет, а казао је да свих педесет за фишкала носи; то је онда добро, кад је толико новаца донео.

— А колико си дао фишкалу? Сила?

— Немој ме сад ни питати, кад је све добро.

— Неће све наситно да каже, али већ слабо и може, језик му се већ сасвим заплеће, и руке и главу већ нагиње на сто. Жена зна већ шта му треба, па га довуче до његовог кревета, где одмах и заспи.

Но куд је Гроздић толике новце део? Дао је фишкалу педесет, потрошио је неколико форинти, а где је друго? Нису ли му украли, није ли изгубио? Није ниједно. Гроздић је три десетице из шлајбука у вароши још кад је трезнији био извукао, па је сакрио у шешир међу поставу, да враг не може наћи, а то зато да их жена из шлајбука не извуче; тако је он увек радио.

И тако је Ђока Гроздић нашао фишкала, и процес ће се одмах започети. Лака му ноћ!

III

Кућа Стојка Пушибрка једна је од најбољих кућа у селу. Он, истина, не може се са Савом Дерентовљевим мерити, јер овај има више. Сава има преко триста оваца, а где је још марва! Сава Дерентовљев имао је и земље више, али Пушибрк ако је имао и земље и стоке, опет говорило се о њему да увек има подоста готових новаца, две хиљаде форинти код њега не сме никад фалити, па нема

никог осим јединице кћери, Јелке. У кући му је све тако у реду, да ни Дерентовљевом не уступа.

Кћи Јелка Пушибркова таква је девојка, да јој у целој селу пара нема; бар тако држе сви момци сеоски. Али и јесте била Јелка девојка! Нит малена, нит превелика, зуби бели као низ бисера, коса — две шаке црне свиле, лице зејтињасто-црнпурасто, али није се фарбала, и Бож' сачувај да је отац фарбу видео; али и Јелка право има што се не бели; јер баш са тим њеним црнпурастим лицем лепша је нег све на свету друге које се беле. Па још оне њене густе састављене обрве, да их молер лепше намоловати не може, па још оне њене као криоца спуштене трепавице — све је то Јелки такову дражест дало, да не само што се сваком сеоском момку допадала, но допадала се и морала се допасти свакој господи. Хаљине су њеној лепоти одговарале, шлингованих сукања имала је ваздан, имала је лепих горњих хаљина, али што је најглавније било, ни у највећем послу није траљава ишла. Многе њене другарице су јој завиделе и подсмејавале су јој се што није бела, увек су је именовали: црна Јулка, та гарава, Циганка, — али бадава, кад се опет боље допадала, нег те исте малане.

Отац Стојко баш приправља се да иде некуд, али ето Саве Дерентовљевог.

— Добар дан, Стојко, куд си пошао?

— Мало у село, ал' кад си ти дошао, онда нећу никуда; седи; јеси ли за ручком? Хоћеш ли ракије ил' вина?

— Управо нисам ни за чим, већ сам поручао, ал' кад је тако, оно пре ћу чашу вина.

— Девојко, донеси вина, и сам сам већ поручао, ал' опет неће шкодити.

Тек што су се наместили, али Јелка је већ ту с вином. Сава мери је оком, па глади брк. Девојка изађе.

— Ма познајем твоју Јелку, ал' сад сам је тек управо измерио. Јест, брате, ваљано чељаде, ту замерке нема; нешто је на тебе, а нешто има од

матере, а мати јој била вајн, вредна женска. Колико јој је година?

— Баш о Преображенију прошло јој шеснајст.

— То и јесте најлепше време за девојку, па мада је и осамнајст, јер кад је сасвим дете, и то увек не ваља.

— А колико је твом Младену? — А да, рек'о си већ једаред, двадесет прва — и то је красно време.

— Та знаш, могао би се мој Младен и на годину женити, ал' боље нек буде сада, да не тумара којекуд. Па, Стојко, кад је баш тако да смо већ углавили да се пријатељимо, а оно реци, како ти сад мислиш?

— Ти си сад проводација твом сину, твоја је прва реч; знаш, да и на вашару купац најпре гледа робу каква је, па онда се погађа — рече смешећи се Стојко, па изађе напоље, да забави девојку, да не би прислушкивала.

— Јелка! Де погледај шта раде коњи тамо у штали, док слуга дође, подај им мало сена; ја имам овде нешто разговора.

Јелка је већ знала да ће се отац нешто тајно разговарати, јер обично онда је тера кудгод, па зато оде, и не врати се више.

— Дакле, како ти се допада то моје чељаде?

— Нема замерке, а друго, зна се већ да је твоја Јелка у селу чувена цура; дакле, нека једна реч стотину вреди, ја сам с Јелком задовољан, јеси ли ти с Младеном?

— Јесам!

— Е, сад сретни били!

Сад се обоје загрле и пољубе. Пушибрк извуче мараму из џепа, па таре сузе, то су сузе радосног оца; и Сави од радости наводне се очи, вуче и он мараму, те брише очи.

— Нек су сретни, па да будемо и ми поред њи' дични! — рече пун радости Пушибрк.

— Мислим, да нећемо бити ни у чем постидни,

знаш, кад се оваке две куће саставе! — рече поносито Сава.

— Е, сад да се напијемо у здравље наше деце! — Пију.

— Сретни били и сретна чеда породили!

Сад опет Пушибрк нешто мисли, чело му се набрало, па пита Саву.

— Баћа-Саво, још нешто смо заборавили. Кажи ми, јеси ли дошао као отац, ил' као проводација твоме сину. Еле, не знам како у томе стојимо?

— Ја сам дошао као отац, до дођемо на чисто; па сад, кад је уреду, доћиће који дан к теби Јово Канкало, знаш, ворме ради, па ће донети као просиоц јабуку, па после тога нека буде прстен, знаш, Стојко?

— Па то је у реду, па одма, после Божића нек буду сватови. Но имам још нешто да те упитам. Кажи, у ког од нас ће деца живети, јер управо да ти кажем, ја моју цуру из куће не дам, него мора зет к мени у кућу; па онда, ти имадеш још дост' чељади у кући, а ја никог.

— То је све право, Стојко, ал' и мени је, знаш, жао Младена из куће пустити; познато ти је, да 'де је слабо стање, онде дају оцеви децама да се ужене; ал' теби за љубав даћу Младена, као год што је дао Аврам свога сина Исака на жртву; дакле нека буде по твоме.

Сад се Пушибрку чело разведрило; није ни шала, своју јединицу да пусти из куће! Дерентовљев, премда му је нешто и жао било пустити Младена из куће, опет није му у срцу баш тако било, као што се чинио, јер знао је да Младен у добру кућу долази, па сместа постаје газдом. Но врзло се Дерентовљеву још нешто у глави, а то је кнежевина. Као год што мало пре Стојко, тако исто сад Сава са набраним челом пита Пушибрка.

— Стојко, један посао смо свршили; сад да видим, како са другим стојимо; хоћу да кажем са кнежевином?

— Та казао сам ти, да уз тебе пристајем, и други не сме бити.

— То је све лепо, ал' време је већ ту; ако има што бити, а оно одма' да се ради; ако ли не, нек не буде; и онако, право да ти кажем, мени је свеједно.

— Одма' ће се о том радити, но питам те, када ће доћи Канкало, да знам, да се преправим.

— То ће бити као прекосутра; а кад ћеш се ти са Кресовићем разговарати, да ствар мало удеси?

— То је моја брига, само после опет ми уде-симо, да после Божића одма' буду сватови.

— Тако, као што рекосмо, мора бити; дакле при том остајемо?

— При том.

— Е сад смо свршили, па ће опет сваки свој посао да гледа; зато, Стојко, и пријатељу мој, збогом!

— Чекај, још једну у сретна пута!

— Хајд' нек буде, ево сад испи' и збогом!

— Збогом, ал' још једаред да се пољубимо....

Ето тако, пријатељу — сад збогом!

Тако се сад опростише два пријатеља.

Пушибрк врло се радовао што је тако ствар испала. Највећма га једило што је цура већ спевана била, па шта би да је момак оставио, морао би је за слугу удати! Сад својој цури наложи да је увек лепо обучена; то Јелки није требало ни казати, јер је она увек чисто ишла, а сад како је видела Младеновог оца, није се сумњала о сватовима, па се текар стаде циврати.

Не прође два дана, али ево Јове Канкала, и то свечано обучена; Пушибрк је баш код куће био, а и Јелка тамо у другој соби, сасвим спремна.

— Добар дан, Стојко! Јеси л' рад гостима? Јеси л' вољан жедног путника напојити — баш ожедни'?!
— Добро дошао, брате! Свак' пријатељ у мом дому примљен! Седи, ето удиљ вина!

Пушибрк је већ за такову прилику у при-

правности вина имао; изађе сам у кујну, отвори орманчић у зиду, и донесе вина.

— Спаси Бог, брате драги! Живили дуго и весело!

— Спаси Бог за сретног пута!

Пију.

— Како ти стоји кућа, Стојко, имаш ли цуре какве за доброг момка?

— Имам, ено тамо, па је види.

Пушибрк покаже прстом на другу собу, а Канкало лагано, на прстима, канда ће миша да вреба, упути се другој соби, да узме цуру на визитир. Кад унутра, а Јелка седи код авлиског прозора, горња сукња мало уздигнута, да се не крши, и то црвенкаста сукња, а види се доња, бела као снег, чудотворно шлингована. У селу је била Јелка на шлингању прва, и имала је страшну вољу на то; у глави јој увек шлингерај, па ма шта друго радила. Она је знала лепо читати и писати, ишла је у школу, али отац је и осим школе дао још од учитеља поучавати — за то учитељу никад није печенке фалило — па кад је оцу какво писмо писала, и онда писмена су јој као шлингерај изгледала. Како види Канкала, одмах устаде.

— Дете моје, дошао сам да те видим, да ти кажем да имам ђувегију за те, који је теби по изгледу пар, знаш Младен Дерентовљев, и да те упитам, хоћеш ли за њег поћи?

— Питај оца, ако је његова воља, онда је и моја воља — рече Јелка, а очи у земљу упре.

— Е добро, сад ћемо видети!

Канкало врати се Стојку.

— Брате Стојко, ја видо' цуру, и бегениса' је у име Младена Дерентовљева, хоћеш ли је дати за њега?

— Ако је њена воља, онда је и моја воља; да је упитамо. Јелка, 'од' овамо!

Јелка уђе.

— Дед', Јово, говори, чега си ради дошао?

— Ја сам дошао да просим твоју Јелку за Младена Дерентовљева.

— Јелка, хоћеш ли поћи за Младена?

— Хоћу, тато, ако је твоја воља.

— Моја јесте, је л' и твоја?

— Јесте.

— Е, Јово, сад си чуо.

Сад Канкало извади јабуку и један талир крсташ, па дарива девојку.

— Ево ти јабуке, Јелка, сад си већ плењена за Младена. — Бог дао, били сретни!

Јелка прими дар, пољуби стидљиво руку Канкалу, захвали се, па онда приђе оцу, пољуби га у руку и стане.

— Е, сад сам мој посао свршио, сад могу ићи.

— Чекај мало, Јово, да се нас двојица напијемо, а ти, Јелка, иди гледај твој посао.

— Па хајд', можемо малко и поседети.

Јелка оде. Сад њих двојица опет заседну и разговарају о разним стварима, о рђавим временима, о великој порцији, док једаред и том краја буде, па се растадоше.

Канкало одмах иде Дерентовљеву, да му јави свршену ствар. Канкало је био човек који никог на свету није имао осим сам себе. Све му је изумрло. Али зато је био опет весељак, имао је толико иметка, да је могао живети, а при том био је бистар, особито за проводацију врло је важио, и знао је кудити и фалити, искамчио би и од ђавола девојку; а ког он покуди, тај се не ожени.

Канкало је Сави Дерентовљеву све испоручио, и Сава је сасвим задовољан био.

Сад је дошао ред на другу ствар, на кнежевину. Ту је Сави на руку Пушибрк, само треба још Кресовића подстакнути, а и Канкало много у томе важи. Једном сви се у тој ствари састану и посао међу собом поделе. Пушибрк ће веће, Канкало и Кресовић ће мање газде обавештавати. Али то још није доста, треба и поглаварству што учинити, јер ако тога не буде, неће од кнежевине ништа бити, јер та господа свашта могу, па каткад наметну за кнеза и онаквог, ког село неће. Ту треба начелнику нешто вина и живине послати, па и масном бравцу

свуд су врата отворена, па и натарошу још већма треба, јер, сиромаси, увек частити морају и дању и ноћу сваке феле господу. И са те стране задоста је учињено, и већ нема сумње о Савиној кнежевини.

Кад је већ то у реду било, онда се договори Дерентовљев са Пушибрком кад ће се девојка прстенувати; и то је на брзу руку ишло; и неки дан и то је било и прошло. На прстену код Пушибрка био је Сава Дерентовљев као отац, Младен и његов друг Милан Ђумбо, па онда Канкало, и још најважније лице — поп Гавра. Јелка је добила од Ђувегије хаљину и пет талира, од Саве оца три ћесарска дуката, од Јелке је сваки понешто добио, а поп Гавра извезен пешкир и једног бравца, и добиће текар од самог Пушибрка о венчању још десетицу, макар да зна Јелка „вјерују”, јер је поп Гавра овом приликом тако дивно појао и певао, да је сам себе надвисио. И тако сватови ће бити после Божића. И та ствар је свршена. Разишли се.

Но сад долази још једна важна ствар, а то је регрутаније. Премда је Сава Дерентовљев имућан човек, ипак није мала ствар из кесе три хиљаде форинти извадити. Може то и јефтиније стати, само када човек има добрих пријатеља.

IV

Дође време бирања кнежевског, или, што но зову, рештелација. Од којих зависи кнежевина, сви су добили своју, што зову, дишкрецију, и тако Сава Дерентовљев кнез постаде. Било је части код новог кнеза, да ће се дуго причати. И Сава Дерентовљев реч је одржао, попили су му баш оно најбоље буре вина. Ђока Гроздић тако је весео био, да се три дана трезнио није, већ како пуна глава, он заспи, како се пробуди, а он пије, док га нису једаред од вина полумртва у колима кући одвезли.

Сава већ као кнез своје послове изређује, сад тек највећи ред у селу влада. Како се потричар ухвати, одмах се глоби и казни; који је крив, ни-

ком се не опрашта, па му исти сродник био. Казнио је такође крадљивце; пијанице, који по сокаку свет узнемиравају, затварао је; момке, па и женскадију, који су скаредне песме певали, казнио је; особито пак није трпео врачаре, и које под видом лечења отровне ствари дају, и свет трују и сакате; овакове је одмах власти предавао. Сви су казали: то је кнез! Такав кнез нама ваља! Па да видите како је сад Глиша Чепркало нос скуњио, кад већ није више кнез, нема више да главу горе држи, већ је оборио, па ходи канда конштак има; а пре није знао како ће поносито ногу дизати. Био је поред Дерентовљевог постидан, нит га ико гледао, па тако повукао се, да се већ више на дивану није ни показивао.

Једаред већ стигне и попис за регрутовање. Ту сад има више синова од добрих газда који ће заглибати, јер је на њих ред. Сад се тек Дерентовљевог пуши глава. Не би рад цара преварити, а не би опет рад три хиљаде форинти платити. Сава је мудар човек, зна и читати, па узме у руке календар, да види када ће бити визитација. Прегледа листове, и види да има донде још неколико недеља, али доћиће и то. Једнако премеће календар, и забринут чита пословице и загонетке, не би ли какву мудрост оданде исцрпео; но све бадава, нема ту ништа о регрутанију, но хоће ли, неће ли, мора се на Кресовића обратити. То је, истина, мрзело Саву, јер је Кресовић „хирош“, па ће желети да му Сава у нечем повлађује, а то опет није рад; али бадава, сад се мора, јер је Кресовић у том највештији. Дакле, закључи да се са Кресовићем о том разговори.

Зове Кресовића. Кресовић је у свако доба готов, кад га кнез позове, па малочас ето га.

— Ето ме, баћа-Саво, хоћу да кажем: господару кнеже; шта си ме добро звао?

— Звао сам те да те нешто питам. Теби су познате војничке ствари; — та знаш, хоћу да говорим о регрутацији. Дошао је већ попис, биће ско-

ро и визитација, па шта мислиш, би л' се могао мој Младен ослободити? — Ал' право да ти кажем, ја цара нећу да преварим, него ако може бити по реду, на поштен начин, па ма ме нешто и коштало.

— Право да ти кажем, баћа-Саво, тешко је, истина, ал' зато опет може бити. Тешко је, јер је твој Младен здрав, прсат момак, нит' има пачије ноге, па ће га доктор и официр одма' задржати; но има ту друге помоћи, само те питам: хоћеш ли ме издати?

— Само нек је поштено, па није те брига.

— Знаш, ја то са нашим домином натарошом изређујем, ал' то нико не зна како, само ти кажем да није непоштено; само начинимо од здравог момка у онај пар да је болестан, ал' и то стаје до сто, двеста, па и триста форинти; но и то је боље платити нег три хиљаде.

— Та додуше доктор је царски човек, па кад он каже да момак не ваља, онда је тако, а други нико није крив, ако каже да је здрав, не кошта ништа, па шта ћемо онда?

— Зато треба тај новац, једно за молбеницу, друго пак, и то највише, доктору и домину, па ће бити од здравога болестан.

— Е, мој Петре, стари сам ја курјак, знам ја већ те феле. То није ништ', до једне варанције, 'де би' и ја могао зло проћи са подмићивањем. Ја сам мислио да ти што паметније знаш. Као стари војник, то знам и ја, платим већој власти, па та после и доктора обрлати; но ја то нећу; то ћу ја мудруји бити, па ћу да платим све, а нећу да подмићујем.

— Дакле нећеш друкчије?

— Нећу, шта би' се каљао, кад знам колико и то кошта; и ту трошковима ни краја ни конца, па сам довека натарошу обвезан. — Нећу — нећу! Знам ја, шта ћу радити.

— Кад је тако, ја немам више посла, но молим те само: што чуо — не чуо! — Е збогом, дакле, господар-кнеже, и баћа-Саво!

— Збогом!

Кад Кресовић оде, опет се Сава мисли шта да учини; он је мислио да ће Кресовић погодити какову такову ману на Младену, па онда ће то пре визитације приметити код доктора, па да им овај да реч да Младен не може бити примљен; али овако — дај овом ово, оном оно, па тако писличарски да се ослободи, то није за газдовску кућу Саве Дерентовљева; воли све исплатити. При овом Сава остаде.

Сава Дерентовљев је тако расположио, али друкчије смишља Петар Кресовић. Кресовић, како је увидео шта кнез мисли, састане се са Младеном, и каже му шта му отац мисли, да га хоће начисто да искупи, а то баш није му до нужде, но коштаће две стотинарке. Младену се то допадне, ал' како ће се то извести? Кресовић га о том увери да ће добро испасти, само да приправи две стотинарке. Но откуд Младену две стотинарке? Зна то Кресовић наћи. Ко неће дати таквом газдовском сину на вуну, на овцу, кад Кресовић за то јамчи? Доста то, да ће Младен преко Кресовића узајмити од Јакова Чивутина две стотинарке, па ће они ићи у своје доба доктору на визитацију. Кнез неће о том ништа знати, само кад буде ствар готова. Но и Савин план није се баш много разликовао од Кресовићевог плана, само што није ишао тако с неба па у ребра, да се не зове баш тако чисто подмићивање. Кад би Кресовић све то без његовог знања израдио, не би се баш срдито.

До осам дана је визитација. Кресовић оде Чивутину Јакову са Младеном, и узајми за Младена две стотинарке; потписао се Младен; али морао се потписати и Кресовић као јамац, а у интерес добиће Чивутин од Младена центу вуне. Кресовић је с једном муштеријом готов. Сад опет дођу и друге муштерије, па који мора две, који три стотине форинти за регрутаније приправити. Тако мора приправити Чварков син, Јоца Чварак, тако Сима Јастреб и Тома Чијодар.

Кресовић оде натарошу, домину Шицанићу, и препоручи своје странке; уједно изјави да ће странке дужност чинити. Натарош га је разумео, и није га хтео даље слушати, да не изгледа канда се са Кресовићем барабари, већ изјави да све те странке буду у идући понедељак ујутру у седам сати у вароши, и то у биртији код „Црвеног вола”, па ће прећи преко прве визитације, па ће лекар онда доћи сутра-дан на велику. Кресовић је већ знао шта ће то рећи; буде задовољан, само још то дода, да о томе ништа кнезу не говори, јер он ништа о том не зна, нити хоће да зна. Натарош је то још већма волео, јер с кнезом није се на једним колима возио; он је волео пређашњег — Чепркала. Кресовић оде.

Кресовић научи Младена да свакојако оца код куће задржи, да не иде на визитацију, јер може ствар покварити. Младен се по Кресовићевој науци владао, и моли оца да не иде, да ће се он знати начинити на визитацији ваљан, а кад отац онде буде, стидеће се, па неће ништа од тог бити. Отац на то пристане; мисли се у себи: хајд’ деран нек проба; ако зло испадне, са целом таксом опет ћу га ослободити. Истина, мрзело га је да му сина визитирају, али кад деран сам баш хоће, што му драго.

Још данас, па сутра већ иде се у варош. Младен оно вече још састаде се са Јелком, да се опрости. Јелка јеца, сузе јој се лију, Младен тек смеши се и теши је да се не боји ништа, све је већ у реду, вратиће се одмах натраг; но бадава, Јелку не може да утеши, и једва се од ње откиде. И Пушибрк мало се снуждио, када чу да Младена отац пушта на визитацију.

Кнез Сава учини се болестан, јави натарошу да не може ићи на визитацију, но нек иде место њега најстарији одборник, Марко Вребало; натарош је то и волео, па тако и би.

Ујутру пре зоре све је већ спремно да се путује. Младен се опрашта са оцем, а смеши се; отац

пак пусти потајно сузу из очију. Бадава, отац је; мада би га ма како скупо искипио, опет и сама могућност да му може син заглавити лежи му као тешка тајна на срцу.

Младен оде Кресовићу; тамо су већ и остали и чекају га. Кресовић све редом једног по једног зивље напоље, нешто шушка, па онај други вади нешто из цепа, па пружа; то је десетица унапред за труд Кресовићу, таква је погодба. Сад напише се мало ракије, па седну на кола, па хајд' у варош.

У исто доба и домин Шицанић приправља се за пут. Кола су већ готова, попије кафу, па устаје да иде; доминова госпођа меће бунду на супруга, све га тапка по леђима и глади по образима, док се домин спред закопчава; очи јој се од радости светле; није ни чудо, ових дана је највећи јунак домин: ћурке, гуске, патке одједаред наплодише се чудотворно; штогод се више троши, све их више има; па су ту и јунице, и нови крмци, једном речи, доминова кућа у ово доба изгледа као Нојева лађа; па кад се домин кући врати, текар ће госпођа добити какав презент.

Домин се пољуби са супругом, изиђе, седне на кола и оде; доминовица за њим виче: сретно — сретно!

Кад домин стиже у варош, код „Црвеног вола”, ту су већ биле странке, не само они које је Кресовић довео, нег и они који су и без Кресовића на њега упућени. Домин имао их је све забележене; који нису били забележени, тима је казао да дођу сутра у варошку кућу, и тако их отпрати.

Домин отвори собу, раскомоти се, запали лулу, и шета се горе-доле. Ето Кресовића.

— Могу ли ти момци ући, господине?

— Могу, али један по један.

Уђе Младен Дерентовљев.

— Ти Младене, бићеш визитират; ако овде добро испадне, добро ће бити и на другој визитацији, даље немам ништа с тобом говорити — рече домин, гордо горе-доле ходајући.

— Добро, господине, ево две стотинарке за доктора и вармеђску господу, па ви поделите, како знате.

Младен то рече и новац на сто метне, па чека шта ће домин казати; али домин само горе-доле шеће, не зна се или је поносит, или се мисли.

— Можеш ићи — одговори, канда за ствар ништа не зна.

Младен лагано иде напоље.

Малочас, а уђе Сима Јастреб. Његов отац чека га напољу, рад би и сам унутра, али син му не да.

— Господине, ево три стотинарке, као што је мој отац уговорио, дајте доктору и свима вармеђашима — рече и пође вратима.

— А 'де ти је отац?

— Он је напољу, нећу да дуго говори, па сам га задржао, јер је искрен, па ће сувише говорити, а стар је — ја сам му последње дете — рече и изађе.

Домин погледа на сто, види најпре две, па онда три стотинарке, дигне их, извиђује није ли која фалична, па кад су све биле честите и у свом реду, метне их у свој велики шлајбук, све редом, једну до друге, као солдате.

Сад уђе Јоца Чварак, али са оцем.

— Господине, ево три стотинарке за мог сина, хоћу да рекнем за докторе и вармеђаше.

Метне их на сто.

— Добро Станко, ја ћу их онде 'де ваља и употребити; сад можеш ићи.

Они изађу, а домин банке опет у шлајбук.

Сад дође стари Паво Чијодар са својим унуком, Тошом Чијодаром.

— Добро јутро, господине, ево донео сам три стотинарке за докторе и вармеђаше — рече, и метне новац на сто, и оде са Тошом.

Домин скупиле банке, па с њима у шлајбук.

Сад је био крај са Кресовићевим клијентима.

Сад долазе друге партије, за које Кресовић ништа није знао како стоје. Све једно за другим

домин расправи, банке метну на сто и изађу, а домин и те све банке у шлајбук велики, па с њима у цеп.

Сад се домин шеће горе-доле, па онда изиђе напоље и зове Кресовића; Кресовић с њим уђе.

— Дакле, Петре, уклони одавде све те регруте; — ал' ако Бог да, неће бити регрути. Иди с њима у другу биртију, па после подне у два сата дођи амо с њима; ево ти петица, пиј.

— Фала, господине.

Изађе.

Сад је домин сам. Сад чека једног другог натароша из много даљег села, и то из чистог немачког села. Малочас, ето и тог натароша. И он је довео руљу момака, саме Швабе, који нити познају домина Шицанића, нити он њих, нити људи Шицанићеви познају новог домина.

Нов домин како одседне, малочас дође Шицанићу, с њим поразговори и оде, и то исто започе и изврши и са својим људима што је извршио и домин Шицанић са својима, па се после свега опет оба домина састану.

Шта су сад свршили?

Свршили су то, да један другоме буде доктор за визитацију момака. И то ће овако бити: село Шицанића је српско село, и седам миља далеко од села натароша, који се зове Херцкоп. Ту људи из једног села не познају људе из другог села, а људи Херцкопа су Швабе. Кад дођу људи Шицанића код „Црвеног вола“, у соби Херцкопа биће визитација, и Херцкоп биће доктор; за ког каже да „не ваља“, тај неће бити солдат, па кад се продере: „не ваља!“ тај ће бити сигурно ослобођен. Тако исто кад Шицанића људи визитацију пређу, доћиће Херцкопа људи, а Шицанић домин биће доктор. Сви ће пасирати визитацију, а после тога наћиће трећег доктора, који ће им о томе атестат дати. Тако би уговорено, и тако ће се свршити. Херцкоп је тако исто пре тога банке у шлајбук наслагао, као што је пре домин Шицанић.

Време је кратко, скоро ће бити подне, а после подне одмах визитација, дакле оставимо оба домина, нека се поразговарају и ручају, а овамо да их видимо како изгледају.

Милош Шицанић је већ јако преко педесет. Висок, сувоњав, прав у ходу, лице баш, може се казати, лепо, горд стас, мало говори, у друштву је галантан, троши а да се не хвали и разбацује, с господом је одрастао, има много више пријатеља нег непријатеља, женске поштује, карташ фињејши, ординарне псовке никад од њега чути нећеш, добар ловац — једном речи, Бог га створио за каквог мање изображеног спахију. Али баш зато требао је више трошка, а овамо хтео је и да стече. Науке није имао многе, али у толико више, што но кажу, наравне памети. Волео је лепо живети, али опет и да стече. Без нужде није никад говорио. Ко га је први пут видео морао га је заволети. Новац је волео, али волео га је и потрошити.

Ханзи Херцкоп био је млађи човек, тако око тридесет пет, коштуњав, средан, дугачког лица, риђ. Од природе добро је обдарен, и свуд се зна наћи, мада није много учио; весељак, галант, воле трошити, али воли и тећи.

Домин Шицанић и Херцкоп, кад су ручали, саветују се за визитацију. Сврше да се најпре Шицанића људи визитују.

Напољу чује се већ гунгула; то су Шицанића момци. Сад се домини намештају. Још се нису наместили, а ето ти и доктора Шверцлајза. То је присни пријатељ наших домина. У младости био је најпре берберин, па је постао доцније фелчер, а сад је баш доктор. Човек око педесет, сувоњав, средњи, нос повећи, црвен, шнуфа много, а баш и шиљер не мрзи; мало рамље, у џепу увек носи маказе, фластер и справу чим се крв пушта. У џепу од прслука златан сат са великим златним ланцем, на прсту велики златан прстен. Заборавили смо споменути да оба наша домина имају златан сат и ланац, а и велики златан прстен не сме фалити,

као што то ни код једног ваљаног домина не фали.

Доктор Шверцлајз окреће се увек око регрутације, као коло око осовине, и с тим доста је стекао. Што су наши домини међу собом свршили, зато већ и он зна, јер он мора на све то круну метнути. Сад ће и он бити на визитацији, али да и није дошао, нашли би га домини, и он би по сказивању домина дао атестат за сваког момка, мада није ниједног видео, да један има слабе прси, други пачије или криве ноге, и тако даље, а сад кад је већ ту, још боље.

До те собе где су сад домини и доктор, има још једна соба: ту ће стајати момци, док се један по један не позове. У првој соби један сто и три столице, на столу перо, мастило и хартија.

Сад повиче Шицанић да уђе Младен Дерентовљев. Младен уђе.

— Дед свлачи се, да те господин доктор визитира.

Младен послуша.

Здрав, јак, прсат момак, али баш од пете до главе ништа му не фали, осим што има на челу и глави траг недавно залечене ране. Кад је Шверцлајз видео, маше главом, мисли се какав ће том дати атестат да не буде солдат, па му се приближи. Али домин Херцкоп не да тек олако своје докторско право, но брзим кораком приђе Младену, начини мудро забринуто лице, мери га, диже му руке, искреће, гледа му зубе и прави с њим друге којекакве керефеке, што је стидно изрећи. Сви троје нешто туђим језиком мумлају, и на папир ставе да Младен због ране на глави не ваља. То је мудра Шверцлајзова глава измислила. Визитацији је крај, Младен се облачи, а Шицанић извуче из свог шлајбука две стотинарке, што му је Младен дао, и метне на сто пред домина доктора Херцкопа.

Младен изађе, Херцкоп тури банке под хартију. Сад Шицанић дозове Симу Јастреба, па почну визитирати. И овај је здрав момак, но господа

опет нешто мумлају и бележе, а Шицанић извади три стотинарке, па метне пред Херцкопа. Јастреб изађе, а Херцкоп опет с банкама под хартију.

Сад је ред на Чварку. Кад су га видели зарадовали се. Мален је, неће меру ударити, па једва су га и визитирали, но Шицанић опет из шлајбука извуче стотинарке, па метне пред Херцкопа.

Сад опет долази Тоша Чијодар. Тако је слаб и узан, а има и гуку на врату, да и ко није доктор, познаће одмах да га неће примити. Шицанић с радошћу извуче три стотинарке и метне на хартију пред Херцкопа са таквом готовошћу, као кад ко год у картању на сигурног кеца новац меће.

Сад долазе остали, и све то иде на ову форму.

Шицанићеви већ су готови, зато домин уђе у другу собу, па каже људима да дођу ујутру у 8 сати, и сваки ће добити свој атестат. Момци оду.

Херцкоп извади испод хартије банке и преда Шицанићу. Овај их не броји, но само онако их у шлајбук смести.

Малочас, ето Херцкопових момака.

Почне се визитација. — Сад је опет Шицанић доктор, а Шварцлајз изгледа као неки господин од комисије. Момци саме Швабе.

Визитирају. Шицанић најпре се разрогачи, мери, па онда испитује. И добро му стоји; да има униформу изгледао би као региментски доктор. И ствар берићетно успева, има много пачијих ногу. После сваке визитације домин Херцкоп вади банке, па меће пред доктора домина Шицанића. Уједаред буде крај визитацији, и момке своје Херцкоп нареди за сутра у 8 сати. Шицанић преда банке Херцкопу.

Сад остану сами њих тројица. Договоре се да вечерају заједно, а доктор Шверцлајз ићиће после вечере својој кући, и понеће са собом белешке, радиће целу ноћ, а сутра у седам сати донеће готове атестате. Зато ће добити од сваког домина по две стотинарке.

Вечерају, а Шверцлајз после оде. Домини наши састали се са још неким масним муштеријама, па се донекле картају, и то на велике новце. Бирташ радосним лицем служи, јер домини троше, а и у пикслу доста падне. И доиста, који се бирташ поред регрутације не помогне тај се никад помоћи неће.

Једном већ оду спавати, сваки у своју собу. Пре нег што ће лећи, сваки извади свој шлајбук, па броји новце. Лепа сума: код Шицанића двадесетпет стотинарки, а код Херцкопа још више. Од ових стотинарки отпириће по која још и у руке неких већих, али зато остаће још доста.

Ујутру у седам сати ето већ и Шверцлајза са готовим атестатима. Најпре сврши свој посао код Херцкопа, овај му да две стотинарке, и исплати му још и штемпли за атестате. Тако исто и код Шицанића.

Шицанић прегледа атестате, највећа му је брига до кнежева сина Младена. Тај један атестат није му се допао. Шверцлајз је уписао да је Младен мало гушав, а оно није ништа друго него да је Младен вратат. И оне ране на глави саме по себи много не вреде; те су ране зарасле, а добио их је Младен кад се недавно тукао у биртији са воденичарским момцима. Већ Шицанић начини овакав план. Место обичног атестата, Шверцлајз да начини „визум репертум“, како је он после битке са воденичарским момцима Младена видао и лечио, и да му се глава од ране тресе и дуго ће се трести. Шверцлајз је и на то готов — и зашто не, своме пријатељу, а за добре новце!

Шверцлајз седне, и брзо напише, и то српски; знао је словачки, па је лако и српски научио. Ето да видите, какав је нови Младенов атестат — какви ли морају и они други бити.

„Визум ет Репертум“

„Младен Дерентовљев сељак, бил је у пола 2 после пол ноци од 15. на 16. Јулија од Шандора Пољака и Јохана Бодрика, калфа воденичарског,

обојица из Д. на сокаку, како он сам каже, са дебелим дрветом тако тучен, да увредан лечничко помоћу и ово сведочанство зактевал. — При визитацији се пронашала:

„1. На десној страни главе од верха чак на дољњио чело (*über dem rechten Seitenwandbein*) једна четири цола дугачка отворена крвава рана кроз кожу, која од јеког удерења са некаквом тешком дугачком и тупом еспапом (читај: оруђем) постати морала.

„2. Увредан се тужи, да њего све тело боли што од удерења о земљу кад је после удера пал, постати могло — грозничав увредан јесте.

„3 тога свега се види, да увреда најважнија на глави је, међа кожо јесте крвоток био велики од просечења више жила меди кожо, и се може казати, да увредан као фришко тражил лечничку помоћ за тридесет дана оздравит може, ал' не сасвим, макар и рана *per primam intentionem* и зарасте, глава се тресе, и буде се дуго време трести, шта се овде по најлепшом лечничком знању сведоча. —

Магистер кирулгије Шверцлајз.

Са овим атестатом био је Шицанић сасвим задовољан.

Сад је време да се иде у вармеђу. Шверцлајз оде, а домини скупе момке и сваком своје атестате предаду, с науком да кад дођу сад на велику визитацију, доктору солдачком предаду.

Сад се креће домин Шицанић и Херцкоп са својим момцима; тек што на врата, ал ето и Марка Вребала, ешкута, па њих двојица напред, а читава руља за њима, јер са Вребалом дошли су и остали момци, који нису били од наших домина и Шверцлајза визитирани.

Стигну у вармеђску кућу.

Овде већ почела визитација. Ту је комисија. Ту је вицишпан, солдачки доктор и још један официр. Натароши, кнезови, тамо-амо све гмижу,

свуд галама. Једног одбаце, другог приме, напољу плач и јадиковање матера, сестара, младих жена; ослобођени подскакују, а мало даље попевају.

Дође ред и на Шицанића момке. Најпре су увели Јоцу Чварка. Како га виде, одмах су познали да нема мере. Официр криви уста — хајд' под меру. Није до мере ударио, отерају га. Чварак пун радости изађе.

Сад је ред на Тоши Чијодару. Овај има мере, али су му прса тесна, па је слаб и гукав. Отерају га као рђавог, а Тоша напоље радосно изиђе.

Сад долази Јастреб. Сима Јастреб није велики, али крушац; официр га одмах за доброг изјави. Онда домин му каза да извуче атестат; Јастреб извуче атестат и преда доктору. Доктор прочита атестат, насмеши се и преда официру. Стајало је у атестату, да је Јастребов сипљајив. Официр каже да га он узима за катану. Напоље са Јастребом! — Домину Шицанићу продужи се лице, почне атестат препоручивати и доказивати да цео свет Јастреба за сипљивога држи. Официр на своју одговорност прима га за катану.

Сад је ред на Младену Дерентовљевићу.

Младен, како уђе, одмах пружи доктору атестат. Доктор прочита, па се грохотом насмеје. Могли би зид с Младеном провалити. Мера више него што треба, фалинге никакове, доктор га све по прсима глади, каже да је за куразира. Натарош примети да му се глава тресе, намигне на Младена и пита га да ли му се увек глава тресе, а Младен почне главом трести, али тако му је зло испало, да се сам морао смејати. Доктор примети да ране од воденичара нанесене нису биле опасне, и да се Младен дрктањем претвара, а официр дода да ће Младенова глава доћи у солдачки калуп, где се неће трести.

Доста то, Младен остаде. Домин сав побледи, али нема помоћи.

Тако се збивало и са другим момцима; ког примише, ког одбацише, и наш домин Шицанић мало помало сврши свој посао.

Од оних које је он хтео ослободити, четворица су пропала, а међу овима кнежев син Младен. То је домина највећма мрзело.

Сад како је — тако је; прође и регрутација, па сваки својој кући. Шицанићу није баш све испало за руком, али мисли се да се ту још којешта да поправити, али доста то да је Младен са Јастребом пропао.

Кад је Шицанић дошао у биртију код „Црвеног вола“, онда се тек снова почео мислити, сам у себи кривио је Шверцлајза да није још добар атестат начинио, нити Младену, нити осталима који су пропали; напослетку, и сам себе је кривио да није добро Шверцлајза информирао; а додуше Шверцлајз сирома није био крив. Он што је могао, то је чинио; да од њега зависи он би их све ослободио.

Доктор Шверцлајз био је љубазан човек, и сам солдачки доктор радо га је имао и доста се са њим нашалио; али само на његове атестате није ништа давао. Шверцлајз је доста људи излечио, а богме доста их је и на други свет отпратио; а кад баш узмемо, који је тај доктор који на душу може узети да својом кривицом никог није на други свет отпратио! Тако и Шверцлајз. Једном лечио је неког од врућице, а тај је имао запалење мозга, па је умро. Једном је у грозници крв пустио, па је добио водену болест. Једном секао прст, па му се запалила рука и умре, и срећа што га умрлог наследник, благодаран, не хтеде тужити. Ако у боју ко на мртво име буде избијен, а он начини из тога малу позледу, па спасе убојцу од тамнице. Доста то, да је Шверцлајз све чинио што је у стању, као и сад, те се лепо опрости од домина Шицанића, те оде да човечанству помаже.

Код Шицанића, каогод и код Херцкопа, овај је план владао. Они момци, који су за доктора банку дали, ако су ослобођени због своје неспособности, онда је сасвим добро; нити има ко

ту шта тражити. Ако који пропадне, па му се отац дере да је превара, ако баш није друкче, а оно врати се новац натраг, а каткад и не врати се: другим путем гледе да се син ослободи, или врати се нешто. Бива и ту поправке.

Сад је код „Црвеног вола” живот. Регрути пију; који пева, који игра. Кресовић иде с њима из биртије у биртију, па најжалосније храбри. Скупише се многи натароши, пију, картају се, а бирташ ликује. Неки домин доћиће кући са неколико стотинарки тежи, а неки опет лакши. Добри кућедомаћини побрину се и за своје породице, и све нужно накупују. Такав добар домаћин био је и домин Шицанић, па, осим што је за кућу потребно, купио је и својој милој супрузи — кћери није имао — лепу хаљину, брош и бразлетне.

Дође време да се отпутује. И наш Шицанић пун бригае, али и пун банака, врати се кући. Дођу и момци кући, весели, пити, предводи их Кресовић, док се једаред све уталожу.

Доминовица већ је давно ишчекивала, па кад кола стигну, пуна је радости. Она и служавка имају шта доле скидати, кафу, шећер. Али највећа је радост кад види презенте. Загрли га и пољуби, па узвикне: Нема ти пара — кад то види попадија, свиснуће од једа!

Настаде мир и у кући домина.

Сутра-дан пуно је село гласа да су многи пропали, па и Сима Јастребов и Младен Дерентовљев. Наравно, по обичају, сви су натароша криви, а сирома домин, да је могао, све би их ослободио.

Кад је кнез Сава Дерентовљев чуо да му је син пропао, обнезнанио се; није хтео да криви натароша, но кривио је сам себе, што га није одмах целом таксом искупио. Оде натарошу, да га пита шта је у ствари. Натарош му каже, да је Младен био најздравији момак, па га доктор и официр не хтеде пустити, но теши га с тим да се још може помоћи. Кнез мисли се, па прослови:

— Па како се може помоћи?

— Лако, једног си већ једаред ослободио, па с њим више немаш посла, јер си га приликом регрутације искупио, а и газдом начинио, јер си му и фрталъ земље написао; па сад си спао на Младена; године су ти ту, па још даћеш се визитирати да си за посао неспособан, па готов посао.

Натарош ни сам није својим речима веровао, али је хтео само кнеза да збуни, а тим себе да искобеља.

— Мој домине, знам како то иде, нема од тога ништа, а и не би се ја, Сава Дерентовљев, под старост визитирати дао, па ма две таксе морао платити. Но знате ли шта, домине, пишите ви иштанцију, да сам ја готов за мог Младена целу таксу платити, па нек ми сина даду натраг, а вама за труд биће један бравац. Јесте л' задовољни, домине?

— Јесам.

И могао је домин задовољан бити, јер су му Младенове стотинарке у шлајбуку.

— Дакле, ја се на вас ослањам.

— Ни бриге нам није, све ћемо уредити, само нек је новац у приправности:

— Сваки сат тотов сам положити. — Е, сад могу ићи — збогом.

— Збогом.

Кнез оде.

Кад је Јелка чула да је Младен остао, ту је било плача и јадиковања. Друге јој, једне је теше, неке од зависти радују се, само да не буде њен Младен. Јелка не може ни пред оцем жалост да затаји, а и сам Пушибрк ражалио се, па се чуди Сави Дерентовљевом, како он да упусти Младена, који је већ девојку испросио, и већ ту је време да се венча. Ако друкче није, сам ће га искупити. Предомисли се, и иде Сави кнезу, да види шта ће од те целе ствари бити.

Када Сави дође и упита га, Сава му одговори:

— Знаш — дерлад! Све хоћеду да знаду

боље нег старији. Ја сам га хтео одма искупити, ал' он је запео; казао ми је да ће се он већ знати учинити, да неће на визитацији ваљати, а сад кажу да је најбољи момак. Но ништа за то; ја сам већ код натароша наручио иштанцију да хоћу таксу да положим, то не сме фалити.

— Зато, пријане Саво, да знамо на чему смо, јер ја ти искрено кажем, да не би' рад с мојом цуром у срамоти остати — пре би' га ја сам искупио!

— Не брини се, Стојко, то је мој посао. Како реко', тако ће и бити. Има јошт, фала Богу, у Саве Дерентовљева толико, да може јошт једнога сина искупити.

Сад је Пушибрк сасвим умирен, опрости се што брже и оде, а да само може Јелку утешити.

Дође кући и Јелку утиша.

Натарош једва је дочекао да кнез хоће сина да искупи, те ускори са иштанцијом. Он познаје све путове, па на брзу руку изради да кнез таксу исплати и сина ослободи. Кнез је таксу положио, а Младен је са тим ослобођен. У исти сат, кад је дошло да је Младен ослобођен, дотеран је у авлију домина бравац подругценташ.

Шицанићу је сад лак посао, само кад је с кнезом начисто. Многи вичу, али им ништа не помаже. Тако један је дао домину пар волова да му сина ослободи, али син остаде, а волови у доминовој штали изгледају као купљени. Не верујем да ће тај сељак волове натраг добити. Јоца Чварак и Тоша Чијодар, истина, ослободили су се, али би се ослободили и без три стотинарке. А сад, кад се тако истрошише, текар су насакаћени, јер немају више осим кућице и фртаља земље, а од чивута узајмили су триста форинти, а потписали су четири стотине.

Многи су викали на домина Шицанића да јако гули, али се он знао одговорити.

Једном дође Шицанићу у госте домин Брзаквић, присни колега његов, па између другог разговора спомену како је вика на натароше.

— Видиш, Милоше, све вичу на натароше, а особито на мене и тебе, ал' свет нема право. Та и ми морамо живети, а поред редовног прихода нећемо далеко дотерати. Па онда, колико има људи који не гуле, ил' нису жељни гулити?

— Е, мој Брзаче! Сви ти који на нас вичу, мало познају свет. Та јошт да не деремо, не бисмо могли живети. Па зар ми само за себе гулимо? А не долазе ли к нама разна господа, и званична и незванична, дању и ноћу, па не праве ли од наших кућа трактере? Откуд ћемо ми издирати? Ако не трактираш и не дајеш, можеш и најневинији мржњу на себе навући, а кад си галантан, нико ти наудити неће. Јер већа господа знаду народу у уши шушнути, а народ једва чека да тера домине. Нек начине једаред такав ред, да домин има сигурно стање уживљења, и да га нико, ни највећи господин, без доказане кривице кренути не може, једном речи, да буде независан и да се може и за своју породицу побринути; јер на пример, шта би ти сад радио са толиком твојом децом, да спаднеш само на редовне дохотке?

— Јест, право имаш, Милоше! Ми смо између господа и народа, као између две ватре; ако свима не угодиш — зло, а свима угодити не можеш. Ред — ред и за нас једаред, па да нам је будућност осигурана; ал' и донде та многа господа нек не држе, као што реко', наше куће за трактер, јер и на послетку ко мора тај трактер платити, него народ!

Тако се домини правдаше. У нечему су имали и право, само поред свег тога није требало утући Чварка и Чијодара.

Оставимо домине, нек се правдају.

Немојмо питати много ни о Јелки и Младену; доста да су пуни радости, па се за сватове приправљају.

Да видимо шта ради наш Ђока Гроздић; да видимо шта ће са његовим процесом бити.

V

Ђока Гроздић чека да се једаред његов процес против Пецкошића започне. Већ неколико недеља прође, а још не зна шта је у ствари. Већ намерава сам ићи у варош, и већ је приправан, кад али једанпут стиже и од фишкала позив да Ђока дође у варош. То он једва чека, али без печенке неће ићи. Купи једно лепо прасе, па оде у варош.

Кад дође до господина Берберића, уђе у кујну, али онде га већ дочека госпођа Лујза. Гроздић назове добро јутро, и пита је ли господин фишкал код куће? Јесте. Госпођа Лујза уђе да га пријави. Гроздић међутим извади из цака прасе, па му заврће реп, да цичи, да фишкал чује. И доиста, цика та допала се г. фишкалу, познао је по гласу да је прасе дебело. Томе се није ни најмање чудити, јер је г. Берберић у таквим стварима врло практичан био, јер су му се сваки други-трећи дан такви презентии доносили, па већ је познавао скалу гласова таквих четвороножних животиња, а по скали опет стање здравља тих животиња. Фишкал зове Гроздића унутра.

— Добар дан, господине, ево донео сам печенку.

Прасе страшно се дере.

— Носи, човече, у кујну. Уф, пропиштале ми уши!

Није требало Ђоки у кујну ићи, већ госпођа Лујза ту се створила и прими прасе.

— Знаш, зашто сам те звао?

— Не знам, господине.

— Да ми потпишеш пуномоћије — све је друго у реду — па да се суду преда. Знаш ли име потписати?

— Не знам.

— Знаш ли крст направити?

— То знам.

Сад фишкал уђе у канцеларију, и доведе два млада човека, који ће написати „предомноју“. Један од њих потпише Ђокино име.

— Како се зовете?

— Ђока Гроздић — праве сам вере српске. Кад писар потпише, да Ђоки перо у руке и покаже му место на папиру.

— Овде потпишите крст ако знате.

Ђоки у руци перо дркће, већма нег кад холбу држи, намала крст као неке вериге, али опет је крст, бар код суда се за такав држи. Сад писари корамизују.

— Сад смо готови, можеш ићи кући, па кад те будем требовати, поручићу ти.

Отправи га фишкал.

Ђока после свршене операције оде. Кад изиђе, мисли се куда ће сад, или код „дебеле Насте“, или код „седам Шваба“, или код „веселог Швабе“. Код „веселог Швабе“ већ је био, сад хоће да види како је код „седам Шваба“, па оданде ће после код „дебеле Насте“. Имао је још неколико форинти, па му није ни бригае.

Дође до „Седам Шваба“. Ту на цимеру намалани су седам Шваба, како су копљем напали на једног зеца. Ђока да си одмах пива донети, па наручи роспрадле, одмах два пута, и то је казао само да буде много бела лука. Ђока пије, па гледи на дувар, а тамо разних молераја што Ђока није никад видео. Тако смеје се, кад виде једну слику, где један у фраку другом Шваби вуче зуб са онаким кљештама каковима се вуче код нас клин; и гротом се насмеје, кад види другу слику, где један дебео старац клечи пред својом бабом, а она му прети метлом, ако не буде слушао.

Донесу и роспрадле. Ђока лепо поруча, кад ето и Илије Решетаровог, кога згода такође на пиво и роспрадле доведе. То је био један од бољих његових пријатеља, весељак као и он. Кад су оба с ручком готови, договоре се да иду „дебелој Насти“.

Исплате и оду.

Пролазе покрај вармеђске куће. Ту одмах у првој кући, у једном дућану показује се један велики Моравац — Ханак, седам стопа и седам лаца висок. Напољу виси табла, на којој је намалан тај славенски голијат. Решетаров извести се о целој ствари, па позове и Гроздића да виде голијата; — двајест крајцара — шта је то! Уђу. Ту бијаше више сељака. Голијат — грдна људина, позове два највећа сељака, привуче их под пазуво, па пружи обе руке над њиховим главама. Ђока чуди се, Решетаров обилази га и мери, Ђока главом маше.

— Ал' кад кажу да сада нема јунака, као што је негда било — та није истина; тек овако је могао изгледати и сам Краљевић Марко! — рече усхићен Гроздић.

— Није оволики био Краљевић Марко; ја га познајем, већ је био шири, имао велику браду и дуге косе. Чекај кад дођемо код дебеле Насте, показаћу ти га — рече са неком сигурношћу Решетаров.

Кад се голијату доста надивише, ожедне, изиђу, па се упутише дебелој Насте.

Кад су већ код Насте, даду си вина донети, јер у српској биртији ретко је кад добро пиво, а и Гроздић хоће да мења, меша. Ђоки одмах удари мирис од рибе, те одмах да рибе донети, па наравно и шиљера; тако исто и Решетаров. Док се све то донесе, Решетаров ухвати Гроздића за руку, па га вуче да му покаже Краљевића Марка. На дувару пуно различитих слика. Ту је прво слика „бој на Косову“. Гроздић пита Решетаровог да му слику истумачи. Решетаров прстом му показује како је убио Обилић цара Мурата, како је јунак на копљу скакао, како Вук Бранковић са четом копљаника издајнички бега. Гроздићу кане суза из очију. Мало даље су девет Југовића, сви један на другог налице; Гроздићу се Бошко највећма допада. Тамо виде још Скендер-бега и кнеза Павла; кад дођу и до Краљевића Марка.

— Сад види добро, Ђоко, није ли мањи Краљевић Марко од тога Словака, ал' је шири у прсима и страшнијег изгледа.

— Јест, право имаш, Илија! Мањи је Марко, ал' је силовитији, жао ми је што нисам питао тог Словака колико центи дићи може.)

— Бадава — нема под небом Марку пара! Шта ту колико центи ће дићи! — Марко кад дрво стисне, вода из њега цури!

— Право кажеш Илија! Нит' је било, нити ће бити јунака као Марко!

Сврше и тај посао, па заседну; риба је већ на столу. Једу, пију, кад наједаред започе Гроздић о своме процесу говорити, и све Решетарову исприповеда. Одмах на то да још холбу вина донети, али Решетаров, видећи Гроздића тако добро расположена, све му је давао за право, на послетку и он сам је уверио Гроздића да процес мора добити.

Кад је већ свачега доста било, а већ и новци Гроздићеви су при крају, дигну се и оду. Још је Ђока имао толико пара да може успут у чарди чашу вина попити, па тако после сретно стигну кући.

Код куће Гроздић жени приповеда шта је код фишкала свршио, и сасвим је задовољан, и тек чека кад ће од суда тужба доћи против Стеве Пецкошића. И доиста, није прошло осам дана, а тужба је већ у шакама. Кад то чу Гроздић, врло се зарадује. Но Пецкошић договара се са паметним људима, и закључи да и он фишкала нађе. Препоруче му господина Лаврентија Лисовића. Пецкошић оде у варош, и погоди тог истог фишкала.

Сад се узбуни цело село, једни држе Гроздићу страну, други Пецкошићу. Многи Гроздића плаше да ће изгубити процес.

Кад Гроздић чу да је Пецкошић фишкала себи узео, мало се поплашио, и то у толико већма, што су му уши набили да фишкал Берберић са фишкалом Лисовићем не може на крај изаћи. Лаврентије Лисовић! Гроздићу је и само име

страшно. Предомисли се да иде опет у варош, да јави своме фишкалу како је себи Пецкошић фишкала узео. Жена му на то пристане, и још му је морала коју форинту дати од оне десетице коју јој је од првог пута предао.

Гроздић оде у варош, па управо Берберићу, коме јави да је Пецкошић себи узео за фишкала г. Лаврентију Лисовића, па да буде на опрезу. Берберић му каже да ће он већ своју дужност чинити, суд ће о томе решити, а Ђока нек иде кући.

Ђока оде, но је ипак замишљен, па сад тражи какву малу биртију, гдегод у заклону, где може пити и мислити се. Тумара којекуд, па наиђе негде на страни на једну врло малу биртију, код „Две роткве“. Овде га, доиста, нико познат наћи неће. Ту сад уђе и да си донети јести и пити; ту нема ни роспрадле ни паприкаша, но само лука и сланине; Ђока је и с тим задовољан.

Ђока се страшно мисли, једнако му је Лисовић у глави, све се боји да ће Берберића надјачати. Дође му свашта на памет, шта би имао још чинити, само процес да добије, док једаред смисли да би најбоље било суд потплатити. Јест, али ту, мисли се, треба много новаца, откуда ће их добити? Опет се мало разведри: та даће њему опет Јаков Чивутин — ту је још и земља и кућа!

Док је Гроздић тако шпекулирао, уђе у биртију један Циганин, и назове добар дан. Ђока је држао за срећу што је сад Циганина видео, воли нег да је поп-Ђосу видео; понуди га да седне, и да му чашу вина.

— Откуд ти, Циго? Седни, па испи чашу.

— Ја сирома тако путујем, да штогод заслужим. Еј, кад бих имао само каквог доброг човека пријатеља, па да буде и он сретан и ја, — е мој брате, само да ми нађеш каквог човека!

— Па говори шта је то? Нема никога ту.

Бирташ није био код куће, а бирташица у авлији нешто ради, а и онако за госте много не хаје, дуго треба лупати док дође.

— Кажем ти, само да ми је таквог човека.

— Па ево, ја сам тај човек.

— Е добро, кад је тако, оно казаћу ти. Видим да си добар човек, дао си ми чашу вина и даћеш ми још једну; дакле да ти кажем: хоћеш да добијеш много новаца? Хоћеш да се обогатиш?

— Хоћу.

— Е видиш, ја сам сирома човек, ал' стекао сам силно благо, па не знам с њим шта да чиним. Знаш, као сирома човек, већ како тако наишао сам на небројено благо, тамо код мене лежи, ал' су сами дукати и талири, па не смем да мењам, сви ће казати: откуд сиромаху Аци толики новци? па ме могу јошт затворити. Него ако хоћеш овако: дај ти мени стотинарку, а ја ћу теби дати хиљадарку, зато што ћеш ми променити. Е, мој брате, да си паметан па да се обогатиш! Колико имаш земље?

— Један фртаљ.

— Шта, један фртаљ? Та да купиш десет сесија, да буднеш као спахија, па да се возиш на пет коња, кукавче!

Гроздићу је мозак стао; малочас разбере се.

— Па 'де су ти новци? 'де је твоја кућа?

— У Силбашу, па хајд сад ако ћеш са мнош, само понеси са собом стотинарке, па колико са собом понесеш стотинарки, толико пута ћеш добити од мене на сваку стотинарку по хиљаду форинти сребра и дукати и талири, па хајд ако хоћеш одма!

— А може ли то тако бити, да ти доћеш амо са дукати, па да те одведем после у моје село, па да ти дам банке?

— То не може бити; знаш, моја газдарица како види да коме дам дукате, а нисам примио банке, она ће се расрдити, па ме може издати; него знаш шта: ја видим да ти ниси понео толико новаца, него иди кући, па понеси новаца, колико хоћеш, па дођи опет у варош, кажи 'де ћеш да се састанемо, хоћеш овде ил' на другом месту, па ка-

ко дођеш, идемо у Силбаш, па сретан! На длану ћу ти избројати дукате и талире!

— Е кад је баш тако, а ја ћу отићи, па ћу тако прекосутра доћи овамо у ову биртију, па одавде идем к теби. Треба ли сам да понесем кесу, ил' ћеш ми ти кесу дати?

— Брате, понеси сам кесу, јер ја немам никакве, но донеси сам, ма и врећа била.

— Дакле тако стоји, као што смо рекли?

— Стоји, тако ми свете Петке! Не помогла ми никад, ако право не кажем! Ево ти, ако не верујеш, мој сребрн прстен у залогу — ако не верујеш, чујеш! Ал' ако верујеш, нек остане прстен код мене; ал' кажем ти, немој ме издати, јер можемо оба двоје зло проћи. Је л' пријатељу, слатки куме, нећеш ником казати?

— Ја нећу ником говорити, не бој се, само ти ћути! Дакле да буднеш прекосутра овде у ово доба, ја ћу понети банке. Сад да попијемо у добру срећу холбу вина; — бирташице!

Ђока лупа, ето и бирташице.

— Дед, донес'дер нам холбу — шта једну! — донеси нам две холбе вина!

Бирташица дође, и за тили час донесе две холбе вина.

— Иди гледај твој посао, да се ја са мојим Цигом разговарам. Дакле, да нас Бог поживи, да испадне сретно што смо започели, па ако сретно испадне, да се окумимо!

— Бог дао и света Петка, и свети Никола!

— А како се зовеш куме?

— Ја се зовем Аца Таландур; а како се ти, куме, зовеш?

— Ја сам Ђока Гроздић из Б.

— Е да те Бог живи! Знаш, драги куме, већ канда те гледам, како ћеш се возити на пет коња; — од данас већ си богат. Немој заборавити на твог кума Ацу Таландура. Но знаш шта, плати још једну холбу алдумаш, па да идемо, да и ти приправиш банке, а и ја да посао мој извршим.

— Хајд нека тако буде, јошт једну холбу, па данас више не.

Ђока зове бирташицу да донесе вино, ту је и последња холба. Нови кумови попију алдумаш, па се једнако заверавају да ће се овде прекосутра састати. И није до оклевања. Ђока исплати све и опрости се.

— Дакле, куме, ја прекосутра овде.

— Ја ћу јошт пре тебе овде бити, само држи реч.

— Само ти одржи!

Тако су се раставили, као какви стари пријатељи.

Циганин иде својим путем, а Ђока опет својим.

Ђока, мада је доста пио, од тако лепог успеха упола истрезнио се. Оде својим колима, управо не својима, јер он није имао коње, нити кола; што је имао и то је у последње време продао; но отишао је онџм који га је возио, и том је још морао платити вина, па онда отпутује.

Ђоки се на путу није ништа знаменито стало, јер није му ни до чега било, само што пре кући да дође. Тек су га мисли мориле, већ представља сам себе као газду од десет сесија, ал опет тргне се — ојо! где су толике стотинарке? Али ништа, Ђока овако смисли. Гледаће да добије две-три стотине ма на какав велики интерес, па онда с тим новцем гледаће да подмити суд, да што пре процес добије, па онда продаће све, па ће банке променити за дукате и талире. И то си сам себи завери да ником ништа неће о том говорити, да не би ко други Циганину отишао и благо однео; ни самом Кресовићу ништа неће о том говорити.

Кад кући дође, каже жени прво и прво како је фишкала опоменуо, да је на опрезу, па онда јој о својој срећи говори.

— Ружо, ја сам сретан човек, и ти си сретна жена! Знаш, возићеш се на пет коња, имаћеш де-

сет сесија, неће нам бити пара у сто села, благо нами!

— Шта је теби, Ђоко! Ил' си луд, ил' пијан! Откуд ће шти добити толико благо? Ваљда тек ниси метао на лутрију, јер ћеш пре попити нег на лутрију метути, а процесу ваљда јошт није крај, сад се тек започело; па и онда, откуд би било десет сесија — тек којешта булазниш!

— Јест, Ружо, десет сесија! Најпре ћемо добити мање, па онда ћемо доћи до десет сесија; радуј се, Ружо, са мнош заједно, ал' ником ништа о том не говори, каогод што ја теби ништа нећу о том даље говорити, догод не буде на длану. Да знаш: прекосутра опет идем у варош, па да видиш чудеса! Сад ме само остави да спавам.

Једва је Ђока то изрекао, а већ заспа. Леп сан сније. Сунце стоји на подне, а Ђока гледи из нове новцате куће на своју многу марву и коње, где их млађи напајају; сама кућа је на висини, па се виде Ђокине земље, красне њиве и ливаде; многа чељад све гмиже, подрум пун, звоне на дванаест сати, Ђока пође трпез'и, прекрсти се и помоли Богу спаситељу, па седа за пуну софру, какве боље ни један спахија нема; једе, потегне чашу да пије, али вино не прогута, пробуди се.

Колико је Ђоки жао било што се није све то на јави десило, толико опет утешио се, што је већ зора ту; још мало, па ће ићи новаца наћи, да што пре дође до славе, што му се ноћас у сну појавила. Сад је сасвим Циганину веровао, нико му не може више срећу из главе истући.

Око шест сати ујутру већ је Ђока обучен; жени каже да га ни не пита куд иде, па најпре оде у велики бирцуз код Јове Свирчевића. Ту се са добре воље напије ракије, па оданде одмах упути се Јакову Чивутину.

Јаков Чивутин баш стоји на вратима, па чуди се откуд опет Ђока тако свечано обучен. Јест, Ђока Гроздић се свечано обукао, јер откако му је Циганин у главу улио то врашко благо, хоће да

се у сваки дан лепо носи, а одсада ће се још лепше носити него какав кнез.

Јаков пита Ђоку: откуд тако у паради? Ђока му одговори, да му не може пред вратима ништа говорити, него да иде с њим унутра. Јаков води га, већ зна напред да Ђока у важној ствари долази, без сумње због новаца. Тако је и било. Гроздић Јакову представи како му процес добро стоји, само још треба новаца, и то много, јер осим процеса наишао је са још неким на велико благо, и док му до шака дође, треба му новаца, зато иште зајам од три стотине форинти. Јаков га најпре са свакојаким питањима окреће; за процес и верује и не верује, али што му драго, но како мора бити са тим благом? Ђока не да се ни осолити, но га моли да му не квари срећу, да иште ма какав велики интерес, за кратко време исплатиће као крај цару. На послетку и Чивутин помисли, да много пута луде људе срећа тражи, обрече му само двеста. Ђока најпре није задовољан, али после пристане и на то, па Чивутин начини одмах облигацију на триста, Ђока потпише крст, а двоје кора мишу, па готову облигацију преда Ђоки у руке, с тим упуством, да ће и он с њиме у варош ићи и новце положити. Чивутин је зато тако уредио, да види у вароши да ли је на Ђокиној земљи много интабулирано.

Ђока задовољан оде кући, но сети се да ће му требати трошка на пут, а стотинарке да остану; оде Пушибрку, и од њега добије с великом натегом две десетице на процес.

Сад Ђока ово смисли: отићиће Циганину, па ће дати две стотинарке, а он ће добити две хиљаде у сребру и дукате. То ће он опет у вароши променити, па онда опет носи двадесет стотинарки у промену, па све тако даље. А врећу је приправио.

Ујутру рано Ђока са Јаковом отпутује. Стану код дебеле Насте, Чивутин сиђе и каже Ђоки да га причека сат-два док донесе новац. Јаков оде у грунтовницу да види шта је Ђока дужан. Нема

ништа интабулирано; добро је, може му дати. Јаков врати се и узме од Ђоке облигацију; даде му баш две стотинарке, Ђока је тако желео. Чивутин оде кући.

Ђока узне торбу, а у торби је кеса, па иде управо кад „Две роткве”.

Кад онамо, а оно Циганин га већ чека.

— Како, куме, ти већ овде, ти си већ мислио да ја нећу доћи!

— Е знао сам ја да ћеш ти доћи; ко не би дошао да добије за стотинарке хиљадарке!

— Па хајд хоћемо ли ићи?

— Хоћемо ићи, куме, ал’ знаш кад, тако после два сата; знаш, хоћу сирома да купим што ми треба у кућу, па да купим и крмећа меса, да те угостим и да купим вина, па онда ћеш са мном на моји коли у Силбаш.

Ђока буде задовољан, Циганин неће да оклева, већ оде, почем је Ђоки казао да никуд не иде, већ да га ту чека.

Ђока си да вина донети, запали лулу, наслони лакат, па се мисли, дуго му је време, рад би већ да је у Силбашу. Извади новце, па броји; стотинарке баш канда су сад из штампе изишле, па још две десетице и још два форинта, што је од жене искамчио.

Наједаред уђу две Циганке. Једна је близу шесет, а друга једва двадесет година прешла. Старица види се да је негда лепа била, а сад опет врло је паметна, оштроумна изгледа. На врату ћердан од дуката и талира, тако исто и на млађој. Какав је то образ? Најлепше дугуљаст, очи као тамна ноћ, које оно снежно бело у њима чаробно обасјавају, обрве танке и нежно угибнуте, трепавице јој криласте обустављају жарки зрак очију, нос фино савијен, брада мало дугуљаста, као у лучета, малом чаробном јамицом раздељена, усне румене као кармин, мало као пупољак одвијене; кад се осмехне канда јој се зуби са очима разговарају, а лепа, врана, а чичкаста коса спустила се

у зуловима низ оба рамена спред и на прсима се саставила, лице јој је у дивној тој коси као у каквом оквиру удешено, а опругласто тело као у африканске газеле. Овакве су морале бити фараонске кнегиње, овако сам си представљао Клеопатру, дивну египатску краљицу.

Ђока Гроздић кад их виде убезекну се, које од паметна изгледа старије, које од лепоте млађе Циганке. Ђока, истина, није био леп човек, а није био никада ни швалер, али ту није ни чудо што се променио. Кад сравни Ружу са овом Циганком, каква је разлика! Ружа сирота није била лепа. Па колико има господе, којима би се срце стисло да је виде, а волели би и Циганином постати, само да буде њихова.

Ђока се љубазно смеши, упустио би се као у неку шалу, и мисли да би му то већ и добро стајало, па и онако је већ богат, па што не би и он проводио мало шалај миле!

— Баш добро дођосте; знате ли карте бацати? Зна ли ова млада ил' девојка бацати? Баш би' волео да ми она размеће.

— Сретан ти дан био! хоћу ти ја карте разметати; знаш ова је још млада, сад се тек учи. Мети штогод, да ти бацим.

Баба седне до Ђоке, а млада преко, да може Ђоку учити.

Ђока извади један шестак и метне на сто. Картара почне разметати, па стане, па се мисли. Ђока како је био нагнут, прст метне на нос и гледа баби у зеницу, а зинуо.

— У сретан час си се ти, човече, родио! На тебе небројено благо чека, и доста од тебе далеко, ал' ћеш га скоро добити. — А гле даље шта стоји... све сами дукати, талири.... такву срећу јошт нисам ником бацала!

Гроздићу цури вода из уста од жеље и радости. Циганка једнако му уздиже срећу. Једаред је свршено.

Ђока је сад текар сасвим уверен да ће се страшно обогатити; мада је сигуран да ће све то тако бити, опет мило му је да му баба опет повторава.

— Дед, Бога ти, баци још једаред, ево јошт један шестак.

— Опрости ми, не могу ти за шестак по други пут бацати, јер твоја је срећа врло велика; да ти знаш, као ја, како теби срећа стоји, дао би ми болан и сто форинти.... Метни једну форинту, па да ти бацам.

Ђока мисли се — извуче форинтачу.

— Ево ти форинте, бацај!

Циганка је опет карте разметла.

— Сретна мати која је тебе родила! Теби тако стоји, знаш, да ако будеш паметан, можеш спајија постати. Еј несретна ја, да сам то знала, да теби таква срећа стоји, не би' ти за форинту разметала! Еј луда ја.... тако око њега стоје новци, да га удаве; више ти нећу казати за форинту.

Скупи карте. Ђока да из коже изиђе од радости.

— Хајд још једаред, трипут Бог помаже!

— Не могу више по то бацати; да ти мени таку срећу кажеш, дала би' ти кућу и коња — не може, брате!

Ђоку сад тек мучи, шта ће трећи пут испасти. Сад ће Ђока да рескира ма колико. Нуди јој два — три форинта; баба не да се осолити.

— Знаш, човече, шта; ако хоћеш, ако нећеш, метни овој девојки пет форинти на мараму; то је моја кћи; сад ако хоћеш да ти разбацим, ако нећеш, ја морам даље ићи.

Сад је Ђока у запари; десет форинти за једно разметање, то је велики новац; таково шта нити је ко чуо, нити видео. Али шта је то за Ђоку, на кога толике хиљаде чекају! Охрабри се, и метне десетицу.

— Дед сад бацај, да видим, у име божје, шта је трећи пут.

Цигани одмах као вране на банке нападну, и поделе се.

— Хајд', Рашко, да му бројимо; — дед, куме, дај твоју кесу амо.

Ђока рашири кесу. Цигани броје.

На једанпут чује се велика ларма, њих четворица хукну унутра.

— Ха, лопови, дакле ви се без нас делите! — Удри га!... уби га!...

Сад нови гости угасе жижак, па стадоше један другог ћушати, све пуца на све стране, деру се, јаучу. Ни сирома Ђока није ту поштеђен, већ и њега стану макљати; виче он у помоћ, али ништа не помаже; можда је он од свију највише тучен, јер највећма се дере. Сад Ђока и у самом шкрипу сети се да је то превара, издајство, па гледи да се какогод кроз черганска вратанца провуче, а Цигани канда само то хоће, једнако га к вратима гурају, док једаред једва се Ђока провуче, и сретно избегне.

Како Ђоке нестане, а Цигани запале жижак, па Ђокине новце поделише.

Они дукати у великој врећи били су само на врху дукати, а под њима је било десетак, двајест талира, а оно друго је био сам песак.

Оне две Циганке код „Две роткве” једна је била мати, а друга жена Таландурова. Она женска, што је са Ацом кувала, била је његова сестра. Кад се Ђока с њима код „Две роткве” састао, за то је Таландур знао, то је тако било уговорено да се он уклони, а мати да му баца карте, да га у надању поткрепе. И први и други пут кад је Ђока у черги био, те две женске биле су у трећој черги скривене, да се не би Ђока досетио да је то уговорена превара.

Цигани су тако свој посао по својој жељи израдили.

А сирома Ђока Гроздић ?

Ђока је, кад избеже, ударио преко ливада, јаруга, јаркова, само да заметне траг, да га Ци-

гани не нађу и не убију. Тако је тумарао на несигурно чак до пред зору. Од страха и умора сасвим се истрезнио. Кад зора заруди, а он се обазре, не види никога, па легне у један јендек да се одмори. И сан га превлада, и доиста дуго би спавао, али га неки ловачки керови пробуде. Наиђе на њега један ловац, упита га шта је? Ђока му каже како је прошао. Ловац га зове да иде с њим до черге, да их похвата. Ђока не сме, а и далеко је, но реши се отићи у варош, и ту код суда Цигане тужити.

Тако и буде. Ђока, како стигне у варош, одмах оде у вармеђу, јави целу ствар, и одмах се пошаље потера да Цигане похватају. Циганке су нашли код куће, а Цигани се расули којекуд по вашарима, док и њих једног по једног похваташе.

Ђока оде кући, но сад није могао више околишити, већ је признао све што се с њим збило и пред Ружом и пред Јаковом Чивутином, и пред целим светом. Једни су га сажаљевали, други су га исмејавали. Но Ђока је велики дух, он није клонуо, но како се одморио и од боја к себи дошао, уздао се на вармеђу и њен суд. Он је држао да, када су само Цигани ухваћени, новци му неће у штету отићи, јер код Цигана лежи још врећа дуката, па ће му се још и трошкови накнадити.

И доиста, суд узме Цигане на испит, дозову тамо и Ђоку. Цигани неће ни о чему што да знају; она четири Цигана и пети Рашко баш кажу да Ђоку не познају, да га нису никада видели. Баба Циганка признаје да је Ђоки карте бацала, али то није ништа; Ђока на то каже да је само дао на младу Циганку десетицу среће ради. Сад опет стара Циганка одговори да се Ђока у младу заљубио, купио јој хаљину и мараму, и од мужа ју одмамио, а да је бабу подмитио. Млада каже да је све тако. Ђоку, кад то чу, мал' није шлог ударио; а Таландур поче протестовати да му је Ђока жену отео, па неће сад с њом да живи, и иште да се Ђока као бракорушитељ каштигује.

Ђока од ове истраге мал' није полудео.

Једаред донесе се пресуда. Пет Цигана и две Циганке, будући не може се против њих ништа посведочити, ослобођавају се; Циганин Таландур, против кога има сведоџбе, и који је већ тако исто и неке Швабе оштетио, осуђује се на робију од осам година, и да плати сву штету.

Кад су продали Таландурову чергу, са тим се није ни судбени трошак исплатио. Оно неколико дуката и талира сестра је однела и други Цигани разграбили; новац, што га је Таландур од Ђоке добио, као год и друге банке, биле су скривене у издубљеним и опет затвореним лотрама у оно доба када је ухваћен — а после сестра је и то извадила — али не може се доказати.

Таландур је робио у сомборској вармеђи, док га није један хирош лопов, његов друг, у тамници удавио.

Ето тако прође Ђока са својим благом, и сад доиста увери се о ненакнадимој штети, и једно му је још спасеније: процес; јер је земља већ задужена, и више чивутска него ли његова.

Оставимо Ђоку сирوماха у његовој дешперацији, па да видимо шта други раде.

VII

Када је Пецкошић господина Лисовића себи за фишкала узео, платио је на штемпли 50 форинти нових, а кад буде крај процесу, онда ће да плати још 200 форинти нових. Лисовић је задовољан, јер је био уверен да Пецкошић мора добити. Није се ни најмање чудио што се Берберић такве дешператне ствари, као што је Гроздићева, примио, јер се и сам таквих примао, а и овако, да се Берберић није примио, нашао би Гроздић другог, трећег; јер кад се хоће да процесује, ту се мора фишкал наћи. Берберић сам није био уверен о правди Гроздићевој, но мислио је да је штета тако занесеног процесцију пропустити, а опет, каткад се и правда искрене.

Лисовић и Берберић више су странака један против другог заступали, али зато су опет прија-

тељски живели. То су фишкалски послови, а и онако врана врани очи не копа. Лисовић оде Берберићу, да се у ствари поразговарају.

Берберић седи на дивану, пуши и чита акта; Лисовић куцне и уђе.

— Сервус, колега! Опрости, ако те у чему прекидам; дошао сам да се с тобом у некој ствари разговарам.

— Драго ми је, читам неку дешператну ствар, па планирам би л' се могло из ње што искресати.

— Баш и сам сам дошао к теби у дешператној ствари неког Ђоке Гроздића против Пецкошића, ти си првог, а ја другог заступник.

— Па баш врло добро; хајд, хоћемо ли какво поравнање начинити?

— Ту ће тешко ићи поравнање, јер Гроздић ту баш никаква права нема; добро је било Воларево, могао је писати коме год хоће, а тестамент је сасвим у реду; но нек иде својим путем, ал' на кратко, па макар противна странка што и жртвовала.

Берберић мисли се, хода горе-доле.

— Хајд', колега, нека твоја странка половину уступи, па ћемо се нагодити.

— То је много, нема о том ни разговора, видиш сам да је добити не можеш.

— Истина, ствар је дешператна, ал' ће ти познато бити да ја са судом на доброј нози стојим. Знаш шта! Каже латинска пословица, да више помаже суда наклоност, него параграф законика, па се може ствар више година провући, па кад добијеш, а твоја странка је већ половину потрошила. Шта велиш на то?

— То је тако, ал' твоја странка није у стању дуго трошкове носити.

— Носићу их ја; а друго, има још Гроздић толико; но да се још лепше уговоримо, нека попусти твоја странка трећину, а теби за труд сто форинти.

— Нема форме, јер ће онда Пецкошић другоме отићи, па ће све покварити. Но да се начисто договоримо: упусти ту дешператну ствар, па ћеш од моје странке добити двеста форинти, а осим тога парнични трошак. То нек буде последња реч.

— Чекај, колега, док се мало предомислим. Мисли се, покрио је шаком очи, и за кратко сав рачун му начисто дошао.

— Добро, колега, ја уз то пристајем, но само да ми и све моје трошкове утераш, јер знаш какви су паори. Биће ту јаука, ларме, па и грдње, па нисам рад да будем при егзекуцији.

— Све примаам на себе; како дође право-моћна пресуда, новци су одмах ту. Дакле стоји ли све то?

— Стоји!

Сад се две колеге рукују. То је печат задате речи. О, како је скупо то руковање по Гроздића и Пецкошића!

Колеге су свој посао свршили, па се одмах раставе. Они држе време за злато, па нису ради да им ниједан сат без користи не прође; доћиће ред и на друге.

Берберић није се надао да ће та дешператна ствар по њега тако добро испасти, јер посла готово слабо ће што и бити, а овамо која стотина у џеп!

Берберић добро живи са суцем Зољићем, оде к њему, ствар разјасни и препоручи пре рочишта. Зољић се сасвим слаже са Берберићем. Дође и рочиште, ту су и странке и фишкали. Судац странке нуди на погодбу. Пецкошић и његов фишкал на то не пристају. Берберић пита Гроздића хоће ли погодбу, али овамо Ђоки нешто намигује. Ђока то разумева канда се не треба мирити, па неће да зна за погодбу, а овамо сиромаш не зна да је само на то форме ради понуђаван. Записник се зготови, а Пецкошић и Гроздић начине крст, ствар је већ свршена. Фишкали кажу својим странкама да само

иду кући, суд ће већ њихову ствар решити. Странке разиђу се обе пуне надежде, а фишкали оду на ручак са мирном савешћу да им рочиште није напразно испало.

Када странке кући дођу, почне свака своју чељад тешити да је рочиште добро испало. Пецкошићу ни бриге није, њему је већ Лисовић саопштио како се са Берберићем договорио, и већ нуждан новац за то приправља. Гроздић теши се с тим, како је пред судом казао да неће са Пецкошићем на никакву нагоду, а суд му није противу-словио, из чега закључује, да и сам суд држи да он има право. —

Чује се да ће поп-Ђоса у први понедељак мобом ђубре возити. Има га преко триста кола. Ту се сад парохијани узбунеше, сваки је рад поп-Ђосу послужити, јер је, прво, поп-Ђоса паметан човек, код њега ручају суци и финанси, па поред својих пријатеља може и помоћи и шкодити. Пецкошић заказује мобу, иде од куће до куће код парохијана. Пецкошић је с тим дужан поп-Ђоси, јер га је фишкалу Лисовићу он препоручио. И Ђока је његов парохијан, и начуо је да поп на Пецкошића страну навлачи, али баш зато рад би и он на мобу, не би ли се како поп-Ђоси умилио. Оде поп-Ђоси, изјави му да би радо ишао на мобу, али коње је већ продао, но понуди се да га прими за оног који ће код куће товарити. Поп-Ђоса треба и такове, прими га, а и онако са Ђоком ће бити приконцу мало шале.

Настане понедељак, кад ето око тридесет соница пред кућом и у кући. Већ се товари, ту већ и Ђока помаже. Док су товарили, донде су други фруштукали, мало хлеба, киселих паприка и мало ракије. Велим: мало ракије, јер поп-Ђоса зна како то иде, да не пије сваки колико хоће, јер ће се опити, па онда нема од рада берићета, кратак је дан и овако: но кад се сврши посао, онда — мисли се поп-Ђоса — во всја тјашкаја.” Сад треба да се крећу. Велик је снег, пут је заве-

јан, ко ће сад пртити? Сви хвале Пецкошића коње да су најбољи, па га нуде да он прти; он је готов, једно што сви признају да су његови коњи најбољи, друго, што је рад услуге поп-Ћоси чинити, јер се зарекао да догод буде на свету мобе трајало, да ће он и његова деца увек обвезани бити поп-Ћоси и његовој деци на мобу ићи. Тако Пецкошић напред, а други за њим, док се може, возе, а кад пред вече, сви одоше кући, с коњима у шталу, па онда код попе на вечеру.

Поп-Ћоса није био тај човек који је мобације ма чим обавио; као на пример кад је код натароша, госпођа натарошка да ујутру само чашу ракије, а увече по холбу вина, па крај моби. Код поп-Ћосе приправљена је за мобације једна соба, кујна и пецара. Приправљен је тањир за свакога, само сваки мора од куће са собом понети нож и кашику, јер бадава, код толико људи од тридесет кола могло би се што изгубити, или би могла слушкиња једног или другог обедити да су кашике нестале, а поп-Ћоса није рад нити кога да вређа, нити да му кашике нестану. Сад донесе се паприкаш; који седи, који стоји; млађи стоје, старији седе, јер макар да је поп-Ћоса како имућан, опет нема тридесет столица; лакше је стећи тридесет јутара, него ли тридесет столица.

Поп-Ћоса пушећи стоји, или хода около стола, нутка их, кадикад с њима и по чашу вина попије. Ту је и Гроздић; сабили су га у један угао; мало се покуњио. Почну наздрављати поп-Ћоси. Највише наздрављају Јово Канкало и Вујо Пачариз. То су већ старији људи, нити су они сами возили, већ њихови синови, но и они су добро примљени гости. Имаде ту после и млађих, који нису возили, но који су вечеру намирисали. Кад се ракија пече и на мобанску вечеру радо иду и они који нису помагали, иду као муве на мед, па кад се са осталима измешају, таково лице начине,

као да су они највише радили; па ко ће их међу тридесет људи распознати!

— Да Бог поживи нашег господина парока, на многаја љета, живио! — наздрави Канкало.

— Нит је имало село, нити ће имати село таковог попа, као поп-Ђосу, живио! — дода Па-чариз.

Сад се заори „многаја љета”, чаше се куцају.

То многаја љета треба само чути, па ти три дана неће из главе изићи. Половица њих пева првим — тенор-гласом, остали су алт и дискант, баса нема, јер ово последње била би капитулација, сваки хоће један другог гласом да надвиси, ту се сваки по својој вољи напиње. Канкало не пева из грла, већ му глас из стомака тако продире, да би се пред њим јерихонске зидине срушиле; поред таквог пјенија сви би се ђаволи растопили као восак пред огњем.

Малочас, донесу погаче, а за погачом се добро пије, а поп-Ђоса вина не жали. Покрај залогаја у Гроздића забадају.

— Како, Ђоко, колико си хиљада талира и дуката од Цигана добио? — запита га Канкало.

Сви се грохотом смеју.

Ђока је досад једнако снужден био, но кад се сви почеше смејати, смеши се и он, па, искапивши чашу вина, у говор се умеша.

— Видећете сви ви, шта ће бити за кратко време од Ђоке Гроздића, видећете, хоћу ли друге мобе ја ил' други ко пртити; купићу коње што их још нико није имао.

То се односило на Пецкошића, и сви су његове речи схватили. Сад га опет почеше за процес боцкати, но сваком је знао Ђока одговорити, и све их са Берберићем плаши.

— А кад ћемо опет, Ђоко, код дебеле Насте и код „седам Шваба”? — запита Кресовић, који је ту.

— Како моја ствар срећно испадне, осам дана ћемо се онде бавити и веселити — одговори задовољно смешећи се Ђока.

Циганка размеће.

— Ој, човече, овако чудо јошт нисам никада видела! Ти мора да си се с кошуљицом на свет родио; ал' што многи новац на те гледи, ал' што је најлепше, да тек што ти није на длану, тек што ти већ код ушију не звечи! Сто пута сретан човек — сретна ти мајка била, је л' ти жива мајка — јеси л' се у кошуљи родио?

— Мајка ми није жива, ал' кажу, да сам се у кошуљици родио.

— Зато си тако сретан — ти би већ давно сретан био да си знао срећу тражити; ал' ти си имао великог душмана, управо да ти кажем, једна вештица ти на пут стајала, ал' сад су јој руке везане.

— Знам, то је Стевана Пецкошића стрина, баба Петра Клипара, она ме је већ више пута давела, ал' ће се и у њену пету трн забости, како добијем процес.

— Тебе ни тана не 'вата!

Већ сад је Ђоки било доста, сав се збунио од велике среће и радости, па јој каже да се мане, хоће да се мало разбере. Циганка је то једва дочекала.

Ђока да се разбере, баци око на младу Циганку. У колико је стара била озбиљна у лицу и разговору, док је карте бацала, у толико је млада несташније на Ђоку поглед бацала и смешила се, а кад доби десетицу, онда јој тек изгледаше усијане очи од радости.

Ђока зове младу да седне до њега, па виче на бирташицу да приправи шта добро за јело, хоће Циганке да части. Но стара баци оштар поглед на младу, а ова устане.

— Сад, брате, хвала ти на свему; ми морамо ићи, буди сретан, и немој на нас сироте заборавити, кад ти се будне добро водило. Ми нећемо ништа јести, идемо да купујемо — збогом!

Баба и не чека одговора Ђокиног, већ гредe вратима, а млада као вила лети за њом, и већ су напољу.

Бирташица справља ручак за Ђоку. Тек што се јело унесе, а ево и Циганина.

— Баш добро, Таландуре, кад си већ једаред дошао! 'Ајд да једемо, па у име божје да се крећемо. 'Де су ти кола?

— Тамо на крај вароши код једног мог пријатеља.

Седну па ручају; Ђока ништа не спомиње о картари. Кад буду готови, Ђока зове бирташицу, па исплати.

— Сад хајдмо.

Оба оду. Ђока иде поред Циганина, Циганин га води чак изван вароши, и стану пред једном чергом. Ту су Таландуров коњ и кола.

— Шта, куме, зар ћемо на једном коњу?

— Ни бриге ти није, куме, да ви'ш само како мој вранац иде.

Одмах упрегне, опросте се од Таландуровог пријатеља, седну на кола, и оду.

Цео дан су путовали, двапут су стајали код чарде, и Ђока је пиће плаћао. Путем све један те један разговор: уверавање од стране Циганина како је Ђока сретан човек; Ђока да може да прелети до Силбаша; више пута отвара торбу, да види, је ли ту кеса за дукате. Једаред приспеју у Силбаш, таман пред ноћ.

Изван села три велике черге, пред једну стану кола, ту је нашег Циганина кућа.

Сиђу, и уђу унутра. Унутра је доста пространо. Ту има свакојакe феле алата за ковачницу, као: мехови, наковањ, квасило. Жижак се запали; столице нема, седа се на земљу около банка. Циганин простре ћилим за госта. Уђе једна Циганка; каже да му је жена.

— Е сад, куме, ти седи, ил' ако хоћеш хајде пред праг, да зготовимо најпре вечеру, па ћемо после у име Бога на наш посао.

Циганин изиђе са женом пред чергу, да прави вечеру. Шта ће и Ђока сам у черги, и он изиђе. Красна месечина, али остале черге позатваране, ваљда нема никог код куће. Пред чергом велики котао, подложи се ватра. Циганин сече месо, па баца у котао, а жена му чисти лук, па сецка унутра, па сипа со и паприку. После тога извуче Циганин таву, па с њом на ватру, па меће масти, па онда баци унутра карменадле. Доиста, биће добре вечере, и није се Ђока надао да ће код Циге тако угошћен бити.

Није дуго трајало, а вечера готова. Циганин скиде котао, па унесе у чергу, па метне на банак; жена је дотле карменадле окретала. Намести се на ћилиму, па једу. Ђока би се опкладио да његова Ружа таково јело није у стању справити. Чудо слатко једе. Циганин окрене се, па тек извуче велику чутуру вина, и то добра, јер Циганин рђаво вино не купује, па кад још карменадле дођу — циганске карменадле — тако добро што Ђока у своје веку није јео. Сад иде чутура из руке у руку. Дође и жена, и она једе.

Дакле, што се вечере тиче, ту нема замерке, само што је Ђока мало нестрпљив, па би рад да већ дукате види. Циганин га једнако теши да ће све бити у реду, само још мало да седе да се поразговарају, а и онако боље је мало доцније посао започети, јер сад још могао би ко наићи, па их ухватити.

— Па је л', куме, колико си стотинарка донео?

— Само две.

— Ух, човече! Па само за две си толики пут правио? Та бар да си донео десет!

— Засад нек буде доста, а који дан донећу и више.

— Е кад је тако, а оно засад нек буде само макар две, само јошт мало почекајмо, док доцније буде.

Циганин Ђоку једнако умирује и теши, и ви-

ном га забавља. Тако им још читав сат прође. Ђока све већма нестрпљив.

— Та хајд, куме, једаред да ја видим те дукате! Знаш, само да их видим, одма ће ми одланути, па макар и после бројали.

— Е, кад већ тако желиш, а оно хајд у име божије!

Намигне жени да изиђе; она оде.

— Је си л' пон'о кесу?

— Јесам — ево је.

Извуче кесу.

— Е, сад хајд овамо.

Циганин устане и узме жижак, Ђока за Циганином. Циганин га води до једног угла; кад тамо, оно један велики сандук. Тај сандук Циганин на страну покрене, кад онамо — Ђока има шта видети: једна повећа јама, па колика јама, толика врећа унутра, до врха пуна с дукатима, тек поређе извирују талири. Ђока се упрепасти од силних новаца.

— Видиш ли то, куме?

— Видим, па колика је та врећа?

— Стане ту више од два мерова, — дед пробај да дигнеш.

Ђока шчепа крајеве вреће, па проба, не може ни макнути.

— То је баш силно благо!

— Е сад, куме, кажи ми, колика ти је врећа?

— 'Де су стотинарке? — па да ти бројим.

Ђока извади две стотинарке, и пружи Циганину. Онај их тури у џеп.

— Ево, куме; дакле колико иде дуката у стотину?

— Као теби, иде дукат као пет форинта у сребру, дакле добијеш четири стотине дуката; хоћеш ли талире?

— Не, само дукате, лакше је носити.

— Е сад бројмо; — држ' длан и кесу!

Ђока држи.

— Један, два, три, четири....

Чује се споља вика, неко хукне на врата, то је Циганин Рашко. Таландур као поплашен дукате исћуши из Ђокине руке.

— Зар, Ацо, тако се то ради? Зар си ти то сам украо, а не и ја с тобом заједно? Чекај, сад ћу ти показати!

Сад ухвати Рашко Ацу за гушу, и поче га гњавити. Аца виче:

— Недај ме, куме, одбрани ме!

Ђока вуче Рашка на страну, дође и жена, па и она помогне и тако одбране, а Аца купи дукате са земље, и баца у врећу, а сандук повуче на врећу. Рашко грди, псује као бесомучан.

— Знаш, Ацо, да ти једну кажем; ако ти будеш без мене коме за банке мењао, одма' идем на суд, па ћемо и ја и ти пропасти.

— Чекај, девле, сад ћемо ми ту ствар уредити. Знаш, куме, шта, и овај мој пријатељ је са мном дукате крао, па не смем ништа без њега, издаће ме, па ћеш и ти с нама зло проћи; него иди, брате, ти опет кући, па донеси још две стотинарке за Рашка, па ћеш онда добити осам сто дуката. Је л', Рашко, да је тако?

— Јест, ал' те две стотинарке, што си добио — чуо сам кроз врата — па мени мораш дати једну.

— Ево, девле, и теби једна, па само да је мир! Извади и даде Рашку једну банку.

Ђока у великој забуни није се могао одмах разабрати, но малочас охрабри се.

— Е па добро, сад сте се поделили, па избројте сад.

— Немој куме, сад. Може ко доћи, па ће бити зло, него иди донеси још банке, па ћеш наједаред добити.

— А ви ми дајте донде моје банке натраг.

— Девле, да му дамо натраг банке?

— Шта натраг! Нипошто недам, нека донесе јошт, па ће добити дукате. Мени сад новац треба,

јер кад добије дукате, он неће више доћи. Ако нећеш тако, ја одма идем на суд.

Сад је почео Таландур Ђоку умиривати, да се не боји ништа, нек стоје банке ту, а он нек иде кући, Рашко ће га повести, па кад донесе и друго, све ће у реду бити; и премда с муком, али га опет умири. Малко га је већ и вино умирило. Намигне на Рашка да преже коња, а Ђоку донде једнако нуди да пије. Ђока има несретну нарав да, кад га ко нуди, никад не зна казати: нећу; па још и опет пије, док се сасвим не опије, да на земљу падне. Рашко је међутим готов, и већ зна куд треба Ђоку возити, па га дигну са земље, метну га у кола, и тако ноћу отпутују.

Таландур је остао код куће.

Гроздић на колима спава, Рашко га оставља на миру, но коња што већма гони. Већ и зора заруди. Рашко стане код једне чарде, да коња одмори. Дрма Ђоку, а Ђока спава као мртав. Хајд даље. Ђока се тек онда пробуди, кад већ у варош стигну. Стану на једној пијаци. Рашко пита Ђоку хоће ли га возити у његово село, или ће одавде сам кући, а Рашко да га чека до повратка. Ђока се мисли, па реши да га Циганин у село вози. Но мора коња нахранити, па донде мора и Ђока у биртији чекати.

Ту се сад Ђока мисли, премеће у глави ноћашњи случај; банке су остале, а дукате не носи, но није на ино. Што га пак теши то је што два мерова новаца таково је благо, да његових неколико стотина дуката могу исплатити, а да се не осети; а није лаж, видео је сам својим очима те силне новце. Друго му не остаје, него опет ма откуд новаца наћи. Дође и Рашко к њему, и поче се заклињати да ће дукате добити.

— Тако ми свете Петке! Тако ми свети Никола не помогао, ако ти истину не кажем! Ја и Аца, ми смо заједно то украли; па не смемо мењати, да нас не уфате, па ми крадом мењамо стотинарке за хиљаду сребра, ал' морам да пазим да

Аца без мене не мења, јер ако мења, хоћу га — тако ми Бога — издати; а ти се не бој кад си са мном. Него сад је време да идемо.

Ђока је готов.

Путују и стигну до села. Ђока неће са колима у село, да га не виде да се с Циганином вози, већ сиђе, а Рашку каже да га на том истом месту чека сутра пред вече. Ђока отиде кући, а Циганин Бог зна којекуд; он се зна. Доста то, да у исто доба биће на том истом месту.

VI

Ђока Гроздић већ је код куће. Каже жени да други или трећи дан што долази биће одсудан за његову срећу, само да му да сада мира, и нека га не пита куд путује, нити коме о том да говори. Оде опет Јакову Чивутину, и иште опет две стотинарке; моли га, куми га да му да, прекосутра ће добити осам стотина дуката, па ће му све исплатити. Пита га, откуд баш дукати? Ђока неће да каже. Ђока је био прост човек, али лажа није био, па може бити да га каква вражија срећа постигла! — реши се Чивутин да му да; још има и онако толико сигурности, па да види какво је то чудо са Гроздићем, може још и ту бити какве шпекулације. Начини облигацију, упише добар интерес, Ђока се потпише и прими две стотинарке. Ђока моли Јакова само о том ником ништа да не говори.

Кад Ђока кући дође, не иде никуд више, но лежи у кревету, одмара се, а жени каже да никог к њему не пушта. И сама жена ништа не зна о Ђокиним плановима. Кад пред вече, а Ђока се дигне, жени каже да ће прекосутра доћи, и оде.

Изађе изван села, а Циганин је већ био на опрезу, готов.

— Хајдмо, Рашко, све је у реду.

Дођу у варош, ту се одморе и коње похране, па онда опет даље. Мало поразговарају, мало дрема Ђока, али понајвише је озбиљан; није изгубио надање; али опет, кад се помисли, колико се код

Чивута обвезао, задаје му бригу. Некако опет стигну у Силбаш пред ноћ.

Аца Таландур је опет добру вечеру приправио. Некако јефтино је дошао до пара лепих гусака. За један цванцик пар гусака. Купио их је од путујућих каравлашких Цигана. Како су опет они морали јефтино до њих доћи! Ево овако: Каравлашки Цигани стану код једног села, на оној страни где је недалеко од кућа велика бара. Ту између кућа и баре разапну шатре. Гуске и патке купају се баш пред шатрама, па их Цигани похваћају, да их газде из кућа и не виде, па живини врат заврну. Како повичу на њих да гуске нестају, одмах скупе шатре, па даље. Од таквих је Аца гуске купио.

Гушчији паприкаш је готов. Почну вечерати. Но Аца, пре нег што ће почети, опомене Гроздића да не буде брз као ономад, већ нек чека док буде доцније. Ђока пристане и на то, да се не би иначе опет какво зло догодило.

Аца Ђоку једнако нуди да пије; Рашка не треба нудити, он и без тога пије.

Ђока пије, но већ страшно му је дуго време, већ га од муке мртав зној пробија; већ два сата како је ту, па му се чине две године.

Још дуго мора чекати, кад већ и поноћ наста, а Таландур је већ каил да Ђоки дукате броји. Намигне на жену да изађе.

— Колико си, куме, донео стотинарки?

— Две.

— Е добро, штета што ниси више, ал' ништа зато, дакле добићеш сад за то осам стотина дуката; је л' тако, Рашко, немаш ништа против тога?

— Немам ништа напротив, већ нек одма положи, да видим јесу ли добре банке.

Сирома Ђока, банке полаже и уздане, па рече:

— Добре су.

Ђока у одговарању непрестаном све већма је жеднео, док се већ подобро накресао није. Но и други се већ добро угрејаше, а гајдаш је ту, па онда најпре удри у певанку, па онда у игру. Мора и Ђока да игра, вуку га лево-десно, док сасвим не малакше, па га довуку до угла пецаре, где се сложи и заспи. Та иста судба постигла је и многе друге.

Од млађих неће ниједан кући, док виде старије за софром. Но Канкало и Пачариз још добро се држе. Они, истина, само седе и пију, али опет знаду кад им је доста. Канкало онда зна да му је већ доста кад га дремаж хвата, а Пачариз почешће песницама подупре се о сто, па устане са столице да види да ли га могу ноге још држати; ако чврсто стоји, онда још није пун, још треба јести и пити, и тако опет седне. Сад удри наново, пева се, пије се, док једаред свима буде доста. Канкало поче дремати, а и Пачариз се кламиће.

— Чуј, Вујо, већ ми се очи склапају, време је ту — рече Канкало.

— Боме и мени је доста! — одгонетне Пачариз.

Сад устаде Канкало, а и Пачариз подупре се руком о сто, стане, али једва га ноге држе, но прихвати се Канкала, па тако два добра друга један боље хода, други боље види, упуте се напоље. Кад напоље, а оно мрак, не могу даље, наиђу на киш-бирова, па га замоле да их кући води; овај ухвати за руку Канкала, а овог опет за руку Пачариз, па се воде као слепци, наиђу на једну багрену, киш-биров их води једнако око гране као на литији, и то подуго, а они оба мишљаху да једнако добрим путем кући греду; док једаред неко на њих наиђе, па запита: — Шта радите? — на које шаљиви киш-биров повиче: — Водимо се! — а после их сваког својој кући доведе.

Остале мобације, који су могли, разишли су се, гдекоји срушили које у пецари, које у штали, и до зоре онде остадоше. Гдекоји успут завадише се

и потукоше се, да су их пандури морали разбрањивати, док једва кући доспеше. Који су код поп Ђосе остали, ти су се зором пробудили, и истрезнили, па буде Гроздића, да и он устане, али Ђока не може да се пробуди. Онда ђаволани дигну Ђоку, метну га на ручне таљиге, те га тако мртва успаваног кући однесу.

Тако сврши се моба, и то лепо, само што коме лопата, коме виле нестале; али таква је моба.

VIII

Сава Дерентовљев, када се ослободио регрутационог белаја, чини припреме за сватове, тако исто и Пушибрк; шта више овај је још већма наваљивао, јер се Јелка на прелу једнако са Младеном састајала, па је нешто начуо, канда хоће Јелка да ускочи, јер се пред многима тужила да јој је већ дуго чекати. А Младену се већ досадило, други се већ поженише, а с њиме се све нешто одуговлачи. Дерентовљев и Пушибрк договоре се да буду сватови прве недеље пред Св. Саву. Тако и би.

Стиже једаред и тај дан.

Такав радостан дан Пушибрк још није доживео. У кући највећа свечаност; ту се купе кићени сватови, ту је већ кум и стари сват, ту је красан девер и танане енђе; у кола најбољи коњи упрегнути, вију се на њима шарене мараме и fine пантљике. Пушибрк је удовац, али зато је ипак у кући све у реду, јер је Кресовић наговорио Пушибрка да позову Пелу Бркићеву, да она за овај пар кућом управља, што Пушибрк и прими, јер му је Пела од рода била, а умела је све на свету. Лепо је било видети младу невесту. На њој сукња црвенкаста али свилена, напршњак од зелене свиле са сребрним пуцетима, на врату ђердан од дуката, а око врата лака свилена жута марама, која прави канда је Јелка златна лица. У ватреним Јелкиним очима канда видиш ђувегију као у огледалу. Него је и Младен ваљан дечко, образ као у делије, прси

испупчене, а кроз рукав му се познају јаке мишице, сваки каже: „Ала пернатог ђувегије!“ Румарини се већ деле, па онда сви на кола, па у цркву. Пред црквом ваздан кола и виловитих коња. Није дуго трајало, а попа светом копчом завеже брак.

Враћају се. Ори се песма: „Одби се грана од јоргована“, девојке, канда саме себи у срцу сватовца певају, све се надмећу, гајде зује, коњи вриште, цео свет је на сокаку и пред вратима да види Јелкине сватове. Кад дођу кући, житом, пиринчом младенце посипљу, младу посаде, придодају јој два хлеба, другарице је љубе, она љуби, као и Младен, старијима руке, и тако све се у радости и љубави топи, док тако и ручак доспе. Ту сад осим младенаца и кумова најславније лице је Пушибрк, од радости обрве му се уздигле, наздрављају младенцима, кумовима, Пушибрку, па одједаред крај ручку, па у коло. Ту се игра до вечера, а кад увече, а оно сви опет к Дерентовљеви, где их опет красно дочекају, не знају где је боље, овде или код Пушибрка.

Веселе три дана траје.

Тако се Јелка и Младен скопчаше, а Дерентовљев и Пушибрк душу своју умирише.

После сватова дозове Јаков Чивутин Кресовића, и јави му да је термин већ прошао за оних две стотина форинти што је узајмио о регрутацији. Познато је да је Младен о регрутацији узајмио две стотинарке, али како? Младен је обрекао да ће за то дати вуне, али Кресовић је потписан. Вуну је већ отац Сава продао, а Младен нема још ништа, све је очино. Кресовић се позива на Младена да је он те новце примио, и о регрутацији употребио, али то одбијање ништа му не помаже, јер је сам Кресовић потписан на обвезници, и уједно даје му Јаков на знање, да, ако за осам дана не плати, биће тужен.

Младен би радо платио, али сам нема ништа, а оцу тако што не сме ни прословити, јер отац и

онда није имао воље да се митом од солдације искупљује; но моли Кресовића да почака до јесени, донде ће моћи до чега доћи. Кресовић на то не пристаје, већ нуди Младена да ма шта из куће прода, баш ма украо, а он, Кресовић, у том ће му помагати. Младен не да се осолити, до он оца краде, то му је мрско. Ништа не свршивши, разиђу се.

Кресовић сад оде Пушибрку, не би ли се он за Младена заузео, исповеди му целу ствар, али Пушибрк неће за то да зна, већ испсује Кресовића што младеж на зло води. Сад се реши да иде Сави Дерентовљевом, али кад овамо, а Сава не само што неће да плати, не само да га је испсовао, већ му и затвором прети.

Сад се Кресовић нашао у запари. Дани пролазе, моли, куми Чивута, овај неће ништа да зна, већ како осам дана прође, а он иде адвокату, преда му обвезницу, па за неколико дана тужба је у Кресовићевим рукама; после неколико дана опет рочиште, и Кресовић буде осуђен да плати две стотине форинти са интересом и двадесет форинти трошка. Кресовић љутит врати се кући.

После осам дана стиже на село писмено, а то је пресуда против Кресовића да, ако за четрнаест дана све то не плати, добиће егзекуцију.

Кресовић није мислио да ће то баш ићи на минуту, као код солдата, а особито њега, као царског човека, неће суд баш тако гањати; па време пропусти, термин прође.

У исто време кад је Кресовић пресуду добио да плати, исто тако добио је и Ђока Гроздић, и то да нема ништа од Пецкошића тражити, но, шта више, педесет форинти трошка има положити, и то за четрнаест дана.

Кад је то Ђока Гроздић чуо, можете мислити како му је било, мал' га шлог није ударио. Малочас опет разабере се, не верује писмену што му је натарош читао, не верује натарошу, на послетку сам себи не верује.

Кад у сеоску кућу дође таква пресуда, тако се ту читаво село узбуди, све се запиткују је ли истина да су Кресовић и Гроздић изгубили процес, и то у великој биртији, а киш-бирова озбиљним лицем сведочи да је тако, да је натарош баш пред њим обојици читао пресуду и уклопио им у шаке. Мужеви код куће женама својим то кажу, сад опет настане читава граја по селу код жена. Шта ћемо, тако је на селу. Чиодарева жена трчи из куће у кућу, свуд приповеда шта је ново, па дође и до Руже Гроздићеве; она кад то чује упрепасти се, грди и суд, и фишкале, и Ђоку.

Тако неколико дана није се ништа ни говорило у селу, већ само о Кресовићу и Гроздићу. Обојица већ се стиде ићи по сокаку, канда кроз шибе пролазе, тако сви на њих гледају.

Кресовић договори се са Гроздићем да иду у варош фишкалу Берберићу. И сам Ђока је исто наумио, и да га Кресовић не позва, сам би ишао пешке. Овако одмах спреме се, седну на кола, и оду у варош.

Кад се код Берберића пријавише, Берберић их не пушта унутра оба наједаред, него најпре зове Кресовића, а Гроздић напољу чека.

Берберић пита Кресовића зашто је дошао? Овај му све наситно ређа, како се задужио о регрутацији код Јакова Чивутина за Младена Дерентовљевог, и покаже му пресуду. Берберић прочита пресуду, па главом маше.

— Кад си, Петре, добио ову пресуду?

— Баш јуче прошло четрнајест дана.

— Јеси л' се потписао на обвезници?

— Јесам.

— Па кад си тужен био, зашто ниси к мени одма дошао?

— Та знате, господине, нисам мислио да ће то баш тако на брзу руку ићи.

— Знам шта мислиш, жао ти је било штемпла и трошка, па си држао да ћеш сам извојевати, ал' си се преварио. Као твој пријатељ јављам ти

да си пофалио, време си пренебрегао, но иди кући, па гледај са Дерентовљевим нагоди се ма како; ако не може бити, а ти плати ма од куда, па онда дођи к мени, па ћемо онда Дерентовљеве на мегдан узети. Више ти не могу казати, сад иди и зови тог Гроздића.

Кресовић изиђе, уђе Гроздић.

— Добар-дан, господин Берберићу, ја сам дошао да вам се потужим, зло је, ето добио сам пресуду, па натарош каже да сам процес изгубио и да још трошкове морам платити; знате, читава је граја сад по селу, стидим се на сокак изићи, па ми моја жена Ружа каже, ако овако остане неће са мном живити.

— Кад си добио пресуду?

— Баш јуче четрнајест дана — онда кад и Петар Кресовић.

— Па што ниси пре дошао?

— Петар Кресовић ме задржавао, казао ми да не идем пешке, он ће ме на коли повести, кад у његовом послу пође, па ето сад сам ту.

— Ал' требало је да си раније ту.

— Ја сам мислио кад имам фишкала да ја не треба ништа да радим. Знате, господине, сми-лујте се на ме, добите процес, па половина нек је ваша; знате, сад је и поп-Ђоса мој човек, ономад био сам му на моби, па се све смеши на мене. До душе и поштено сам му радио, ал' и ми се не можемо потужити да није доста свачега било; сад, ако устреба, даће и поп-Ђоса по правди атестат.

Г. Берберић усне развија.

— Знаш, брате, шта. Иди ти сад лепо кући, па ћу ти ја после три дана једно писмо послати, са тим писмом отићи поп-Ђоси, нек ти га прочита, па онда ћеш знати на чему си. Сад ни речи више даље, јер морам ићи у суд, већ тако, као што ти реко'.

— Фала вам и на томе, господине. Кад ви кажете да је то тако добро, оно мора тако бити; ви само добро свршите, а вама јабука не сме фа-

лити. Сад бар кад дођем кући смећу сваком слободно у очи погледати, и како дођем кући, одма идем поп-Ђоси да му кажем, да ће од вас писмо доћи, које ће ми он прочитати. Збогом, господине, кад други пут дођем, печенка не сме фалити. Збогом!

Сад Ђока изађе.

Берберић ману шаком, а то је његов обичај кад се курталише какве партаје која је процес изгубила. И сад што је Гроздићу казао да ће му писмо послати, није ништа друго него да га лепо за овај мах с врата скине, да му не мора у очи казати да од његова процеса нема ништа. Што ће то писмо поп-Ђосо читати, и ту се сирома Ђока преварио, јер је поп-Ђоса сам Пецкошића у свачему упућивао, и био је и код Берберића, без да о томе што Ђока зна.

Кресовић и Гроздић како из куће изађу, договарају се куда ће. Кола им стоје пред кућом. Гроздић би најрадије код „дебеле Насте“ или код „седам Шваба“, ту му се најбоље допада. Допада се и Кресовићу, али он неће онамо, јер га сви познају, па зна да се чуло о његовом процесу, и није рад да ко у њега забада, јер као што је зле воље, могло би до боја доћи.

Договоре се да иду код „Две роткве“, онде их нико неће узнемиривати. Ђока је готов ма у пакао, само ако онде биртије има.

Књи се упрегну, па ето их већ код „Две роткве“.

Кресовић је понео сланине, а Ђока и сам не зна како је торбу код куће заборавио, но Кресовић му ипак да сланине и хлеба. Бирташица, која је виде ла како Ђока троши кад је са Циганима, нуди га са лепим јелом. Има карманадле, мирис им Ђокином носу пркоси; има паприкаша и рибе, али Ђока нема новаца. Још Ђоки није никад тако жао било што нема новаца као сада. Моли Кресовића да му дати што жели јести, али Кресовић не да се осолити, премда новаца толико има. Сад је

Ђоки први пут у животу на памет пало, како се по судбини пријатељство мења, како је он Кресовића свуда частио, кад је новаца имао, а сад овај за њега слабо мари. Ђока једе сланину, разгледа по соби, гледи на дуваре, на оно место где је млада Циганка седела, где му је стара карте бацала, а кад поглед баци на оно место где је Аца Таландур седео, тешко уздане, и суза му низ лице кану. Колико је лепа надања онда у срцу крио, колико осујећених надања сада!

И Кресовић снужено руча, све нешто хита, шепртљи, па исплативши две холбе, дигне се да преже, пре него што су коњи зоб појели, па кад је готов, зове Ђоку да седне.

Ђока је био човек поетичне нарави; он би сад, да није Кресовића, па да има новаца, овде остао да разбија главу о процесу, да нађе кога који ће га тешити, коме ће доказивати да он има право а не Пецкошић. Па да има само своју масну торбу и ту би заложико; али сад баш ништа нема.

Тако дешператан седне на кола, па пуују. Кресовић неће да се разговара, већ једнако на десно, на куће гледа. Он тамо зато гледа, само да не мора на Ђоку гледати, да се с њим не разговара, јер како би Ђоку погледао, одмах би овај започео разговор, а Кресовић је рад да се сам с свом послу мисли. Мисли се како ће Младена наерати да мора платити или он, или његов отац, или таст. И доиста, у мисли је толико напредан, да ј до решења дошао, да он нипошто платити нећ — куд пукло да пукло; али ако би он отуда какоу штету доживео, онда тешко Младену и његову оцу! Ђока је напротив мислио да Кресовић на десно на куће гледа да тражи какав нов бирцз, где ће стати. Ђока на сваки бирцуски цимер леди, шта више он држи на кућама изметнут иварски венац такође за цимер, те не једанпут се реварико и ушао у такову кућу да тражи вина.

Кресовић је једнако снужен, смуан, као год и време. Снег се отопио, соника нем, блато ве-

лико, точкови час дигну се, час у вагашу пропадају; Кресовић пролази покрај чарде као поред турског гробља, неће бар на једну холбу да стане. Ђока изгубио све надање на бирцуз, па сваки час зева, и тако лагано и без икакве воље једаред и у село доспу.

Ђока сиђе с кола и оде кући. Одмах Ружи исприведа како је од фишкала примљен, и да ће који дан доћи писмено на поп-Ђосу. Жена већ онда, када је о пресуди чула, била је на све кивна, па и Ђока имао је шта од ње слушати. Сад ће се опет мало смирити, док дође писмо.

Ђоки су сад три дана као три године, не може да дочека.

Кад ето једаред и писма, донесе га један четник, који је из вароши дошао, и преда га Ђоки.

Ђока, пун радости, одмах похита поп-Ђоси да му писмо прочита.

Дође пред поп-Ђосу и преда му. Поп-Ђоса гледа писмо, на њему је ова одреса: Ђоки Гроздићу, земљоделцу у Б.

— Ово не иде на мене, ово теби гласи, Ђоко.

— Знам, мени; ал' молим, прочитајте га, то је о Пецкошићу, да видимо хоће л' он добити процес — рече поуздано Гроздић.

Поп-Ђоса отвори писмо, па чита:

„Драги Гроздићу! Ви сте добили пресуду у ствари Пецкошића још пре седамнајст дана, а требало је да смо за 14 дана апелирали; будући ви нисте се у своје време код мене јавили, да дате на штемпли, па да се апелира, то сам био принуђен држати да сте се ил' измирили са Пецкошићем, ил' да сте од потражбине наслеђства својевољно одустали. Зато тај вам савет дајем, да трошкове пресуђене што пре платите, па онда, ако хоћете да ствар обновите, ал' само тако, ако имате какве доказе, да можете срушити тестаменат. Немојте с новци оклевати, јер ћете се кајати. Берберић, адвокат“.

Под Ђоком ноге клецају, не може да отвори вилице, језик му се смрзао.

— Дакле, Ђоко, изгубио си процес; сад си оправљен у суво грожђе, шта ћеш, кукавче?

Ђока се мало разабере.

— Ал', господине, како је то могуће, кад је мени сам господин Берберић казао да ћу добити, и сваки, ком сам приповедао, дао ми је за право, и сам лањски кнез Чепркало дао ми је за право; ја тако ствар нећу оставити, ма до цара дошло; но како би било, да ви мени начините те атестате, да тестаменат ништа не вреди, па да носим на суд?

— Нема од тога, Ђоко, ништа! Знаш, ја се у то не мешам, но светујем те да ма како трошкове платиш, јер ћеш добити ексекуцију.

— То је варанција! тако оставити нећу! Дајте писмо овамо, идем ја другог фишкала тражити.

Поп-Ђоса да му писмо, па сам иде напред напоље, да Ђока што пре отиде, да га се курталише.

Ђока оде.

Кресовић једнако праг Младенов обија, он неће да зна ни за какво плаћање Чивуту. Најпре моли, па после и прети да ће се осветити и наплатити, јер његове се коже, вели, то није тицало. Ништа не помаже, Младен није у стању да му врати.

Кресовић оде натарошу, и пита га коме је дао Младен те две стотинарке, па кад му није било тим помогнуто, оно нек се Младену врате. Натарош не опомиње се да је Младен какове стотинарке њему дао. Додуше, када је Младен новац положио, домин је Младену леђима окренут био, а лицем је у огледало гледао, па се чинио невешт шта Младен ради; и тако не видивши банке, ваљда није их ни дигао, а на послетку, могао је доцније и келнер доћи и новце однети. Ту домина нити ће ко ухватити, нити окривити. Шта више, домин светује Кресовића да се мане тих ћоравих послова, јер може под истрагу доћи. Кресовић љутит оде.

Дани пролазе, па нити Кресовић, нити Гроздић дуг свој плаћају. Јаков Чивутина, како је чуо да је Гроздић процес изгубио, одмах га да тужити за оне две облигације; Ђока на рочиште није дошао, па су га осудили, па већ је и том прошло четрнаест дана.

Један дан чује се, да су господа из вароши дошла, и да су у сеоској кући одсела.

То није нико други него судач Зољић са једним писаром и Лаврентије Лисовић, фишкал.

Дошли су на егзекуцију противу Петра Кресовића и Ђоке Гроздића.

Лисовић је фишкал Пецкошића и Јакова Чивутина.

Кресовић је дужан са трошковима двеста педесет форинти, а Гроздић којекаквих шест стотина форинти.

Нису још ни место угрејали, а већ се дижу, па управо Петру Кресовићу; четник их прати и кућу прстом показује.

Уђу унутра.

Кресовића нема код куће, сама је ту његова кћи Белка.

Судач пита: је ли Кресовић код куће? Девејка заплашена каже да није. Уђу у собу; код Кресовића је пуна соба, биће шићара. Пошље четника да види има ли у штале коња или марве. Овај оде и врати се, па јави да има три коња и доста оваца.

Сад да виде штале.

Гледају, мере коње, мало даље бацају поглед на овце.

Вредно је видети те егзекуционе фигуре. Судач и фишкал с очима се разговарају. Зољић најпре је стиснуо вилице, а кад види овце и коње, очи му се засветле као мачак миша кад види, срце му у радости плива. Лисовић растегао усне, очи му се смеше, па кад погледи на суца, а судач на њега, већ су се проразговарали, већ један другом каже: ту има доста, неће нам више нико из нок-

тију ишчупати. Писару очи од радости трепећу, а четник закрвавио очи на животиње, мислиш живе ће их прогутати. Вредно би било да их какав славан сликар наслика, или бар ко да их фотографише. Белка сирота на страни плаче, кецељом је лице покрила, па јеца. Али егзекуција ужива. Треба ко да буде једаред судец, фишкал и пандур, па да може уживати сласти егзекуције. Као год што је касапин на крв научен, тако је све то научено на егзекуцију. Нек сваки који је дужан метне руку на срце, па нека исповеди како му је кад види суца, противног фишкала и судбеног слугу. Као слаба звер кад види гују.

— Господин фишкал, ја мислим, да ће доста бити та три коња; лепи су, и још томе дваест оваца?

— И ја мислим доста ће бити.

— Ти, четниче, узми одма једног пандура, и дотераћеш у сеоску кућу ова три коња и дваест оваца; ми ћемо донде чекати.

Четник са највећом охотом јурне да пандура нађе, и за један оченаш већ су ту.

Терају коње и овце. Четник као крволок иде за њима.

Белка јауче, вришти, но суца лице сад као хладан мрамор, круто, немилостиво изгледа. Лисовић окренуо леђа да Белку не гледи; кад не гледи — и не чује. Јадном писару се само на жао дало, макар да је с почетка радостан изгледао. Њему су радост причињавале оно неколико форинти што ће добити, јер је сирома; али кад види Белку, проклиње се у себи што је сирома, и да може сам би Белки све искупио. И доиста, осим егзекуције, ваљда нема човека коме се срце не би ражалило, када види тако лепо женско плакати, као што је Белка; та дао би јој душу и срце, а некмоли да од ње одузима!

Сад се враћају у сеоску кућу. Белки кажу да отац има одмах у сеоску кућу доћи, како кући стигне.

Кад је егзекуција сокаком ишла, пред вратима пуно света, понајвише женскадија. Лица свуда смутна, њихове очи прате егзекуцију као какав укоп. Али кад се егзекуција мало удаљила, онда се тек чује брујање, псују егзекуцију, називају их изелицама, наравно већ онда кад је егзекуција већ тако далеко да се није могло чути.

Дођу у сеоску кућу; ту судица наименује кнеза за секвестра, преда му све, и наложи да добро чува до мунте, а нек храни о трошку Кресовића, све ће се после наплатити.

Сад иде егзекуција Ђоки Гроздићу.

Ђока је код куће.

Уђу унутра. Разгледају се по соби. Ђока кад је видео Лисовића, сав је пребледео. Стао је код врата, па гледи жалосно, као онај који је на сувом хлебу. Кажу, зашто су дошли. Питају га има ли марве? Нема. Четник сам сведочи да нема. Питају га, има ли у подруму вина? На то питање чело му се мало разведри и уста насмеше.

— Камо среће да имам вина! Али зато ништа; ако и немам, ви ћете бити ипак послужени. Ружо, иди у велики бирцуз, ишти на вересију, теби ће дати.

— Драги мој, нисмо ми дошли овамо да пијемо, но да пописујемо за дуг што си Чивуту дужан. Имаш ли више што, него ли ово овде што је?

— Немам друго ништа, процеси ме појели.

Нато дође и Јаков Чивутин. Он је знао да се са покретним стварима овде наплатити не може, но тек је поред Кресовићеве егзекуције тек успут хтео покушати.

— Но, хер Јакоб, хоћете ли ово мало да му пописујемо? Ал' са тим се неће ни трошкови исплатити.

Кад то чу Ружа, пусти се у плач и лелек, Ђока стоји као окамењен. Дете плаче вриском уз матер, једва се чује шта Чивутин говори.

— Нека остане Ђока ствар, нека иде егзекуција на кућа и земља.

— Тако ће боље и бити!

Сад оставе Току на миру, и оду у сеоску кућу. Онде је већ и Кресовић.

Судац, фишкал и писар седну за сто. Судац диктира у записник, па опет престане.

— Ти си Петар Кресовић?

— Јесте.

— Ти си дужан Јакову двеста форинти и трошкове, свега двеста педесет форинти. Зато смо ти узели у егзекуцију коње и овце; ако одма платиш, пустић их, ако не, а они ће остати плењени и под зајам, а до четири недеље мунтаће се.

— Господине, ту ја нисам крив, те новце је примио Младен Дерентовљев, а куд је новце дао, то он најбоље зна; најбоље би било да његов отац, кнез Сава, плати.

— Шта ја знам, шта си ти шуровао! Како си шуровао, онако сад кусај! — упадне кнез Сава.

— Нема ту више о том разговора, већ онако, како ти каза'.

Сад судаци диктира у записник, па, кад буде све готово, најпре прочита, онда понуди Кресовића да се потпише.

— Потпиши се, или начини крст.

— Ја боме нећу се потписати, мада знам писати, а нећу ни крст начинити; радите шта хоћете.

Затим изађе напоље, и нестане га.

С тим се егзекуција сврши; сви оду натарошу на ручак, ту се добро часте, а пред вече отпутују у варош.

Лисовић одмах преместити да егзекуцију на Гроздићеву кућу и земљу.

До неколико дана изађе закључак да ће се до четири недеље продавати коњи и овце Петра Кресовића.

Међутим, дође Пецкошић Лисовићу, и положи двеста форинти за Берберића, и остави још нешто на трошкове.

Кад је Берберић добио новце био је сасвим задовољан, па још има трошак да добије.

Ђока како се првог белаја ослободио, одмах му се дух подигао. Иде Чивутину да га пита зашто га гони, и моли га да још причека. Јаков га слабо и слуша, већ каже: суд ће то најпаметније уредити.

Кресовић иде као бесомучан, иде у велики бирцуз, па све ваља што дочепа, флаше, чаше.

Но сав беснилук Кресовићу ништа не помаже; егзекуција ће своје чинити.

IX

Код суда су већ сви кораци учињени. До четири недеље продају се коњи и овце Кресовића, а до осам недеља Гроздићева фртал сесијонала и фртал крчевине. Чивут се ражалио, па није хтео кућу да му мунта, а није ни нужно било. Земља та била је слабо процењена, јер на процену нити је Ђока дошао, нити је заступника послао; ценили су како су хтели, два фрталја на 1.000 форинти. Већ су лицитације у новинама штампане, а закључци на сеоске куће врата приковани.

Цело село већ зна чије ће се продавати, и свако се чуди када чује да ће Кресовић пре дати своје продавати, него ли платити, јер сваки зна да Кресовићу није тешко до новаца доћи. И доиста, Кресовић даће све своје продавати, јер држи да ће све то Младен и кнез Сава искијати, а на послетку и натарош.

Натарош се са кнезом разговара. Сава је већ пре тога о целој ствари Младена испитао, који му каже да је те две стотинарке натарошу дао. Натарош каже Сави да њему Младен није у руке новце дао, нити је он од Младена новце искао, па га се ствар ништа и не тиче. А тако и јесте, да Младен њему у руке није дао, него метнуо је на сто, кад је натарош у огледало гледао, и рекао је: „Добро, господине, ево две стотинарке, за доктора и вармеђску господу, па ви поделите, како знате”, али

натарош не чује најбоље, то јест, кажу, кад неће не чује. — Оставимо то натарошу на душу, нека он зато на другом свету одговара. Кнез Сава каже натарошу да и сам Младен признаје да је од Чивута новце примио и натарошу дао, и да је чуо како Кресовић прети да ће и Младена и натароша тужити. Натарош одговори да се то њега не тиче шта су они са Чивутом имали; али против њега не може се ништа доказати.

Сава, кад кући дође, мисли се шта да ради. То стоји да Младен признаје да је од Чивута новце дигао, а Кресовић се потписао. Но то му се једнако мути по глави, зашто Кресовић да се за Младена потписује, и откуд је мислио Кресовић на Младену наплатити се, када он још ништа нема? Пала му та мисао на памет, не рачуна ли Кресовић на то да Младен од куће што крадом извлачи, јер и таквих кућа има доста где се тако што ради. Стане му памет. Па онда може Кресовић још и тужити, па ће цео свет казати како је кнез Сава Деренговљев хтео покрај мита сина да ослободи. Све му то није никако ишло у главу. Мора се још и даље о тој ствари промишљати.

Кресовић, напротив, свуд се показује, канда му ни бриге није; сад је бешњи него што је икада био; по бирцузу све лупа и руши, али и плаћа све. Сваком каже да ће то неко и неко искијати, и хоће да се опклади да, ако му продаду, место три имаће шест коња, па каже да се баш ни маћи неће због коња и оваца.

И Гроздић пришива се Кресовићу. Сад му овај све плаћа, јер није више смутан као код „Две роткве”, јер онда није знао сам шта ће радити, а сад је сасвим начисто, тужиће, како му се коњи продаду, и Младена и натароша казненом суду.

Гроздић сам не зна у први мах шта да ради. Засад пије са Кресовићем, па то га забавља; а друго, нема сад ни новаца да може што започети, а кредита ни од корова. Код куће гложи се, жена му једнако пребацује те проклете процесе и циганска

путовања, проклиње све суце и фишкале, жели им да им умре све што им је најмилије, да им коров пред прагом нарасте. У таквом стању боље је чинио Ђока што је бежао од куће, и тек онда је кући долазио кад су га већ једва ноге носиле и кад му је већ глава збуњена, да ништа не чује што Ружа грди.

Пролазе дани и недеље. Дође дан да се Кресовићу коњи и овце мунтају.

Већ се чује у селу да је опет ту егзекуција, та иста господа, господин Зољић судец, господин Лисовић фишкал, Стева писар и Мита четник.

У сеоској кући већ егзекуција заседава; ту је кнез Сава, ешкуч Вребало, ту је и Кресовић, подбочио леви лакат на десну песницу, па глади бркове, а на све стреља љут, а подсмешљив поглед. Онде већ и добошар стоји, добиће дијурну, на лицу му је израз чувства на „хвалите имја господње“.

Записник се справља, судец сувопарно про-
слови:

— Продају се Петра Кресовића три коња и двадесет оваца; најпре ће се коњи продавати; процењени су на сто и педесет форинти, испод процене неће се продавати; ко да више његови су. Јеси л' донео, Кресовићу, новце, ил' да се мунта?

— Нека се мунта! — прогунђа Кресовић.

— Даје ли ко за три коња сто и педесет форинти?

— Ја дајем толико — рече Вребало.

Писар пише у записник.

— Ко даје више?

— Ја дајем сто педесет и једну форинту! —
викну кнез Сава.

Упишу у записник.

— Ко да више?

Нико се не миче.

— Први пут..... други пут..... трећи пут! —
Коњи су Саве Дерентовљева, кнеза, који има одма
новац положити.

Кнез Сава извуче шлајбук, па као неку ситнарију извади и положи сто педесет и једну форинту.

— Сад је ред на овце, процењене су у сто и педесет форинти. Ко да више?

— Сто педесет и једну форинту! — викне Вребало.

— Сто педесет и једну форинту! Први пут ко да више?

— Сто педесет и два форинта! — викне кнез Сава.

— Сто педесет и два форинта... први пут... други пут... трећи пут — овце су Саве Дерентовљева.

Бубањ забубњи, а кнез Сава опет као из шале извади сто педесет и два форинта, и положи на сто. Шлајбук је још пун, једва се познаје да је што извађено.

Сад је све свршено, добош добије своју дијурну, а Кресовић, како је чуо последњу реч: „трећи пут!“ изашао је без и једне речи, као Катилина из римског сената.

Егзекуција је код домина на ручку. Госпођа Шицанићка неутрудима је, само да буду господа задовољни; ту сад помажу и слушкиње и Циганке, а пандури, један из подрума, други у подрум, носе разна вина.

Ручак је био што може бити добар, али то је код домина што обично, па нећемо се даље око тога ни бавити; само то једино било је интересно, пикантно, или, као што наши кажу, судбина, да нови сервис, све, што треба за сто, чим су се гости служили, и шећер и кафа што су пили, све је то купљено баш од оне две стотинарке што је Младен од Чивута добио. То се, истина, не може доказати, али тако се верује, јер Чивутин Јаков на сваку своју стотинарку забележи слатко име „Јаков“, па су му златар и матријалиста казали одмах други дан по регрутацији, да су им његове стотинарке кроз руке прошле.

Егзекуција оде.

Кресовић, када је из сеоске куће изашао, отишао је најпре кући; приправи шта треба у торбу, па ником ништа не говорећи, оде у рит. Само је Белки казао да чува кућу и да не плаче. Сад ће Кресовић у рит испланирати шта ће радити на ту егзекуцију. У рит је сасвим миран, па кад што испланира, ту има доста другова да план може и извршити. У рит долазе делије од свију страна, који дан преспавају гдегод код добрих пријатеља и пријатељица по чардама, а ноћу иду на диван у рит, где су код ватре опкољени својим верним керовима, и где четник и пандур радо не иде, ако тек није и сам побратим тих слободњака. Варош и рит, село и рит, то је нешто противно, па опет само обоје дан сачињавају. У селу се дању ради, а ноћу спава; у рит се дању спава, а ноћу ради.

Кресовић је пред вече заишао да потражи другове, а пастирчадма наложио је да донде ватру приправе.

Вече је ту, и то какво пролетње вече пред Ђурђев-дан! Месец се већ показује. Два пастирчета, Сима и Глиша, праве ватру баш пред колибом. Дечаци од 10—12 година. На њима мала кабаница, образи пуни, здрави, у руци буца. Баце буцу и кабаницу, па један носи суво одрвље, а други пали, пири. Колиба на лепом месту, усред великог рита, на десно лепа паша, па онда опет вода и врбова шумица, па лево мало даље опет вода, мали прудови, богазеви, погдегде врба из воде навише главу издиже. Јато дивљих патака и гусака баца се на воду, праћакају се, деру се, чапље у лету над главом шуште, вивак, букавци, сарка — свако своју песму удешава; погдекоји шаран праћне се из воде напоље, па у праћакању заблиста му се сребрна љуска. Сва ритска вода од животиња бруји. Мало час, па је сав рит светлошћу покривен. Неко тајанствено чувство те обузме, мораш се бацити у мисли на праоца Адама и прамајку Еву, на рај, на

Нојев ковчег; али шта је Нојев ковчег са својим животињама покрај толиких ритских животиња!

Сима и Глиша већ седе поред ватре, па чекају кад ће удицу извући. Тамо мало даље у води су им удице. Сад извуче сваки своју лулицу од бузове начињену, камиш од трске, па неки дуван, има ту сува лишћа и траве и нешто дувана, што су старији просули, па напуне, запале и пуше. Од таквог дима мора сваки комарац црћи.

— Симо, би л' би волео у школу ићи?

— Боме ја не, водем сто пута у рит.

— И ја водем један рит, него сто школа. Сад да ми је нераст, да га узјашем!

— Знаш, Глишо, кад смо ишли у школу, па понесемо у школу торбу, па кад огладнимо, а ми извадимо лебац, а учитељ као бесан на нас, а ми се онда смејемо.

— Јест, Симо, па онда псује: од тебе неће ништ' бити, вели, него пастир! а ја друго и нећу да будем, нег пастир; па ма седам школа изучио, водем бити пастир, нег учитељ и поп!

— Водем нег и натарош!

— Знаш, Симо, како сам једаред прошао? Питао ме код сеоске куће један господин чији сам? Не знам, ил' је био Грк или фишкал. Кажем му да сам пастир, и да сад идем у рит, да крмке чувам. Било је већ пред зиму, он ме је тако жалио, каже да је ладно, да кажем газди да ме не пушта; а ја сам се насмеј'о, а он ми дао два грошића, а не знам зашто?

— Жалио те, Глишо, а ја не дам овај рит за варош!

— Ја, Симо, не би' могао без рита живити!

— Хајд да видимо удице!

Сад устану и оду да виде удице; дођу дозводе, извуку прву удицу, а шаран се праћакну; хајд с њиме у торбу. Повуку другу удицу — нема ништа, кад на трећој — један велики греч — од по фунте! Радосно баце натраг удице, па хајд ватри, да рибу леку. Шаран је подругфунташ.

Још рибе нису печене, а Кресовић дође са још три друга, све бачки хироши, које из Парабућа, које из Силбаша. Заседну, па сваки из своје торбе вади хлебац и сланину, па ову прље на ватри, па једу.

Када је риба печена, а Кресовић децу оправи даље, да иду рибу ловити, а печена ће риба за старију браћу, а и није рад да деца прислушкивају.

Кад су се осолили, ето и Кресовићеве велике чутуре; вину нема замерке, пију. Потроше и рибу.

— Сад ћу вам све казати шта се данас стало. Ја сам се потписао за Младена Дерентовљевог код Чивута, па су ме данас мунтали, продали су ми сва три коња и тридесет оваца за триста форинти. Купио је кнез Сава Дерентовљев све будзашто, а његов син Младен примио је новац, па је дао натарошу мито на регрутацији — па сад хоћу да им се осветим.

— Треба коња за коња, овцу за овцу! — рече Дућо Парабућанин.

— Да нисам Кресовић, ако то не учиним! А знате како ћемо најпре с коњима? И кнежеви коњи су у рити, па ћу ја вама додати их, а ви ш њима у Бачку, па ми донесите друга три.

— Не брини се зато, но мешто три даћеш одавде четири — рече Милош Силбашанин.

— Ма пет, а не само три! Има у кнеза доста коња! — одговори Кресовић.

— Па, знаш, како ћеш са овцама? Састаје ли се твоје стадо са стадом кнежевим?

— Састаје се, оба пастирчета добро живу заједно.

— Па нека твоје пастирче све те овце помеша, а ми ћемо оба пастирчета отерати на лево, а здружено стадо на десно, па ћеш ти после онде, 'де треба, твоје одлучити.

— Знам, и тако се може — упаде Кресовић Силбашану — већ нећу тако. Ви само с коњма свршавајте, а ја ћу са овцама; ја вама пет коња за три, само гледајте да ми одма и какве пасоше на-

бавите, јер ће кнез питати, особито кад буде оштећен.

— Е добро, како ћеш ти са овцама?

— Ев' овако. Мој пастир ће са пастиром кнежевим обдан овце измешати, нек заједно пасу. Донде ће бити мој пастир код колебе и хоће га са сланином и дуваном заваравати. Ја ћу узети данас на пример три овце, па ћу их везане 'дегод скрити, у гудуру ил' жито. Кад дође вече, онда пастири кад звижну и одлуче своје овце од други', нико се неће на оне три сетити, па баш и да пребрајају, неће пасти сумња на мога пастира. Тако сваки други, трећи дан, па ће се моје овце вратити, а у кнеза има оваца и сувише.

— Знамо ми то врло добро — мож' се јошт и другчије, ал' ти ради само тако!

— Тако ћу и радити, но сад то све на страну; кажите ми, како сад ви тамо у Бачкој живите?

— Живимо, што живимо ноћу, а дању не сме-мо се помолити, осим којегди на вашару.

— Како се тамо живи са господом и капу-ташима?

— Никако. Како ћеш ти мачка и кера изми-рити! — рече Беља Силбашанин.

— Та да могу, све би' до једног искоренио, и док они владају, донде неће бити по нас живота; што је добро то је све по њи' добро. Ако треба порције, то паор највише плаћа, ако путове пра-вити и ту терај паора, и ту паор издире, а Грци њи'ове синове митом искупе. Подај натарошу, по-дај солгабирову, подај вицишпану, подај докто-ру, па ћеш сваког од солдатства ослободити! — рече Дучо.

— Па шта ћеш, Дучо, и у цркви поје: „подај господи“, па тако мораш и овде господи давати! — одгонетне шаљиво Кресовић.

— Ал' знаш, само да ми је 'дегод насамо на-шег пуста-комесара добити, тај не би више на вашар кожу носио! — рече Милош.

—Е, па зар мислите да смо и ми паори бољи? Ту се варате. Узмите сад ми паори какви смо, па да покољемо све капуташе, зар би добро било? Међу нама хтели би опет господом постати, па би се тако међу собом опет клали, докле опет не би дошли са стране опет неки нови капуташи, да нас умире. А шта се међу нама покора не учини. Ето видиш: Мене превари Младен Дерентовљев, ја ћу опет њи'ове коње и овце отети; овај ономе покоси зоб, овај опет њему сено, па све то иде мило за драго; па колико нам белаја само наше жене почи-не? Манимо се тога, не ваљамо ни ми, ни капуташи, ту би требало јошт једаред да Кристос на земљу дође, па најпре да нас казни, па онда исправи! — закључи Кресовић.

Чује се из далека неко звиждање. Бачвани скоче на ноге, познали су да их један друг зове, можда ће бити берићета.

Опросте се накратко.

Кресовић још ноћас мора бити код куће, сутра је Ђурђев-дан, не може кућу и Белку оставити.

Пред зору дође кући.

Белка је већ будна. Слабо је спавала, пре тога је жалост морила, сад опет радост је буди.

Кресовић уђе у авлију, па окреће главу на лево, да не види шталу, јер га срце боли кад се својих коња опомене, његовог чилаша, брње и вранца; но кад дође до кујинских врата, онда му дође до ушију неки коњски топот из штале. Пође штали, има шта и видети: сва три његова коња су у штали, и то баш његова, гледи овце — и мунтане овце дошле су кући. Кресовић, мада је био хирош, опет је помислио на Бога, па скине шешир, прекрсти се и с уздисајем рекне: Слава теби, господи!

Сад похити унутра. Белка већ га на вратима сусретне.

— Шта је то Белка! Ил' сам пијан, ил' ме очи варају, та наши мунтани коњи и овце ту су у штали!

— Послао их кући кнез Сава.

— Како то?

— Дотерао их је Марко пандур, а после одма дошао је и кнез Сава, па ми је казао: кажи, Белка, твом оцу, да му кнез Сава Дерентовљев поклања коње и овце, јер је Сава кадар свог сина искупити; но ово, што је препатио, нек узме за каштигу и науку да ми сина више не квари.

— Опет се кнез покајао, шта — поплашио се, јер би' ја тужио Младена и натароша, па макар и сам дошао опет у решт. Но сад ми дај, Белка, што пре ракије, да ми се мало радост избистри, па да легнем.

Кресовић напије се, па легне.

Кнез Сава пре мунте сам је измислио да се не срамоти за Младена, да рекну: Кресовића новац је појео Младен, — но да врати Кресовићу. Друго, Кресовић је опасан човек, може му какву штету нанети. Него је Дерентовљев и то хтео, да и Кресовић осети што је сина његовог на којешта намамљивао, где би после од Младена рђав човек изићи могао. Све на страну, али Сава Дерентовљев хоће да живи и да умре као поштен човек. Кнез Сава није спао на 2—300 форинти, па неће ни то осетити, а овамо казнио је опет Кресовића, а извукао је Младена и натароша из незгоде, јер Кресовић не би налако то оставио.

Настаде Ђурђев-дан. Што може бити леп дан. Сама свечаност по селу. Момци закићени шимширом, девојке држе ђурђиц, старци као подмлаћени — ето им пролећа; сви у цркву, а после службе кући. После подне пред црквом коло, у колу цвет девојака, ту је и Белка, лепа, весела, не да се у очи погледати, ту је и Младенова Јелка са многим младима, ту је и Младен, али ту је и Кресовић. Диже се, миче се коло, сад затутњи, сад видиш венац женски, лепо ситно сплетен, сад јуначки јуриш, сад вијор од планине. Најбешњи је Кресовић, он је данас свечар, слави победитеља св. Ђурђа, а и он је сам победитељ, јер је егзекуцију победио, а код њега је егзекуција исто што код св. Ђурђа аждаја.

Кад Кресовић заигра, све земља тутњи, тако су тек косовски јунаци играли. Он једнако поскочице пева и баца их на Младена, понајвише се његових коња тичу; Младен у песми одговара, и тако у поскочицама мало помало измирише се.

Када коло престаде, довуче Кресовић својој кући Младена, ту се напију и ижљубе; сад опет Младен вуче Кресовића њиховој кући, и они су свечари, те се ту и са Савом кнезом некако изравна.

Сав свет је весео, само један човек, једна кућа је невесела, а то је Ђока Гроздић. Њему је данас имен-дан и свечарство, па Ђока и Ружа нису ове године у стању госте дочекивати, но морају да бегају у планину код којекога, да забораве свој бедај; но има свуд добрих људи, па и у планини, и кад се ту Ђока добро поднапио, заборавио је на све, остави и Ружу, па оде сам код Саве Дерентовљевог, где има свашта доста.

Ту је Ђока добро примљен и угошћен, и нико му његову невољу није пребацивао.

Тако прође Ђурђев-дан.

Х

У вароши увелико се ради о Гроздићу. Лисовић сваки дан гледи у календар, кад ће доћи тај дан да Ђоки земљу продаду. Ђока је још много ситних дугова имао, и ти кредитори јаве се Лисовићу, па би му ти ради кућу и гувно продати. Лисовић га и за то тужи, а за Ђоку неће ниједан фишкал да се заузме, јер новаца нема, и тако буде свуд накратко осућен.

Сад ће најпре Лисовић са земљом да уреди. К њему долазе многи који би ради земљу јевтино купити, међу њима Вребало. Лисовић се зато побринуо да процена буде мала, јер онда тек може коме на руку ићи да јефтино купи. Вребало га увери да на њега нико ударити неће, и ако јевтино купи, г. фишкал добиће јабуку у вредности 100 форинти. Земља је процењена на 1000 форинти, а вред-

на је преко 2000 форинти. Лисовић на то пристане, и још Вребала научи да при лицитацији нађе, форме ради, још једног купца, који нека да једну форинту више над проценом, а он нека да две више, па онај први после нек не тера даље, и тако може Вребало земљу за 1002 форинте добити. Вребало каже да он то врло добро зна, да је њега већ на таково што и г. судаци више пута учио, и да не сме пофалити.

Дође дан лицитације.

Егзекуција је већ у сеоској кући.

Сви су своја места заузели. Ту је и Ђока, снужден, за њим сирота Ружа, дете, мали Милан на рукама, грозне сузе лије. Вребало и Канкало полагају 6 процената кауције.

Г. судаци разглеђује се, тишина влада.

— Познато је да се данас продаје земља Ђоке Гроздића, фртал сесијона, фртал крчевине, све је процењено у хиљаду форинти. Ко да највише његово ће бити; дакле хиљада форинти — ко да више?

Канкало:

— Хиљада и једна форинта!

— Хиљада и једна форинта! — Први пут.... хиљада и једна форинта.... први пут.... други пут.

Вребало: — Хиљада два форинта!

— Хиљада и два форинта! — Први пут.... ко да више.... први пут.... други пут.... ко да више.... други пут.... нико.... трећи пут!

Бубањ зазуји.

— Дакле, Вребало је купио сву земљу за хиљаду и два форинта, то јест, ако готов новац исплати.

Вребало извуче шлајбук, извади новце и исплати.

— Сад нек иде сваки својој кући.

Ђока давно није плакао, сад му се сузе роне; Ружа лелеком на небо вапије, чупа косе; дете вришти; четник Ружу тура напоље, да не вређа уши

сучеве и фишкалове. Не даду јој ни излелекати се на оном месту, где је добро изгубила.

Егзекуција оде домину на ручак. После ручка дозове судач Јакова Чивутина, и исплати му што је Гроздић био дужан, тако исто и Лисовићу за Пецкошића са свима трошковима. Ђоки је остало од целе земље још 200 форинти. То му се преда.

Оде егзекуција.

Кресовић је био опет у свом реду.

Истина, Кресовић помирио се са Дерентовљевима, али опет није могао све заборавити. Он је одустао од тога да узима Дерентовљеве коње и овце, и Бачванима изјавио је да од тога нема више ништа, да се окану целе ствари, зато ће он њима у другом чему накнадити. Они су се с тим задовољили. Сад тражи другу освету, која се не тиче коња и оваца, али освете мора бити.

Измислио је друго што. Једаред је већ осрамоћен, што су га на мунту метли, а том су криви Дерентовљеви. Та освета не мора у очи падати, али мора зато опет бити, да је кнез Сава осећа, док је жив. Младену није киван, уверен је, да је све његово, он се не би извлачио, само се боји оца.

Пела Бркићева, то је млада удовица, баш лепа женска, а и од добре куће. Она има фрталъ земље и кућу. Кресовић је удовац и она удовица, и он њу воли и она њега воли, и Кресовић би њу узео за жену, али она се отима; неће, мада га воли, за њега да пође, јер је жесток, боји се боја, јер и сад како се с ким разговара, који је хирош, одмах хоће да ју туче. Неколико пута већ је искусила његову шаку. Друго, и њена родбина одбија је, јер зло живи са Кресовићем.

Кресовић је пробао и пробао да Пела за њега пође, али не да се осолити, каже му: све ће за његову љубав учинити, само то не за њега да пође.

Е, добро кад је тако!

Сава Дерентовљев био је удовац, и већ у годинама, али још здрав, и није никад у свом веку мрзео на женске; кажу, у младости био је хирош.

Но и Пела, мада је лепа, већ је прешла тридесету годину, па таква може поћи на селу за макар каквог удовца. У селу док је девојка, тражи младог момка, а кад се уда, други дан остари у десет година; кад остане удовица, остари од двадесет година. Само да је кнез хоће!

Када су сватови Младенови били, кнез Сава нагоди се са Пушибрком да код Пушибрка буде ручак, а код Саве вечера, и то после да остану младенци код њега до Ђурђево, јер још нема такве слуге на кога се може тако као на Младена ослонити. Пушибрк је пристао на то, али ето прође Ђурђево, па и Младен са Јелком мора да се сели Пушибрку, као што је нагођено.

Кнез Сава има још једног сина, Милоша, али тај мора бити увек на пољу, газдовство је велико, ту би требало још три сина и три снаје.

О Пели Бркићевој се говорило да нема човека кога она неће примамити, само ако хоће, био стар или млад.

Кресовић је наумио да Пела пође за кнеза, па је онда добио кључ кнежевој кући. Тешка ствар, али није немогућна.

Договара се са Пелом. Пела најпре неће, после одважи се. Каже јој Петар да ће отада текар живети; Младена нема код куће, Милош је мазгов, а он ће њој свуд на руку ићи, само да слуша, а њу ће као и досад љубити. Пела се сасвим предала.

Но како ће са кнезом на крај? Кнезу ко са бока онако да о женидби прослови, био би изгрђен, ту само fino треба поступати.

Кресовић је приметио да се Пела кнезу допала, са тога што је чуо да је о сватовима она код Пушибрка кућом управљала, па онда дошла је к Сави, и да ту је најбоље она уређивала и послуживала. И сам Пушибрк је хвалио да је чиста и вредна женска. Да Младена није у кућу примио, и да му Пела није била неки род из далека, мал те не би је он сам узео, допала му се; а коме се неће враг Пела допасти!

Договоре се да Пела што више у кућу кнежеву одлази, да подучава и помаже Јелки, и са свима у кући да се пази. Кресовић такође ићиће у кућу, покориће му се као оцу, и сваку прилику употребиће, само Пелу да препоручи.

Сад се Пела одважи да у кнежеву кућу одлази. Облачи се што може бити уредно и чисто, и сваки дан иде да види Јелку.

Кресовић у почетку као бајаги неће да онамо одлази, чека да види хоће ли Пела одмах у почетку себе умилити, па тек онда он да започне.

Пела дође једаред. Види је кнез из авлије из далека, али слабо је уочио; мисли се: нек иде млађој чељади.

Пела дође и други пут, унутра је и кнез. Пела је била од оних женских да што више ко на њу гледа, већма се допада. Тако се и Пела кнезу допадне, али додуше не за себе, но за другог кога. У мисли му дође да би добро било њу за кога удати, јер штета је, таква вредна, млада удовица да кука.

Пела једнако долази, иде у шталу и помаже краву помусти, што се кнезу страшно допало. Мисли се: да није тако матор, и сам не би се отимао, али овако нема ништа, особито што се чује да се са Кресовићем добро гледи.

Дође и Пушибрк и он хвали њену вредноћу.

Дође једаред Кресовић. Пела како га опази бега кући; каже Јелки зашто: извикана је са Кресовићем, а банбадава, нити она хоће Кресовића, нити је Кресовић за њу.

— Шта је, Петре, јеси ли се једаред опаметио? — запита кнез.

— Та нисам никад ни био луд. И ту са Чивутом нисам био крив. Ја сам Младену и теби, баћа-Саво, добро хтео, да вас регрутација много не кошта, а што је натарош појео, ја нисам крив; сад' зато опет остајемо пријатељи.

— Мани се тога, Петре, било па прошло! Хтео сам те мало да казним, видиш да сам све у

ред дотерао. Но да те друго што питам: кажи ми, што не удаш цуру своју, што се не жениш?

— Ја не могу донде цуру удавати, док се не оженим, јер не може ми остати кућа сама; е па онда знаш како је тешко удовцу женити се: ваљано какво чељаде, као девојка, за удовца неће, а и ваљанија удовица баш не отима се.

— Та ти, Петре, баш си хирош, ти да не знаш какву уловити! Хајд, па да ти будем кум. Шта мислиш, би л' добра била Пела?

— Пела Бркићева?

— Да.

— Добра би била, само и то је враг, и она избира.

— Како избира! Зар она не би за тебе пошла?

— Колико пута сам ја њу искао, па неће.

— Како то — та ти си с њом извикан!

— Извикан! Знаш, како је у селу: ја добар играч, она добра играчица, па то је све; а кад дође на ствар, неће ништа да зна; она каже, она воле са мном у колу и шалити се, ал' њој не треба солдат удовац.

— Па доиста она тебе неће?

— Неће. Ал' ја знам, зашто она неће: остало јој фрталъ земље и кућа, па се поноси; она би хтела за каквог јачег газду, па како матор био.

— То не може бити!

— Ја ти кажем, сама она ми говорила: волела би за каквог маторијег човека поћи од Пушибрка, него ли за којекакве лоле. Мал' је нисам ударио, кад ми је то рекла; а то све чини њена земља и кућа — поноси се.

— Петре, то не може бити; хоћеш да се ја за тебе упитам, да видим шта ће мени рећи?

— Можеш, то ће исто казати што и мени; но ако хоћеш, побрини се за какву другу.

— Немај бриге, ја ћу све то уредити, она долази да мало поучи Јелку, добро зна мусту, па кад опет амо дође, а ја ћу њу преда се.

— Можеш, ал' ја ту нећу онда да будем,

Тако се још подуже разговараше, и то све о Пели. Кресовић једнако доказује да између њега и Пеле не може ништа бити; кнез опет једнако искушава да напипа, да л' бај Кресовић нема с њом ништа. Као год што не може из воду из камена истиснути, тако не можеш од Кресовића ништа извадити.

Кресовић оде.

Дан, два, па ето опет Пеле код кнеза. Што може чисто обучена. Кнез је код куће, па и Јелка. Кнез је понуди да седне. Пела пољуби кнеза у руку, па стидљиво поглед на земљу баци, па седне до Јелке. Кнез је имао некуд да иде, али сад баш неће, но да си вина донети. Јелка учас с Пелом оде, и дође с вином. Пела и Јелка све нешто шушкају, а кнез гледи на Пелу, па пије. И опет гледи Пелу, па страховито зева, и то зевање сакрива кнежев уздисај, а чује се чак у авлију. Шта фали кнезу? Мислио би човек да му је нестао чопор оваца, или да му је цркла кобила. Није ништа од тога: кнез бори се сам собом, бори се са својом душом, својим срцем. Ако је и стар, али је здрав, па му је и срце младо. Баш је обегенисао Пелу, али опет памет га вуче мало натраг, па му каже: хеј, стани мало, кнеже, матор си! И доиста, кнез сам по себи, по својој памети, не би поклизнуо, да га ђаво не напљнка.

Предомисли се, па се одважи да Пелу испита да ли ће за Кресовића поћи. Сад је прилика да се са Пелом насамо разговара. Сад кнез нагне се на лакат, покаже страшно озбиљно лице, канда су му шајке потонуле, гледи дуго на Јелку, па прослови:

— Б га ти, Јелка, отиди твом оцу, па ишти оне маказе што се вуна стриже; наше су нестале, па да видим какве су његове, па ћу и ја онде купити.

То је тек био вент од кнеза, да Јелку отпрати, а да се он може са Пелом насамо разговарати.

Јелка се дигне да иде, али диже се за њом и Пела.

— Ти, Пело, остај мало овде, имам нешто с тобом да говорим — рече озбиљно кнез.

Пела стане, а Јелка оде. Јелка се неће одмах вратити, јер, наравно, кад оде у очину кућу, ту ће се дуже забавити.

— Седи, Пело, имам нешто да те питам.

Пела стидљиво седне, па поглед час на земљу, час на страну баца.

— Знаш, Пело, шта сам те хтео питати? Видиш, ти си још у најлепшим годинама удовица, и кажу да си вредна, а и сам видим да је тако, па кажи: што се не удаш?

— Е, кад немам среће.

— Како да немаш среће, кад имаш кућу и земљу — та можеш пет на сваки прст наћи!

— Кад опет нисам рада да за којекога полазим.

— А би л' пошла за Јову Вивка? И он има фрталъ земље.

— Боже сачувај! Тај је момак, и млад за мене, мени да је какав удовац.

— А би л' пошла за Младена Кицоша — тај је удовац?

— Нипошто, био је солдат, па је горопадан, код њега више би добила боја нег леба.

— Е, зато ништа што је он солдат био, онда је још паметнији; колико има код нас ваљани газда, који су били солдати; но хајд да те удам за Петра Кресовића.

— Боже сачувај! Тај је јошт гори, ту би тек прошла како не треба!

— А као зашто?

— Та насртљив је, напастљив, па је беда, па ни сама не знам што се тако страшим од њега, па се свашта зло о њему говори; — не смем — не смем за њега.

— Ал' право сад да ми кажеш, Пело, шта је у ствари; свет говори да он око тебе иде.

— Е не знам, баћа-кнеже, каква је то беда! Кад ме види да сокаку, не знам куда ћу, препречи

ми пут, увати ме за руку, па ми све прсте крши, не могу викати, нисам дете, а и срамота је, па се бојим, ако га нагрдим, псоваће ме. Колико пута ми већ плот покидао и резу на врати! Не знам од напасти како да се одбраним. Да ја имам каквог ваљаног човека, показала би му — ал' удовицу сваки гази.

— Дакле, велиш, није ништа у ствари, нит би пошла за њега?

— Није, тако ми сунца! тако ми овог кандила и твог светог зејтина! Лаже свет и зло на мене потвара.

Рече, и сузе брише.

Пела, истина, заклела се на сунце, на кандило, на зејтин, али није се заклела на њеног патрона св. Николу. Држим да се не би ни смела на њега заклету. Али кнезу је то доста било, особито је сузама веровао.

— Додуше, то је истина да удовице слабо су заштићене, и свако зло се на њи' говори, па зато удај се, па да се баш и за Кресовића удаш, онда би ти био човек, па би се смирио, а вредан је.

— Ју! баћа кнеже, немој ми више о њему говорити — мука ми је! Та тај би ме сваки дан тучао — не видеда га никад да Бог да!

— Дакле, кажи право каквог би си ти човека хтела?

— Већ кад ме, баћа Саво, гониш да ти кажем, оно ћу ти казати: мени да није род, па да ми је такав човек као баћа Пушибрк, зрео, мудар, јер нисам ја више девојка; ал' бадава, родови смо, близу смо родови.

— А би л' пошла за Канкала? И он је старији удовац.

— Нипошто! Канкало је стари ђаво, а гори од Кресовића, он не може ниједну младу на путу пропустити, а да је не задирне. Да ми је сасвим честит и миран.

— Е, за тебе, Пело, тешко је ђувегије наћи, јако избираш, но за то право имаш, што се чуваш

беде! Хај, видећемо, шат ћемо и за тебе каквог по вољи ђувегију наћи.

— Е сад морам ићи, баћа кнеже, Јелке нема.

— Па остани јошт мало.

— Е нећу, знаш, какав је свет, сад да когод дође, одма' би казали: гле Пеле Бркићеве, како се вије око богати' удоваца, а на друге ни не гледи!

— Па шта се то кога тиче, ти си у честитој кући, нит ти је бриге за шта.

— Е нећу, морам ићи, ено и онако баба Ружа долази. Не дај ништа из куће да однесе, а у шталу нипошто, јер ће се краве засушити. Доћићу, кад Јелка дође — збогом.

— Збогом.

Тако Пела оде, а кнез остаде сам замишљен. Попије чашу вина, глади бркове, свакојаке му мисли долазе. Бадава, Пела му се допада. Пела се у његовој кући заклела да са Кресовићем није ништа. И сузе Пелине срце му омекшале. Мисли се, само да је мало млађи, узео би сам Пелу за жену. Преко о дувару виси огледалце; кнез се огледа, румен од вина сам себи се допада. И доиста, кнез добро изгледа, рекао би нема му више од педсет. Није ни чудо, добро је ухрањен, ништа му не фали; па колико има богаљева младића, који се ни у чем не би могли с њим мерити.

Јелка вратила се. Устаде и кнез, па кућу разгледа и једнако мисли се, док једаред и он оде тамо Пушибрку, или кудгод мало на диван.

Кад пред вече, ето Пеле код Јелке. Музе краве, све јој помаже. Сутра ће се лебац пећи, а Пела опет код наћава ради.

Кнез је код Пушибрка. Кнез хвали Пелу, хвали је и Пушибрк, и каже, да му није род места би је узео. Повела се реч о Кресовићу. Пушибрк вели да Пела за таквог лолу не би никад пошла. Све се то кнезу допада.

Кнез се кући врати, и баш наиђе кад Пела с Јелком вечеру справља. Пела како сврши посао, одмах иде кући, кнез је задржава, али она ни да

чује за то. Кнезу се свиди да Пели све брже иде од руку него Јелки, брже него и старијој снаји. Снаја је напољу с Милошем, код оваца.

Јелка пред свекром јако Пелу хвали, каже да је три пута вреднија него јетрва.

Тако Пела једнако долази у кућу кнежеву. Осим куће кнежеве и Пушибркове, никуд не иде. Са Кресовићем нигде се не састаје, а и Кресовић се ње клони.

Почело се већ по селу говорити, како Пела у кнежеву кућу долази. Свет воли сплетке. Дође старија снаја кући, па све то чује. Па што је најгоре било, Кресовић је певао Пелу са кнезом. Није се знало од кога је песма, али сигурно је да је Кресовић певао. Већ су и деца ту песму певала. То је додуше кнеза мрзело, да га као старијег човека и кнеза певају, али с друге стране опет није му било немило, јер овако је мислио: када су Пелу с њиме сасвим невино певали, да је Пела пређе и у спевки са Кресовићем невина.

Старија снаја једнако врчи на Пелу, почне јој и пребацити што тако једнако у кућу допаркује. Пела се нађе увређена, и изостане.

Кнез се чуди што је Пела изостала, већ се на њу навикао. Пита млађе зашто нема Пеле. Једном приликом Јелка на питање одговори да је јетрва не трпи. Кнез се мало против снаје узмути.

Старија снаја све Милошу приповеда. Милош већ одавна зна како Пела са Кресовићем стоји. Када у село дође, а он Пелу пред оцем свакојако грди. Милош је још већма грди, и каже, ако је у кући застане да ће јој ноге поломити. Нато се кнез јако ражљутио, и хоће да покаже да је он господар у кући. Поручи Пели по Јелки да дође. Пела се најпре затеже, па онда ипак дође. Милош бесан грди је, али не сме да је код куће удара, но дочека је пред вече на сокаку, и би је тукао да му се Пела није отела.

То је кнеза још већма разјарило, па отера сина скупа са снајом напоље к овцама.

Кад ово би, Јелка била је по уговореној форми с мужем још код кнеза као да помогне, док јој јетрва у село дође. Када то буде, Јелка ни пошто неће више да остане код свекра, већ одмах оде своме оцу Пушибрку, па за собом повуче и свог мужа Младена, а и време је већ прошло, па Пушибрк хоће да има кћер код своје куће, макар да има стару удовицу сестру, која кућом управља.

Сад је тек кнезу тешко. Један син и снаја иселише се, а други син и снаја у завади, шта ће сад? Он се неће сину покорити. Ови опет заричу се да, ако Пела буде у кућу долазила, да се они неће више у кућу враћати, но да ће искати своје материнство. На то се кнез још већма ражљути, па позове опет Пелу у кућу. Пела опет долази, али додуше увек са Јелком, и увече се увек, како краве помузе и вечеру приправи, кући враћала. Но Пела је враг, па све доцније кући одлази, и већ не да Јелки, но сама кнезу чизме свлачи, па онда оде.

Кнез се већ тако на Пелу научио, да без ње — мисли — не може бити. Понуди је да се са њеном тетком к њему пресели. Пела не да се осолити, каже: шта ће свет на то рећи? Сад се тек кнез увери, да што су год кадгод на њу сплеткашили, није ништа истина.

Кнез је већ уловљен. Које сузе, које заклинање, које вредноћа, задобиле су кнежево срце. Па није ни чудо, сви смо људи, па гдекад ни године не чине разлику.

Кнезу се досади тако живети. Оде Пушибрку, и каже му да је накан Пелу узети, и пита га шта он на то мисли. Пушибрк му на то одговори да неће ништа фалити ако је узме. Спомињао је и своје маторе године, али му Пушибрк сву сумњу из главе избије, споменувши му да је и сад ваљанији од многих младића. Ретко коме да се ласкање не допада. Сврше да ће кнез Пелу узети.

Ту нема никаквог великог сродства. Истина, Пела је Пушибрку род, али кнезу пада тек нека прија, па кнез има и новаца за дишпензацију.

Пушибрк испроси за кнеза Пелу. Пела хоће — једва чека.

Одједном, чује се по селу да кнез Сава Дерентовљев узима Пелу Бркићеву.

Цео свет се чудило, који су познавали кнеза и каћиперку Пелу; али љубав је слепа, па где има кола мудрости, ту има каткад и троја кола лудости.

Доста то, да је кнез Пелу узео, и венчао се на брзу руку још далеко пре бербе, не чекајући на ново вино.

Пела је сад жена Саве Дерентовљева. Јелки и њеном мужу није ништа противно. Старија снаја и син нек пукну од једа.

Старија снаја и син како то чуше, одмах се договоре да ишту материнство.

Кнез им изда то тричаво материнство, пет стотина форинти, још им је дао педесет оваца, два коња и кола.

Сад је Пела газдарица у кући. Сад му још већма ласка, све га зове: 'рано моја! дико моја! слатки бабо! Кад иде у сеоску кућу, она му помаже облачити се. Најбоља јела она му кува, ту не прође један дан без фришке лепиње; једном речи: кнез Сава Дерентовљев још није се никад тако сретним осећао.

XI

Док се Пела око кнеза умиљавала, и док је кнез није узео, донде се Кресовић јако уздржавао, избегавао је сваку прилику, само да се са Пелом не састане. Сад ће сасвим друкчије бити.

Била је у селу једна баба, а то је баба-Ружа Клипара. Свет је држао да је вештица, особито Ђока Гроздић имао је од ње респекта. Но шта је Красовићу вештица и сви ђаволи? — ништа! Никог се он не боји; шта више, готов би био са свима вештицама у компанију стати.

Преко баба-Руже Кресовић договарао се са Пелом. Пела, мада није пре баба-Ружу трпела,

сад је готова и с њом барабарити се, јер јој Кресовић то саветује, а Пела не може да са Кресовићем раскине. Кресовић је њен и остаће њен, јер је Дерентовљев већ стар, па кад умре, а она се поткожи, тек онда ће за Кресовића поћи. То јој је била и пре прва и последња мисао.

Баба-Ружа одлази кнежевој кући, особито кад кнез није код куће. Код кнеза пуна кућа, амбар увек пун, чардак пун; ни сам кнез не зна колико има хране. И кад што прода, једва се познаје.

Кресовић добро се живи са Гавром пандуром. Тај и онако мора често кнежевој кући званично, па ту је сад најбоља згода. Кад Пели или Кресовићу новаца треба, Кресовић тек пошаље баба-Ружу, која каже колико треба, па кад кнез кудгод оде, Пела напуни џакове, пандур баци на кола, покрије сламом, па управо Кресовићу. Кресовић после однесе Јакову Чивутину, и ту се погоде. Што Чивутин даје то се мора примити, јер се храна натраг не сме носити. Новце Кресовић са Пелом подели. Баба-Ружа добије ракије, вина, плећке, масти. О том кнез Сава никад ништа не зна.

Да би Пела кнеза увек у својини имала, морао је сиромах кнез свакојакe манђије јести и пити. Тако, најео се ваздан голубијих срдаца, печених мачијих очију и џигерица, и попио је којешта, што се не може ни исказати.

Кад је кнез гдегод изван села ишао, онда Пеле нема код куће, но држи се код баба-Руже тајна вечера, па је ту и Кресовић. Наравно, све то иде о кнежевом трошку.

Ако је у околним селима светковина, ту је увек и Пела, па у колу ма из далека Кресовићу намигује, а на Кресовићу фина ћерћели кошуља што је Пела дала начинити.

Кресовић троши као први хирош, али све то плаћа амбар кнежев.

Каткад забаса Кресовић у кућу кнежеву, па се ту части. Али једаред му преседе. Кнеза нема код куће, а он једно вече части се код кнеза. Није

ни мислио да ће кнез доћи, па се најео шунке и јако се вина напио. Кад, ето, кнез долази. Само је имао толико времена да је могао на таван побећи. Код кнеза су таванска врата на кључаницу. Кресовић унутра, а Пела закључа и кључ собом понесе. Дође кнез, прошета се мало по кући, и пусти керове с ланца. Кнез вечера, а Пела нема прилике Кресовића да пропусти, јер би се керови бесно одазвали, а и боље ће бити да се после поноћи пропусти, кад кнез заспи, јер овако ђаво не спава, па би могао кнез што приметити. Кнез повечера, али није му до сна; и леже, али једнако пуши и разговара се. Пела тужи се да је дремовна, али то ништа не помаже, неће се кнезу сан. Пела од муке хрче, чини се да спава, да ништа не слуша, али од муке сама је себе преварила, јер је доиста мало и заспала.

Малочас заспи и кнез. Кресовић је такође на тавану заспао; јако је вино кнежево, но и шунка је слана, па га жеђ пробуди. Освести се, зна где је, и пође вратима, али врата закључана. Сад жеђ још већма навали, пио би воде, али нема. Сад се почне вајкати, сад стење, сад јадикuje, изгледа на воду нема. Страшне муке трпи, жеђ све већа, до зоре мора скапати. Буде од муке изван себе, и већ виче: „Људи, помагајте! погибо’!“ Срећа његова што се Пела пре кнеза пробуди, изађе напоље, керове притвори, а Кресовића пропусти. Но Кресовић је све то откијао — шта је то за једног хироша!

Кресовић је кроз многе такве комендије прошао. Само ћу вам једну приповедити.

Док је био млађи, јако се добро гледао са неком девојком Давином. Давина је била од добре куће, и пошла би за Кресовића, али не даду родо-ви, траже јачег газду.

Давина је била велики враголан; ма су јој колико родитељи забрањивали, ипак умела је она ма како са Кресовићем састати се, само да се мало разговара и пошали.

Родитељи Давинини хтели су је удати за неког момка јабанлију, неког Радована. Радован је врло миран и безазлен момак. Једном дође да види девојку, па после, ако је могуће, да је испроси.

Давина је чула да ће доћи јабанлија, али није знала када. У њиховој кући остраг била је као нека шупа под таваном. Место је баш било празно, а увек је овде дебеле хладовине. Над главом, на тавану, био је лане повећи терет, па су се даске од таванице спустиле, које попададе. Давинин отац то је сам поправљао и са нека два дирека слабо подупро. Није било никог код куће до једне баке у соби, а Давина се мало украде, као бајаги на диван. Додуше и била је на дивану, јер је Кресовић на тавану чекао, баш над шупом. На тавану је било нешто сена.

Дође Давинин отац и води Радована, и то одмах под шупу у хладовину, и донесе вина.

Виче на Давину, Давина сиђе с тавана, и сад поче се углеђивати и разговарати. На тавану било је пукотине, па је Кресовић све чуо и видео. Види Давину, како се пред ђувегијом кичи, бекељи, види дрвењака Радована. Одједаред Кресовић гротом се насмеје, даске од тавана спусте се, па Кресовић такође спусти се, или падне скупа са сеном доле у шупу, као с неба, на велико удивљење оних осталих. Но Кресовић не да се збунити, већ устане са сена и, канда није ништа било, брзо дигне се и оде. Ови у шупи једно друго гледају, но Давина је фина, зна се наћи, па каже да је Кресовић на тавану неки точак тражио. Радован се ништа не сећа, а отац тек маше главом.

Но све то није Давини шкодило, нити је Радован на што сумњао, већ узме је за жену, и сад добро са њом живи, премда је у почетку с њоме доста белаја имао. Тако, када је Давина била одведена, није хтела да игра коло, јер је била од опанчарске лозе по матери, већ вели да она само полку игра. Тако су после саму Давину назвали Полком, и будући да је Радован под папучом био, певали

су једну песму која се овако почињала: „Свирај Полка, играј Радоване!”

Тако, као што смо споменули, газдовао је Кресовић са Пелом у кнежевој кући. Но Кресовић имао је још и других муштерија. Сваки час има нове коње, добије их кад с пасошем, кад без пасоша. На пример, кад плати порцију, или други какви терет, то га јако боли, па онда мора то други ко за њега искијати. Одмах се чује да је у риту овом ово или оно нестало.

Тако је Кресовић живео као нико у селу.

XII

Кад су Ђоки Гроздићу земљу продавали, споменуто је већ да му је још остало две-три стотине форинти. То је Ђоку мало ублажило, јер до душе и то је још леп новац. Да тај новац дође у шаке каквом ваљаном човеку бирташу, који сад почиње, могао би се помоћи.

Кад је Ђока те новце из сучевих руку примио, није знала Ружа у свом јадиковању колико то значи, па је њој дао у руке само 50 форинти, а друго је задржао. И то је зато чинио, што је тешко новац из Ружиних руку извући, а Ђоки требаће још на свашта којешта новаца, па зашто да се после с њом ценка.

Једаред сâм је код куће, па извуче свој шлајбук, вади новце и ређа их на сто као карте. Пун сто банака, саме петице, још није Ђока пропао. Опет скупи новце и меће у шлајбук. Разне му мисли долазе, а све на једно смерају, т. ј. да Ђока ту ствар неће тако лако оставити.

Потражи Кресовића, и с њим се светује. И овај му каже да ствар нипошто не остави, макар до цара дошло. Каже Кресовићу колико још има новаца; сад је Кресовић пун планова. Договоре се да иду у варош и да дâ Ђока написати једну молбеницу на цара. Ђока је готов.

Сутра-дан Ђока оде са Кресовићем у варош. Неће код „Дебеле Насте“, већ код „Две роткве“, јер код Насте којeko прислушкује.

Ту прво договарају се ко ће молбеницу писати. Кресовић сад није рад да иде фишкалу, јер овај ће опет процес започети, а то дуго траје, па се опет могу договорити, а и онако јако чупају. Коме ће дакле? У вароши има доста надрикњига и надриписара. Кресовић ређа више њих, па су код двојице запели, код каплара Мате и Раваила учитеља. Каплар Мата био је у милитарији Кресовићев каплар, а сад је писар код судбеног стола. Има леп шакопис, пише као везено, а није скуп. Но Ђока опет воли код Раваила, јер каплар Мата је код суда, па може све то суцу и фишкалима испричати, па му могу шкодити. Еле, код Раваила ће.

Раваило је старији човек, већ тридесет година како је учитељ. Но учитељска плата је мала, па пише и молбенице и контракте. Коме он начини у каквој куповини контракт, ту неће се ни унуци међу собом раскрстити.

Ту су већ код Раваила. Испричају цео процес са Пецкошићем, како су га почели и како су га изгубили. Раваило даје Ђоки за право, грди фишкала Берберића, каже да је подмићен и Ђоку изневерио. Његове речи падају као мелем на Ђокино срце.

— Дакле, шта сте сад ради?

— Ради смо да нам пишете једну молбеницу на цара.

— Хм, на цара, оно је додуше најбоље на цара писати, ал' је и најтеже.

— Ја ћу поштено платити, шта кошта.

— Оне друге молбенице коштају пет форинти, ал' на цара десет осим штемпла.

— Даћу десет воринти, само напишите.

— Добро, а оно положи десет форинти за молбеницу и педесет крајцара за штемпл.

Ђока извади и положи.

— Е добро, но дођите сутра, ту треба труда и посла.

— У колико сати?

— У осам.

Кресовић и Ђока оду.

Сад иду код „дебеле Насте”, и ту ће се добро провести. После подне Кресовић мора кући, а Ђока ће остати.

Кресовић оде.

Сутра-дан ето Ђоке код Раваила учитеља. Молбеница је готова и штемпл је прилепљен.

— Добро јутро, господине, је л' готово?

— Све је у реду.

— Је л' само оштро?

— Не сме фалити, ево да ти прочитам. Чита: „Ваше Величество!“

Ја понизно долуписати имао сам једну тетку, после чије смрти је имање на мене припадало, ал' неки Пецкошић све је то преотео. Ја сам то суду предао преко фишкала Берберића, ал' је овога Пецкошић подмитио, па је и суд подмитио, па не само што нисам ништ добио, већ ми и земљу продаше. То је велика неправда. Све се то може видети у процесу кон варошког суда у О. Зато молим В. Височество коленопреклоно, да би изволело наредбу издати, да се тај процес наново извиди, и мени за право да, да моје наследство добијем. Ако би пак суд и фишкали опета шеврдали, да се имају сви казнити. Молим В. Величество, смилујте се на мене сиромака, који сам сад остао без земље, и остајем љубећи вашу десницу и ногу — ваш највернији поданик — Ђока Гроздић.

Ђока сузе рони.

— Је л' добро?

— Баш као што ваља, а баш и тако је.

— Но чекај, ово јошт није све. Видиш да је оштро писано, па нисам рад да се чује да је од мене, ако те ко упита, немој казати да сам ја писао. Сад мети крст овамо.

Ђока метне крст.

Сад учитељ савије молбеницу, начини куверту, напише адрес на цара, запечати и преда Ђоки.

— Ево ти, сад можеш то на пошту дати.

— А би л' боље било да сам идем цару?

— Ако имаш трошка и времена, то би још боље било.

— Знам, шта ћу чинити — сад фала и збогом! Ђока увије молбеницу марамом и тури у џеп. Сад тумара тамо и амо, купи себи нов шешир, јанкл и чакшире, да не рекне свет да је Ђока пропао.

Оде код Насте, и ту се сам части. Опет је добре воље. Наиђе на познатог, који ће га кући возити, али најпре и њега добро почасти. — Дође време да иду кући.

Седну на кола. Ђока је јако наквашен, па легне у кола и спава, његов друг пева. Ђока на леђима леже па хрче, кадикад трза се, стење, каткад тако тешко дише канда ће се удавити.

Дођу кући. Кочијаш одвезе својој кући, а Ђоку скину с кола и метну га у собу на кревет, да се испава. И то је била срећа Ђокина, јер да су га код куће његове скинули, Ружа би џепове провизитирала, па би јој шлајбук шака допао; овде му није ништа фалило.

Ујутру, кад се истрезни, носи собом купљено руво, па иде кући, али врло снуждено.

Већ је код своје куће.

— Ружо, ја ти страда' ноћас.

— А како то?

— Вештица ме гњавила, и то баш нико други већ Ружа Клипара. Клекла ми на прса, уватила ме за врат, па ме гњави, мал' што душу не испусти', а овамо све језик ми плази, а очи на мене избечила — чудо што остадо' жив!

— Сад већ знам шта је; ови' дана је баба-Ружа сваки дан Пецкошићима свраћала, дали јој штогод да те гњави и уврача; но забошћу ја њој трн у пету — немај бриге!

— Гледај, молим те, врачај штогод, јер нећу имати мира од ње.

После тога оде Ђока да потражи Кресовића. Нађе га. Почну се договарати да ли да молбеницу на пошту дају, или сам Ђока да иде цару.

Уговорили су да Ђока иде сам у Беч, и то да га Кресовић на својим колима прати до Кикинде, а оданде ће после на ајзлибану горе.

Сад само с Ружом још има посла, јер није баш ни лако Ружу за ту ствар задобити. Но после дугог ината и доказивања Ружа пусти Ђоку, а Ђока још од Руже искамчи две десетице.

Све је већ у реду, само да се путује.

Ђока је сасвим спреман; нов шешир, нове чакшире, јанкли, или управо шпенцли — све је већ на колима. Крећу се, Ружа им жели сретан пут; нико не зна куд путују.

У Кресовића су сада мањи сремски коњи, али пуначки и брзи. Возе се као у сватове. Путем виде путујуће Бачване, ови им се ругају како мале коње имају; други хвале како су ухрањени; трећи шаљиво примећују да су с тога тако округли, што их са-страг ногама туку и сабијају. Код сваке чарде стану и пију; Кресовић да тога нема не би ни возио.

Тако доспеју до Кикинде, и то баш до самог ајзлибана. Мало су зарана дошли, морају чекати, па сврну у бирцуз и часте се. Ђока изађе мало у авлију, а кад онде, а он види два сељака, који су га уочили. Сељани приђу к њему, па га поздрављају: Добро дошао, пријане! — па се рукују са Ђоком, а овамо баш људи. Ђока се упрепасти откуд ти људи да се с њим рукују, па поплаши се неће ли га поробити. Уђе унутра, изазове Кресовића да види те људе; Кресовић одмах, како их види, позна да су Бачвани, те умири Ђоку а и Ђока на послетку држао је да су они у његовом селу на косидби били, па му одмах одлане.

Исплате, па оду ајзлибану. Ђока гледа шине, куца их петом, чуди се како ће се на њима путовати. Сирома, још није никад видео ајзлибана. Гледи тако разне справе, дође до једне локомотиве, мери точак, куца, да види је ли дрво или све од гвожђа, уши наклопи на точак и увери се да је све од гвожђа. Малочас, опет, нагне се на клонтер, разглеђује, али ето ајзлибан где се пуши, већ долази, већ је ту.

Машина страховито звизне, али Ђока поплаши се, стане бежати, и једва га Кресовић достиже. У страху мишљаше да то мора бити каква аждаја, што тако звижди, а и пре тога доста му је већ било, јер држи да овде нема са чистим духовима посла. Опет га Кресовић ублажи, докаже му све како та ствар иде.

Купи билету, па опрости се са Кресовићем, и седне у ајзлибан.

Ајзлибан већ иде.

Кресовић се кући сретно вратио, и то како сретно, јер је на путу наишао на једног усамљеног коња, и тако, место са два, дошао је са три коња кући.

Ђока чуди се где се нашао; гледи кроз пенџер, чини му се канда је у каквом кавезу; са сељанима упознаје се, пита је ли далеко Пешта? Они га поучавају. Али већ и Кресовић пре тога казао му је како пут води, како ће се свуда владати, јер је он био као солдат и у Пешти и у Бечу.

Кад ајзлибан гдегод стане, онда Ђока извуче из торбе што је за се приправио, а има у приправности и чутуру, те једе и пије, па нуди и свог комшију, који га на ајзлибану упућује.

Једаред већ стигну у Пешту.

Ђока изађе, па распитује куд се овде иде у Беч. Једва се могао помоћи, јер га нису одмах разумели, но после известе га да мора чекати до ујутру.

Ђока, да употреби празно време, упути се у варош, да види Пешту. Кад је видео грдну ћуприју на Дунаву, убезекну се; па онда силне те велике куће, неописане дућане; па уздахну како се овде лепо живи, како је све то сама госпоштина — сиромаша не зна покрај тих палата колико је сиротиње, која је више гладна, него ли сита, и која много горе живи него ли сељани. Стане пред једним дућаном, пун дућан разног господског рува, а једна фигура стоји обучена код прага као на стражи. На њој леп шлафрок, жуте ципеле, на глави

фес. Ђока стане пред фигуру, мери је, назове „добар дан” и упита: је л’ овде комендија? Ђока је фигуру држао за комендијаша. Фигура ништа не одговара, Ђока опет пита, и пипа, фигура опет ћути, док му газда руком знак даде, да се чисти одавде. Ђока удаљи се, а чуди се ђаволској фигури.

Кад се већ доста нагледао и начудио, врати се до ајзлибана, и уђе у једну малу биртију, где ће вечерати и преспавати.

Купи цедуљу, па седне на ајзлибан. Донекле гледа кроз пенџер, али дуго му је време, једнако зева. Тек кад су дошли у лагум — тунел — близу Беча, па када су кроз мрак дању пројурили, узбуди се чувство у Ђоки. Такав лагум свог века не виде, канда су га сами врагови правили. Пало му на памет, колико би ту вина стало, и како би то вино било ухлађено.

Већ су у Бечу.

Ђока изиђе, и тражи биртије где ће се ста- нити. Најпре не може да погоди, нико га не разуме, али после наиђе на једну, где је келнер Моравац, па с њим којекако натуца. После вечере, већ кад ће легати, зове прстом келнера да плати; келнер до- ђе, Ђока плати, па пита га где седи цар. Овај га пи- та, нашто му цар? Ђока све му је изређао, и пока- же молбеницу, коју ће на цара управити, па зове га да му покаже царску палату, добиће воринтачу. Овај нема времена, но обрече му да ће ујутру по његовог, то јест Ђокиног земљака послати, који ће га тамо одвести, и који ће се са Ђоком знати боље разговарати.

Ујутру земљак је већ ту, то јест није са Ђо- ком из једног места, али је Србин, трговачки кал- фа без службе, који за готов новац сваком услугу чини. Овај Ђоку све наситно испита, шта више мо- ра Ђока казати и колико је понео новаца, јер у Бечу не да се ништа без новаца учинити.

Ђока на све пристаје.

Сад тај калфа пође са Ђоком, али опет се у једну биртију сврате, па ће Ђоку ту оставити да

чека, а он ће отићи најпре да испита када се може молбеница цару предати.

После једног сата ето Ђокиног пријатеља.

Ту сад пријатељ разложи све редом, прво, да се молбеница тек пети дан цару може предати. Друго, Ђока мора дати пријатељу одмах педесет форинти на трошак, јер и пријатељство се с новцем добија. За тих пет дана Ђока мора на јело и пиће трошити. На послетку, кад се већ молбеница преда, Ђока ће бити дужан пријатељу још две десетице дати. Ђока мало се затеже, али на послетку и на то пристане, а шта ће друго и да чини, у туђој вароши могли би га још и продати.

Ђока извади педесет форинти и пријатељу преда.

Сад ће пријатељ Ђоку по Бечу да провађа. Показује му огромне палате. Ђока се крсти и диви.

Најпре га води на пиво у Хицинг, па онда у Лизинг. Ђока није у стању премерити које је боље пиво. Сутра-дан га опет води у Шенбрун, диви се палати, па онда у менажерију. Све му се допада, али највећма лав и слон. Лава је досад видео само намаланог, а слона никако. То догод је жив неће заборавити. Оданде га води после у Финфхауз, Сексхауз, па онда воза га на омнибусу.

Тако је Ђока дане проводио, али поред њега је и пријатељ добро живео.

Дође дан да се молбеница преда. Ђока се лепо уреди, а и пријатељ, који се сад снова заоденуо, па иду управо једној грдној палати. Пријатељ води преко басамака, све из собе у собу, па кад дођу до једне велике собе, ту стану. Пријатељ јави Ђоки да га чека док га пријави, па и то му утуби, да не срља да љуби цара у руку, јер откада је Милош Обилић цара Мурата на Косову пробуразио, ту ниједан цар не да се више у руку љубити, већ да клекне, а цар ће сам молбеницу из руку примити. Пријатељ, уђе, а малочас опет изиђе.

Каже Ђоки, да га цар зове. Ђока се најпре накашље, па се трипут прекрсти.

Врата се отварају, Ђока је унутра. Мал' није ослепио од велике светлости и богаштине. У соби све од саме свиле и кадиве, велика огледала и контрафе у златном оквиру, на све стране тешке златне ројте.

Цар је у самом злату. Како Ђока три корака напред, а цар му да знак да стане. Ђока клекне, а молбеницу држи у руци, цар приђе, па му прими молбеницу, повуче се натраг, па чита; одједаред громким гласом рече: „Биће”, па да руком знак да излази. Ђока најпре метанише, па са трепетом устане и изиђе.

Ђоки зној са чела лије.

— Хајдмо сад брже, јер има и други' који милости траже.

Отиду у једну биртију.

Да дођемо најпре начисто. Та палата била је палата неког зјело богатог грофа, а тај цар није нико други био, него грофов катана. Лепа, велика људина преко хвата висок. Тај пријатељ живео је врло добро с тим катаном, па се договоре да се катана обуче у најсјајније хаљине, па ће Ђоку као цар дочекати. Шта зна сирома Ђока како се ко облачи. Зато ће они после две десетице у Ђокино здравље утући.

Сад су у биртији Ђока и пријатељ. Ђока је од трепета готово ослабео, најпре мора коју чашу попиту, да се поткрепи. Дође Ђока к себи. Пријатељ га ослови:

— Но, како ти се допада наш цар, како те је примио?

— О брате, каква је људина! Ми код куће немамо ниједног таквог четника, као што је он; ал' није ни чудо, кад сва порција у његове шаке иде! Па какво је то руво на њему — сав је у злату! Па каква је то соба, какви полилеји, да их ни у каквој цркви нема — не могу ти све ни казати, јошт ми глава бучи.

— Па шта ти је рекао?

— Кад сам клекао, а он ми молбеницу узе

из руку, па прочита, и крупним гласом рече: биће! па да шаком знак да идем.

— То је доста, сад ти више не треба, јер кад није добро, а он ништа не рекне, већ врати молбеницу. Је л' ти задржао молбеницу?

— Јест!

— Онда си сасвим сигуран, доћиће све то на твој суд, ствар ће се извидити, и теби пресудити, ти си твоје душмане победио.

— Да Бог дâ и мати божја!

— Сад си твој посао свршио, сад можеш кући у име божје.

— Сад, фала Богу, могу ићи!

— Но знаш, брате, шта би те јошт молио: нисам се ни сам надао да ћеш тако добро свршити. Дај јошт једну десетицу. То ће ми требати да дам царским писарима, да ти царску заповест на суд што пре упуте.

Ђока мало се мисли, па после извади десетицу и преда, но одједном падне му на памет да је време кући да се иде, јер у том врашком Бечу може се новац измигољити, па Ђока неће моћи кући. Сад има још нешто преко стотинарке.

— Е сад, брате, хајдмо опет на ајзлибан.

— Немој на ајзлибану, иди на пароброду, комотније је.

— Право велиш, а ти ме води на пароброд.

Исплате и оставе биртију. Ђока је још којекакве ситнарије за синчића купио, као: звиждаљку, дрвеног коњица, а и Ружи је купио мараму.

Ђока чека до сутра пароброд, па се опрости лепо са својим пријатељем, па хајд на пароброд.

Ту му се боље допада, него на ајзлибану, сасвим је комотан. Гледи машине, волео би знати где је тај ковач занат учио.

Опет седне и размишљава. Још и сад му глава бучи од горостасних палата. Пало му на памет, да нигде у кући у авлији није видео пласт сена или сламе, онда се сети да у Бечу људи на

порцијун живе. Падне му опет на памет цар, како је добар, па жао му је што није ту Пушибрк и Јеша Берберин, могли су што код цара за пашњак израдити.

Стигне у Пешту. Ту се опет распита за дољни пароброд, па се спусти доле, изиђе код вароши О., да јави учитељу Раваилу, како је био кад цара.

Раваилу је врло мило било, кад је чуо како је његова молбеница од цара примљена, и сад му је жао тек што није за њу више од једне десетице узео.

— То ми је драго, пријане, рече, што је ствар тако за руком испала, јер кад цар једаред каже: биће! ту не сме фалити, јер царска се реч не пориче; но ваљда ћу јошт добити од тебе какву печенку.

— Јошт данас!

Ђока оде и доиста купи прасе и однесе учитељу. После тога оде тумарати по вароши, и уђе у биртију. Ту пандури пију. Ђока се међу њих помеша, исприповеда свој пут, како је био код цара, шта му је цар рекао. Сви пандури тврде да Ђока мора процес добити, а Ђока за њихово важно уверење захваљује се тим, што пандурима плаћа вино.

Ђока нађе прилику, и оде кући.

Ружи преда мараму, детету играчке, па јој после све исприча. Ружа се радује.

Сад потражи Кресовића.

— Добар дан, Петре, јесмо л' здрави?

— Ој Ђоко! откуд ти? Нешто си се угојио!

— Није ни чудо, каква сам пива пио! —

Сад му све редом исприча.

— Дакле, видио си и цара, видио сам га и ја, ал' ја сам га видио у солдачкој униформи на паради.

— Брате, не да је човек, већ не могу исказати, каква је то голема људина! — Марко четник није ништа спрема њега. Сад само морам чекати

да дође молбеница натраг; сад морам сваки час у варош, да видим је ли већ дошла.

Поразговараше се, па оде сад и другим пријатељима да им каже како његова ствар стоји. Чује то Пецкошић, па се мало и поплаши, трчи у варош и носи опет Лисовићу печенке и новац.

Ђока оде и Пушибрку и Јеши Берберину, све исприча, и саветује им да иду у Беч ради пашњака, не сме фалити, добиће. Ови му рекоше да како његова молбеница на суд доспе, и против Пецкошића процес добије, и они ће ићи.

ХШ

У кући Саве Дерентовљева велика је промена. Старији син са женом иселио се, млађи је у кући Пушибрковој, нема сад кнез Сава искрене чељади. Пела је газда у кући. Сад се у кући немилице краде. Кад Пела какве хаљине купи, она му каже да коштају пет форинти, а она је дала за то хране од двадесет форинти. Осим тога Пела си прави једнако новац.

Да је кнез Сава такав човек, какав је негда био, стао би он томе на пут; али није он више онај негдашњи Сава Дерентовљев. Па шта је Саву тако преобразило? Што је Самсону Далила, то је Сави Пела.

Пела је с манђијама тако Саву дотерала, да је њеним робом постао. Што год имаде најжешћих манђија, све је то Сава у се попримао. Ружа Клипара их је зготовила. Сава је почео боловати, час трбух га боли, час стомак; опет глава му бучи, ноћу трза се, хоће да га удари шлог. Почну му се и ноге трести. Натарош му каже да зове доктора. Кнез Сава неће доктора, није га никад у животу потребовао. Мора да остави кнежевину, јер је више у кревету, него ли на ногама.

Но што је још најгоре за кнез-Саву, то је што све Пели верује. Кад кнез Сава у кревету лежи и од муке стење, онда Пела седне до њега, нагне се над њега, брише му чело, љуби му образе, ласка

му, вели: 'Рано моја, шта ћеш да ти твоја сека справи? Дико моја, снаго моја, неће теби ништа бити! а кнез Сава онда тек мажљиво стење.

Лек Савин биле су све нове и нове манђије. Једаред почео је да бунца, канда је луд.

Кнез Саву удари шлог, и то у леву страну и у језик.

Пела га свлачи и облачи, умива и храни. Гледи Сава на Пелу, па на св. Ђурђа, сузе рони, Пелину руку десном руком стискава, мрмља, хоће да каже: Бог ти дао свако добро, Пело, кад си ми тако добра и верна!

Млађи син и Јелка могли су долазити, а старији нипошто. Кад је овај једаред са женом дошао, кад га је кнез видео, машио се за штап да га истера, не може га очима гледати.

Зове натароша и неколико одборника. Знао је писати, па са здравом десном руком напише неколико реди, чим изјављује жељу шта жели коме оставити.

Натарош то одмах схвати; да донети дивит и хартије, па по његовој вољи начини тестаменат. Добиће нешто црква и школа, а старији син искључива се, но цело имање дели се на две половине, једна је половина млађег сина Младена, а друга је Пелина. Кнез и сви потпишу се, па тестаменат предаду Пели.

Натарош је знао за ту ствар већ одавна, али и њему није на штету било, јер му је Пела дала дванаест жутих дуката, а печенке кад му год треба.

Кнез је све горе и горе, већ не може из собе напоље. Никога не прима, осим Пеле. Кресовић већ тако се обезобразио, да је више био у кнежевој, него ли у својој кући, само што није у кнежеву собу улазио, да га овај не види. И то је паметно учинио, јер да га је видео, могао би кнез тестаменат покварити.

Тако је кнез донекле боловао, док једно јутро чује се по селу да је Сава Дерентовљев умро.

У сва звона огласи се Савина смрт.

Пела је Сави свећу у руци држала, Пела је Сави очи заклопила, Пела је Сави руке прекрстила, Пела је метла икону св. Ђорђа на прси Савине, Пела је љубила хладне руке и сузама орошавала. Да је видео какав странац, рекао би: такве жене више на свету нема!

Укоп велики, какав се у селу одавна није видео. Из пет села попови су ту. Свеће од пола фунте деле се. Па тај плач за његовим сандуком! Пела запева да се до облака чује. Кад дође до гроба, Пела хоће у гроб да скаче, морају је задржавати. Но најискреније плаче старији син Милош, прекрстио руке, па тек тупо и смутно јеца.

Даћа је била велика, био је постан дан, па су донели две центе рибе. И сиротиња се најела и нахранила, сви жале Саву. Ту је и Ђока Гроздић и он га жали; ту је и Кресовић, но кад се Петар мал оподнапио, поче „многаја љета” и веселе песме певати и неке напањка; али поп-Ђоса га изгрди и растера даћу.

После Савине смрти дође се до деобе. Удовица хоће да у кући остане. Јелка и Младен не бране. Пела хоће да старији син Милош ништа не добије, али овај хоће да је процесом повија, те на савет натарошев она њему нешто попусти.

Сад је Пела сама у кући Саве Дерентовљева. Кресовић се страховито осветио за оних две стотине форинти, т.ј. за ону малу заслужену срамоту. Он је харао Саву Дерентовљева, дошао му главе преко Пеле, а сад — сад — је већ газда у Савиној кући.

Кресовић се к Пели доселио. Пела неће чекати годину, па ће за Кресовића поћи.

И доиста, није прошло три месеца, а Кресовић је већ муж Пелин.

Сад је Кресовић јак газда у селу, ваљда јачег у селу нема. Он нешто имаде, Пела је већ пре фртал земље и кућу имала, сад јој остало три фрталја, кућа, разне стоке без броја.

Када се Кресовић у таквом стању видео, страшно се погордио. — Не тражи ништа мање, него да буде кнез.

Своје старе другове је сасвим пренебрегао, т. ј. оне старе другове с којима је он добро и зло делио, с којима је он не једног коња и овцу без новаца стекао. Кресовић није се хтео мешати више са голим синовима, који по шумама и ритинама живота траже.

Ти његови негдашњи другови, како су чули за смрт Дерентовљевоу и да је Кресовић узео Пелу, почеше ноћу крадом к њему као свом другу долазити; али Петар једаред, дваред прими их, па после им да на знање да к њему не долазе.

То је његове другове јако увредило. Кресовић се чинио невешт, и заборавио је на она дела што је с њима у компанији починио.

Кад се Кресовић од свог старог друштва откинуо, биле су му све боље куће отворене. Није ни чудо, такав газда као што је сад Кресовић може довољно пријатеља наћи.

Да би се све заборавило што је Кресовић негда починио, и да би се у лепој форми показао, почео је лопове гонити. Како њему која овца нестане, хајде одма у потеру, и увек у траг уђе, па онда тог делију каштига не мимоиђе. Тако једаред ухвати у краћи Милоша Силбашанина, и да га затворити.

Кресовића другови како су се уверили да се он од њих поноси, постадоше му највећи душмани, и увек смерају да му штету нанесу.

Сад је свет држао да је Кресовић најсретнији човек у селу. Ко има најбоље коње — Кресовић! Ко има најлепшу марву — Кресовић! Ко има највише оваца — Кресовић! Ко се најлепше носи — Пела!

Кресовић је мислио да ће Силбашанин недељу две дана бити затворен, па онда и пуштен; више је хтео да га заплаши. Преварио се у рачуну. Кресовић се додуше одмах покајао, али

било је доцне. Ишао је да мити судије, али није му испало за руком.

Кад је Силбашанин под истрагу дошао, видећи се у беди и да се не може од веће казне ослободити, падне му мисао на освету. Украо је од Кресовића два коња и тридесет оваца — најмање две године решт. Силбашанин изда Кресовића, и исприповеда све крађе које су у друштву са Кресовићем почињене. Било је ту и једно убиство. Увуку и Кресовића, увучени су и други. Пред судом најпре су одрицали, али кад су и сведоџбе биле, ту нису имали куда. Било их је који су само у крађи, било их је, опет, који су само у убиству учествовали, и право лоповски се бранили. Један каже: „Ако сам крао, нисам убијао;“ други вели: „Ако сам убијао, нисам крао!“ Но што је најлепше, буде увучена и сама Пела. Она је још као удовица била јатак.

Пела, кад су је затворили, није имала толико времена да своје ствари спреми, па кад је дошло до преметања, зачудише се шта су нашли. Нашли су на више фели отрова. Доктори су све то испитали и нашли су да је отров. Сад паде на Пелу сумња да је Саву Дерентовљева отровала. Ископаше Саву, и доиста нашли су да је отрован. Увукоше и баба-Ружу Клипару, која је тај отров правила, и суд их све на двадесет година робије осуди.

Старији син Дерентовљев, Милош, кад се од оца иселио, имао је нешто; после нешто мало и Пела му је дала, а био је вредан, па му је и срећа послужила. Толико већ има, да може живети; али пријатељи научише га и брата му да поквари тестаменат, јер у тестаменту стајало је да Сава Пели половину оставља што му је верна била, а овамо га отровала. И доиста, добили су на суду све имање очево.

XIV

Колико је Пецкошић на процес потрошио, да је то Ђоки Гроздићу дао, могао би га помоћи. Коштало је преко шест стотина форинти. Да је

Ђока ову суму добио или примити хтео, исплатио би своје дугове, и на својој земљи покрај рада могао је живети. Но од кога једаред ђаво ушур узме, ту нема спасенија.

Против Ђоке лежала је још нека сентенција код суда, дуг преко 400 форинти. Лисовић узме кућу у егзекуцију. Сад се већ Ђока упрепасти. Трчи у варош, испитује код суда је ли дошла његова молбеница из Беча. Молбеници ни трага. Иде код господина Раваила, тужи му се, овај му светује да дâ нову молбеницу на цара писати, јер можда је и ту, па неће да му издаду. Ђока на то пристане, а Раваило напише. Но сад неће Ђока ићи у Беч, већ ће на пошти послати. Сам однесе на пошту, и добије рецепис.

Сад се Ђока мало смирио, јер надати се, то је била код њега најлакша ствар.

Дође време лицитацији. Лисовић прода Ђоки кућу. Ђока остане сасвим чист. Трчи опет у варош да види је ли дошла молбеница, и доиста дошла је, али не она прва, већ друга.

На молбеници је било написано као одговор: да цар пре тога није никакве молбенице Ђоке Гроздића добио, но само ову другу, и упућује се Ђока Гроздић на „редовни парнични пут.“

Редован парнични пут — то ће рећи: Ђоко изгубио си процес, немој ништа даље тражити!

Ово је био страшан ударац за Ђоку. Страховито псује; да сме, псовао би и самога цара, а овако само псује судове и све фишкале на свету. Каже да нема већ правде на земљи.

Дође кући, дође у село, али не својој кући, јер је та већ продата, но оде у кућу где је сад у кирији.

Ђока продаје ситне ствари, што су му остале, да захрани себе и своје.

И то потроши, сад нема ништа; бори се с глађу.

Спусти се магла на Ђокину памет. Полуди.

Пушибрк смиловао се на њих, па је узео Ружу и дете к себи. И на Ђоку се људи смилују, али Ђока нема врућа места, њему да је јести и пити, а данас спава овде, сутра онде.

Ђока није опасна луда, он никог не дира, тек иде цео дан по сокацима, па виче: моје је Пецкошића добро! нема правде! лопови судије — лопови фишкали!

Тако се неко време у селу бавио, кад једаред нестане га — некуд је у свет отишао.

Ако сазнамо где је, јавићемо.

Пела и Кресовић робују у Лепоглави.

Белка Кресовићева ускочила момку.

Дерентовљеви сретно живе.

РЕЧНИК НЕОБИЧНИЈИХ РЕЧИ

Ајзлибан — (нем. Eisenbahn) жељезница

алдумаш — напојница, част

ариштанац — (нем. Arrestant) ухапшеник, затвореник

атестат — (франц. attestation) сведоџба, уверење

Баћа — брат

барабарити се — (тур.) стати у поредо, изједначити се

бирташ — (нем. Wirt) крчмар, гостионичар

биртија, бирцуз — (нем. Wirtschaft) крчма, гостионица

бразлетне — (франц. bracelet) наруквице, украс око руке

бузова — зова

Вагаш — пут којим иду кола

вајн — (нем. fein) фин, нежан

вармеђа — (мађ. varmegye) жупанија

вармеђаш — чиновник жупаниски

вент — (лат. ventus) изговор

вазитација — (нем. Visitation) преглед за војску

визум репертум — (лат.) извештај по увиђају

виршофтерка — (нем. Wirtschaftlerin) газдарица, домаћица

вицишпан — (мађ.) поджупан

воринта шајна — сребрна форинта (ранији аустриски новац од 2 круне)

врбункаш — који зна да придобије, да врбује

вришко — (нем. frisch) хитро, брзо

вруштук — (нем. Frühstück) до ручак

Галантан — (франц. galant) у служан, углађен, отмен

гемајнер — (нем. Gemeiner) прост војник

граница — (лат. gratia) благодарност, захвалност, награда

грундбух — (нем. Grundbuch) књига у коју се уводе непокретна имања, имовница

грунт — (нем. Grund) непокретно имање

Девла — (циг.) Бог

дешперација — (франц. désespérance) очајање

дешператан — (франц. désespérant) очајан

диван — (тур.) разговор

диванисање — разговарање

дишпензација — (нем. Dispensation) разрешење, опрост

домин = (лат. dominus) господар, господин

Егзекуција — (нем. Execution) извршење пресуде

енђа — (тур.) жена која се брине око невесте

естрак — (франц. extrait) есенција

ешкут — извршитељ

ешкуција — в. егзекуција

Интересантан — (франц. intéressant) занимљив

информирати — (нем. informieren) обавестити

иштанција — (лат. instantia) молба

Јабанлија — туђинац, странац

јанкл — (нем. Jaske) капут

Камиш — чибук

каштига — (тал. castigo) казна

клонтер — (нем. Gelender) ограда

клопошки шешир — шешир са широким ободом

контракт — (лат. contractus) уговор

контрафа — рђава слика

корамизовати — оверити

корпус деликти — (лат. corpus delicti) очигледни доказ

кредит — (франц. crédit) поверење

кржан — прост дуван

крушац — темељит

куразир — (нем. Kürassir) оклопник

Луфтирати — (нем. lüften) зрачити, ветрити

Маса лула — кратка лула

мунта — лицитација, јавна продаја са надметањем

мунтати — јавно продавати са надметањем

Натарош — (лат. notarius) бележник

Одитор — (нем. Auditor) војни судија

Партаја — (нем. Partei) странка парничка

пасирати — (нем. passieren) десити се

пенцер — тур. прозор

пикантан — (франц. piquant) духовит; жив; примамљив

писличарски — сиромашан

плундрук — (нем. Grundbuch) в. грундбух

покровитељствовати — штитити

порција — (франц. portion) пореза

презент — (франц. présent) дар, поклон

пударити — чувати виноград

Решт — (нем. Arrest) затвор

рештелација — (франц. restauration) обнова, поновно враћање

рискирати — (нем. riskiren) ставити на коцку

Сентенција — (лат. sententia) пресуда

сермија — имовина, имање

Текар — тек

термин — (лат. terminus) крај, рок

травика — (франц. trafic) трговина, дућан

У мрела — (франц. ombrelle) сунцобран

урлауб — (нем. Urlaub) одсуство

ушур — ујам (врста порезе)

Фалинга — (нем. Fehler) мана, недостатак

фалити — (нем. fehlen) погрешити

фалишан — (нем. falsch) лажан

фела — (мађ.) врста

фелчер — (нем. Feldscher) војнички лекар

фињејши — (франц. fin) фин, нежан

фишкал — адвокат

фрајла — (нем. Fräulein) госпођица

Хасна — корист

хирош — ђилкош; сеоски љубавник

холба — (нем. Halbe) чаша од пола литра

Циврати — китити, украшавати
цимер — натпис, фирма

Чарда — друмска механа

Ђерђели кошуља — везена кошуља

Џамбас — познавалац коња

џандрљив — свадљив

Шлајбук — (нем.) новчаник

шлог — (нем. Schlagfluss) удар, капља

шлингерај — (нем.) вез

шнуф — (нем. Schnupftabak) бурмут

шоца — стара пушка

